

Ш К І Л Ь Н А Б І Б Л І О Т Е К А

С В І Т О В А Л І Т Е Р А Т У Р А

ДАНТЕ

БОЖЕСТВЕННА
КОМЕДІЯ

 FOLIO

Аліг'єрі Данте
Божественна комедія
Серія «Шкільна бібліотека
української та світової літератури»

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=19436269

*Божественна комедія:
ISBN 978-966-03-5461-6, 978-966-03-6428-8*

Анотація

Серед пам'яток світової літератури геніальна «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі (1265—1321) посідає одне з чільних місць. У своєму найграндіознішому витворі в символічно-алегоричній формі поет зобразив драматичну долю людської душі: її загибель у пеклі, переродження в чистилищі, тріумф у раю. Поема Данте є найзначнішим явищем Високого середньовіччя і певною мірою передвістям культури Відродження.

Содержание

«БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ» ДАНТЕ	5
БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ	39
ПЕКЛО	41
ПІСНЯ ПЕРША	41
ПІСНЯ ДРУГА	46
ПІСНЯ ТРЕТЯ	51
ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА	56
ПІСНЯ П'ЯТА	61
ПІСНЯ ШОСТА	67
ПІСНЯ СЬОМА	71
ПІСНЯ ВОСЬМА	75
ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА	80
ПІСНЯ ДЕСЯТА	85
ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА	90
ПІСНЯ ДВАНADЦЯТА	94
ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА	99
ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА	104
ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА	109
ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА	114
ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА	119
ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА	123
ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА	128
ПІСНЯ ДВАДЦЯТА	133

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША	138
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА	143
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ	148
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА	153
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТА	159
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ШОСТА	164
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ СЬОМА	169
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМА	174
ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТА	179
ПІСНЯ ТРИДЦЯТА	184
ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ПЕРША	189
ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ДРУГА	195
ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЯ	200
ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА	205
Кінець ознакомительного фрагмента.	209

Данте Аліґ'єрі

Божественна комедія

«БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ» ДАНТЕ

«Крізь мене йдуть до міста мук найтяжчих...», – рипить пекельна брама, і два поети, Данте і Віргілій, відправляються в дивовижну мандрівку. Чимало побачать вони на своєму шляху. Пройдуть вони повз пишний замок, облитий ясним світлом, де перебувають славетні герої старовини, побувають у страшному підземеллі, в якому караються грішні душі, потраплять до пекельного міста Діте, дійдуть до самого осередку землі, де в льодовій скелі терпить найтяжчу муку сам Люцифер, пан і в'язень цього світу страждання.

Ще до них у потойбічних світах побували й інші герої. Щоб дізнатися про свою долю, викликав душу померлого віщуна Тіресія велемудрий Одісей. Від свого покійного батька Анхіза довідався про майбутнє славного Риму Еней, герой Віргілієвої «Енеїди». Цілу низку сюжетів дає нам і середньовіччя. Ще в IV сторіччі з'явилося так зване «Видіння Павла», започаткувало розвиток цілого кола ірландських легенд про відвідини Пекла та Раю. Вже в XII сторіччі було напи-

сано славетне «Видіння Тунгдала», герой якого після своєї смерті потрапив до Пекла, однак повернувся на землю, щоб оповідати людям про неодворотність Божої відплати.

Серед цих оповідей, або так званих «візій», поема Данте посідає особливе місце. Попередники Поета, античні співці, використовуючи цей сюжет, пов'язували його з мотивом пророцтва, намагаючись перевершити обмеженість людських знань про майбутнє. Християнські автори відкривали завісу невідомого, щоб нажахати людину ницістю її гріховного існування. Все це є і в «Божественній комедії» Данте. Однак є і дещо своє, неповторне. В листі до правителя Верони Кангранде делла Скала Данте пише: «Ціль поеми – вирвати людей, живущих нині, із стану мізерії і привести до стану щастя. Той вид філософії, який у поемі є керівним, це етика, бо ж поема написана і в цілому, і в частинах не для споглядальних цілей, а для дії». І далі: «Предмет поеми – людина, що силою своєї волі, через заслугу або незаслугу, підпадає справедливій відплаті або карі». Саме про людину, про її поривання до щастя, її мізерність та її велич і розповідає славетна поема.

«Божественну комедію» було написано в 1307 – 1321 роках. Це був час, який в історії культури дістав назву Передвідродження. Зростає інтерес до людської особистості, до її земних радощів і сподівань. Поступово починає формуватися новий гуманістичний тип мислення, остаточне становлення якого буде пов'язане з добою Відродження. Од-

нак віра в необмежені можливості людської природи, в неповторність людської індивідуальності зароджується саме тепер. Цей процес і відтворює геніальна поема Данте, що є одночасно синтезом середньовічної культури і прологом до культури Відродження. «Данте являється найвищим виразом, поетичним вінцем та увічненням того, що називаємо середніми віками. Вся культура, всі вірування, всі муки та надії тих часів знайшли вираз у його поемі. Та рівночасно як людина геніальна він усім своїм еством належить до новіших часів, хоча думками й поглядами коріниться в минувщині», – стверджує І. Франко, шанувальник і дослідник Дантової поезії.

Ця своєрідна двоїстість знаходить свій відбиток і в художній манері Поета. Данте назвав свою поему «комедія» за усталеними середньовічними канонами: так називали тоді твори, які починалися сумно, а закінчувалися щасливо. Епітетом «божественна», тобто «прекрасна», поему наділив перший біограф Данте, автор славетного «Декамерона» Дж. Боккачо.

Композиція поеми є складною і одночасно довершеною. За її основу Данте бере цифру «3» та похідні від неї. Відомо, що уявлення про магічне значення чисел існували з прадавніх часів. Ще з дитячих казок ми пам'ятаємо трьох братів, три шляхи, які відкриваються перед героєм... Майже в кожній язичницькій міфології є образ світового дерева, будова якого мала відтворювати структуру космосу. І знову зустрі-

чаємо цифру «3». Коріння дерева – потойбічний світ. Стовбур – Земля, гілля – Небо. Потрійним є і вимір часу: минуле – сучасне – майбутнє. Або: предки – сучасники – нащадки. За часів середньовіччя магічний зміст цієї дивної цифри розширюється, поєднуючись із святою Трійцею. Як символ всього, що має своє становлення, розвиток і завершення, «трійка» надзвичайно пасувала до задуму поета. «Божественна комедія» поділена на три частини (кантики) – «Пекло», «Чистилище», «Рай». Кожна частина має 33 пісні, написані терцинами (потрійна рима). З трьох рядків складається кожна строфа. Разом із Вступом кількість пісень в поемі сягає, таким чином, числа 100. Квадрат десяти символізує тут абсолютну довершеність.

Прикладів використання символіки чисел у «Божественній комедії» чимало: у Поета три проводирі по потойбічних світах – Віргілій, Беатріче і середньовічний філософ-містик Бернар Клервоський. Він зустрічається в лісі з трьома звірами, три обличчя в Люцифера, трое сходів ведуть до брами Чистилища тощо. Однак автор не просто наслідує середньовічну літературну традицію з її алегоризмом та схильністю до абстрагування. Перед нами особливий художній всесвіт, створений уявою поета. Власне, кожен майстер художнього слова є творцем поетичних світів. Данте, однак, є ще й поетом геніальним, що поєднує пристрасність почуттів з суворою логікою геометра. Своєю реальністю його космос змагається із світом, що оточує людину. Тут сходиться і заходить

сонце, сяють зорі, течуть ріки. Ми відчуваємо подих вітру, задушливий в Пеклі, освіжний в Чистилиці, дотикаємо шорсткості поверхні пекельних уступів.

Ця надзвичайна конкретність є притаманною навіть Дантовим алегоріям. У тому ж листі до Кангранде делла Скала Поет підкреслює: «Смисл поеми багатозначний, моральний і анагогічний, тобто надсмисловий, такий, що вище смислу». Кожен твір – твердить Данте – має чотири смисли: буквальный, алегоричний, моральний і анагогічний. Згадаємо першу пісню поеми. Герой опиняється в густому пралісі. Шлях до рятівного пагорба, що ним кінчається страшна долина, Поетові заступають три звіра: пантера, лев і вовчиця. Перед нами одразу розкривається химерний світ багатозначності Дантових образів. Три звірки, виходячи з морального змісту, це є людські пороки: любовострастя, гордість і корисливість. В алегоричному плані пантера має означати флорентійську республіку, лев – правителів-тиранів, а вовчиця – папський престол. Найширшим є, проте, анагогічний символ: це сили зла, що перепиняють людині шлях до досконалості. І все ж, якою вражаючою є картина страшної лісової хащі, в якій заблукала самотня людина! Образи Данте живуть і поза алегоричним змістом, який вкладає в них Поет. Ким є, наприклад, Беатріче? Заступницею Поета перед Богом, що намагається врятувати його душу від спокус неправедного життя? Втіленням божественної мудрості, чи, може, прекрасною донною, красу якої Данте оспівував у своїх славетних канцо-

нах? Ця ж багатозначність характеризує і образ Віргілія. Він є улюбленим Поетом автора «Божественної комедії», філософом, четверта еклога якого за середньовічними уявленнями провістила Христа, і одночасно алегорією людського розуму. Має цей образ і свій драматичний мотив. Віргілій позбавлений надії наблизитись до лицезріння Божества, тому таким сумом сповнюється його душа наприкінці мандрівки.

Якщо уявити собі складний каркас грандіозної Дантової споруди, він нагадає нам готичні собори середньовічної Європи з їх пануванням вертикалі, витонченим декором, нервовою спрямованістю до вічного, абсолютного. Космографія «Божественної комедії» спирається на уявлення середньовічної науки про будову космосу та теорію давньогрецького вченого Птолемея. В центрі всесвіту знаходиться нерухома Земля, навколо якої рухається небо, що складається з дев'яти сфер. Є ще десяте нерухоме небо, Емпірей – обитель Божества. Навпроти престолу Троїці на землі розташовано Єрусалим з Голгофою, де було розп'ято Спасителя людства. То є центр Землі. Пекло, яке має форму зрізаного конуса, знаходиться в земних глибинах. Коли частина ангелів на чолі з Люцифером повстала проти Бога, падшого янгола було скинуто з неба. Він увійшов у землю і застряв там, а від його падіння утворилася воронка, що стала Пеклом. На протилежному кінці цієї ж лінії на поверхні землі розташована висока гора Чистилища. Незважаючи на застарілість наукових уявлень, на які спирався Данте, ця кар-

тина своєю довершеною симетричністю вражає й сучасного читача. А щодо застарілості... Деякі дослідники нашого століття, до речі, намагаються зблизити космологію Данте з неевклідовою геометрією та загальною теорією відносності (наприклад, П. Флоренський у роботі «Позірності в геометрії»).

Ким же був творець цього дивосвіту? Народився Данте Аліг'єрі в травні 1265 року у Флоренції. Місту на річці Арно судилося стати батьківщиною багатьох славетних італійців. З Флоренцією пов'язане життя Франческо Петрарки, Джованні Боккаччо, живописців Джотто, Мазаччо, Сандро Боттічеллі, скульптора Донателло. У флорентійській церкві Сан Лоренцо зводить усипальницю рода Медичі геніальний Мікельанджело. Тут було створено й уславлену «Мону Лізу (Джоконду)» Леонардо да Вінчі.

У цьому місті-легенді проходять дитинство та юнацтво Данте. Невдовзі завершилась боротьба гвельфів і гібелінів. Однак відгомін запеклих політичних суперечок ще лунає на вузьких вуличках старої Флоренції. Родина Данте належала до партії гвельфів, яка орієнтувалася на папство, виступаючи проти гібелінів, прихильників імперської влади. Молодий Данте, однак, мало цікавився політикою, віддаючи перевагу наукам і поезії. Навчався він, ймовірно, в школі правознавства в Болоньї. Про його високу освіченість ми можемо судити, читаючи «Божественну комедію», яка є справжнім компендіумом знань того часу.

У 1292 році Данте створює свою поетичну збірку «Нове життя», написану в дусі школи «солодкого нового стилю». Це – історія юнацького кохання, пристрасного і цнотливого, щасливого і трагічного водночас. Фабула книги є досить прозорою. Дев'ятирічним хлопчиком Данте вперше побачив майже роком молодшу від нього Беатріче, витончена краса якої вразила чутливе серце майбутнього поета. Вже юнаком він зустрів її в церкві, крадькома милуючись вродою прекрасної донни. В цьому коханні для Данте все є важливим: погляд коханої, її легка хода, тендітна постать, наче огорнена присмерковим серпанком. Цілу гаму почуттів викликає і «жорстокість» Беатріче, яка не відповіла на його уклін. Трагічне напруження сягає свого апогею наприкінці оповіді. Смерть прекрасної донни є для поета справжньою космічною катастрофою: «Одчаєм серце повниться до краю». Невеличка повість про розкоші та болі кохання стала першим автобіографічним твором у європейській літературі. Беатріче залишилась музою поета і далі. «Коли в її честь був зведений сонячно-чистий палац «Нового життя», Дантові він здався замалим – замалим і для його надлюдського кохання до Беатріче і до можливостей його, Дантового, духу – так кохана його під арками «Бенкету» проходить до найграндіознішого середньовічного замку «Божественної комедії» (І. Драч).

Після 1295 року Данте розпочав активну політичну діяльність. Був він членом Ради Ста – верховного органу Флоренції, обирався до колегії пріорів, їздив у Рим для диплома-

тичних переговорів з папою Боніфациєм VIII, ім'я якого ми потім часто будемо зустрічати в «Божественній комедії». У 1300 році Данте, як противник папського престолу, був змушений назавжди залишити рідне місто і зазнати, «як солоно смакує хліб в чужині». Останні роки свого життя поет проводить у Вероні та Равені. Помер він 11 вересня 1321 року.

Навіть цієї невеличкої біографічної довідки вистачить для того, щоб уявити собі нелегкий життєвий шлях автора «Божественної комедії». Людина пристрасна, сповнена великих надій та сподівань, Данте весь час шукає свій «Правий шлях» у світі кривавої ворожнечі, нескінченних політичних чвар, які охопили роздрібнену Італію. Він помиляється, зневірюється і знову намагається дістатися до правди. І завжди зберігає вірність своїм двом музам: Беатріче та Італії, про єдність якої поет мріяв протягом усього свого життя.

Мистецтво Ренесансу, наближення якого провіщала «Божественна комедія», залишило нам чимало портретів митця. Близько 1450 року Андреа дель Кастаньйо включить зображення Поета до циклу фресок, які мали відтворювати приклади людської доблесті. Фігуру Данте героїзовано, підкреслено риси, найбільш поціновані гуманістичною етикою: розум і мужність. Поступово образ міфологізується. Вимальовується гострий профіль, темне обличчя, наче обпечене пекельним полум'ям. Тедео Гадді в Санта Кроче змальовує вже людину цільного і суворого характеру, сильних пристрасстей. Несподіваним нюансом доповнює портрет Доменіко ді Мі-

келіно: суворість поєднується на обличчі Поета-мислителя зі скорботною ніжністю. Фреска його роботи знаходиться у флорентійському соборі Санта Марія Новелла. На ній зображено Данте, увінчаного лаврами. Одягнутий у яскравочервону тогу, він тримає в лівій руці книгу. Правою – Поет вказує на широко відчинену браму пекла. Удалині видно чистилище, а над ним небесні сфери.

Саме таким хотіли бачити Данте шанувальники його поезії. З часом забулися суперечки між гвельфами та гібелінами. Лише фахівців хвилює перехід поета-республіканця на монархічні позиції. Не має зрештою великого значення і яким він був: непоказним чоловічком невеликого зросту, чи титаном з орлиним профілем. Людство століттями створювало образ свого Данте, гідного його поетичного генія. Але ж саме до людства і звертається митець у «Божественній комедії», своєму найграндіознішому витворі. Перед нами, власне, драматична історія загибелі (Пекло), переродження (Чистилище) і відродження (Рай) людської душі. Данте прагне провести читача через страждання і покуту до пізнання вищої істини, допомогти йому, відкинувши внутрішній розлад, зрозуміти сенс свого буття. Таке завдання було під силу лише Поету-пророку.

Одіссея Данте по Пеклу починається ввечері Страсної п'ятниці і завершується в Страсну суботу. Цілу добу провели Данте і його вірний супутник Віргілій у царстві довічного мороку. Час мандрівки вибрано не випадково. За христия-

янською традицією саме наприкінці страсного тижня завершується земне життя Ісуса Христа, який, умираючи на хресті, стає Викупителем людства. Відбувається найвище таїнство – поєднання людської і божественної природи Сина Божого. На фоні цієї грандіозної загадки перевтілення людини залишається із довічними проблемами життя і смерті, спасіння і загибелі.

Саме в цей час і починається пошук Поетом шляху до врятування людства. Земна людина з її почуттями, її радощами і стражданнями потрапляє у світ вічності. Все тут має свідчити про необоротність, незмінність. Ніколи в Пеклі не сходить сонце. Усюди панує довічний морок. Навіть коли на землі день, над підземеллям нависає нічний небосхил. Провідним у зображенні Пекла є образ вічності страждання. Адже грішники не просто терплять страшні муки – вони не мають надії на якісь зміни. Вони самотні у своєму відчаї. Знехтувавши закони добра, грішники відмовились від співчуття та можливості прощення. В художньому світі поеми мотив шляху до досконалості має два ключових образи: рух і світло. Саме ці ознаки майже відсутні в першій частині поеми. Грішні душі назавжди закріплені за своїм місцем страждання. Навіть коли починається їх несамовитий біг, вони рухаються за колом, повертаючись туди, звідкіль починався їх шлях. Власне, переміщуються у просторі лише Данте і Віргілій. Однак навіть вони, долаючи крутий і небезпечний спуск углиб землі, не відчують наближення до мети. Весь час над ними

нависають темні брили, під ногами розкриваються бездонні провалля, шлях перетинають чорні від болота озера, ріки киплячої крові.

Грішні душі в Пеклі розміщені за їх провинами. В переддвер'ї перебувають ті, хто за життя не знав ні добра, ні зла, був байдужим і нікчемним. Мордовані осами і хробаками страждають вони, відкинуті самим пеклом. Не співчуває їм і Данте. Зневажливо дивиться він на їх муки. Переправившись через річку страждань Ахерон, мандрівники потрапляють до першого кола Пекла, Лімба. Тут перебувають душі нехрещених дітей та тих, хто помер до християнства. Серед них Данте бачить своїх улюблених поетів Гомера, Овідія, мислителів та героїв античної старовини. В Лімбі має знаходитись і Віргілій. Так з'являється в «Божественній комедії» тема античності. І знову перед нами зустріч двох епох. Своїм корінням буде сягати античної культурної спадщини доба Відродження. Однак і для Данте греко-римська культура є взірцем довершеності. Поет радісно відчуває свою спорідненість з тим, кого бачить перед собою. Доброчесні душі не відають страждань. Освітлені ясним сяйвом, мудро і спокійно ведуть вони свої розмови. Лімб наче перетворюється на грецький Елісій, блаженну країну краси, щастя і спокою.

За першим колом розпочинається карколомний спуск углиб. Гасне світло, зникає трохи сумна гармонійність попередньої сцени. Різким, майже шаленим стає ритм оповіді. В другому крузі страждають любострасники, гнані поривами

жорстокого вітру. Копошаться в багнюці під невпинним дощем черевоугодники (третє коло). Страшна гризня точиться в четвертому, де страждають скнари і марнотратники. В мулі стигійських боліт загрузли гнівливі (п'яте коло). В розпечених гробах караються за своє безвір'я еретики (крушостий). Кривава ріка засмоктує вбивць (коло сьоме). У злих сховах восьмого кола караються обманщики, хабарники, злодії. У найнижчому, дев'ятому колі Пекла серед довічного холоду знаходяться зрадники. Трьох найогидніших з них – Брута, Касія та Юду – невпинно гризе правитель Пекла Люцифер.

Найближчим до Дантового ритму є Мікельанджело у своїй фресці «Страшний суд». Могутні оголені фігури грішників, змальовані з надзвичайною рельєфністю і експресією, заповнюють майже весь простір фрески. Сповнені жаху, гніву, відчаю, вони втягнуті в єдиний коловорот, центром якого є Христос.

У цей похмурий і фантазмагоричний світ підземелля і потрапляє Поет. Потойбічне царство ми бачимо вже його очима, сприймаємо через його оцінки. Пристрасний і рішучий Данте виправдовує і засуджує, мститься своїм ворогам і звеличує друзів. Серед пекельних мук весь час точаться розмови про те, що відбувається на землі, за земним життям тужить ненажера Чвакало, доля сина хвилює батька Поета Гвідо Кавальканті, про свої заслуги перед Флоренцією горділиво згадує Фаріната. Вир життя нуртує на сторінках поеми.

Земна реальність потужним потоком вривається в оповідь.

Чимало фрагментів поеми вражають своїм високим гуманізмом, пристрасним співчуттям до людського страждання. Особливе місце серед них займає епізод Паоло і Франчески, який став справжньою перлиною світової поезії. Передісторія нещасливих коханців нагадує трагедію Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Здавна точилася ворожнеча між володарем Ріміні Малатеста і сеньйором Равенни Гвідо да Полента. У 1275 році, щоб припинити криваву сварку, Франческу, доньку Гвідо да Полента, видали заміж за Джанчотто Малатесту. На церемонії шлюбу Джанчотто заміщав його молодший брат Паоло. Про обман Франческа довідалась вже в Ріміні. Легенда підсилює потворність Джанчотто, який за словами Джованні Боккаччо був «огидний з обличчя і хромий». І сталося неминуче: Паоло і Франческа покохали одне одного. Довідавшись про зраду дружини, суворий Джанчотто вбиває закоханих.

Сцена зустрічі Данте з Паоло і Франческою сповнена особливої поетичності. Поет розміщує своїх героїв у другому колі Пекла, де караються грішники, які завинили своїм коханням. Потрапили сюди і Дідона, що заподіяла собі смерть через пристрасть до Енея, і Єлена, чие кохання до Париса призвело до загибелі Трої, і уславлені коханці Тристан і Ізольда. Проте зображення страждань плоті в цьому епізоді відсутні. Картини мук людського тіла, яке демони розривають на шматки, топлять у потоках живиці, яке горить

у пекельному вогні, становлять лейтмотив симфонії страждань грішників у «Божественній комедії». Інакше зображено коло любострасників. Все тут нагадує осінній пейзаж з притаманною йому мерехтливою красою вмирання: густий морок, злий вітер, душі грішників, які, наче опале листя, кружляють у своєму довічному танці. Поет навіть не наважується розлучити коханців. Данте визнає згубність кохання, що призвело до загибелі і зради. Він засуджує своїх героїв, позбавляючи їх надії на виправдання. І водночас автор канцон на честь мадонни Беатріче співчуває закоханим.

«Любов, що водить сонце і світила» може бути сильнішою за суворий розум. Людське почуття є однією з таємниць всесвіту. Воно і жахає, і приваблює Поета. Любов'ю закликає він тіні героїв наблизитись до нього. На гімн коханню перетворюється монолог Франчески, в якому немає й згадки про її страждання. Вона навіть не називає імені Джанчотто, не розповідає історію свого шлюбу. Її слова сповнені відгомном минулого щастя. Та й Данте з усієї трагічної повісті цікавить передусім момент зародження цього кохання, якому судилося перебороти саму смерть.

Оголена правда людської болі пронизує і розповідь про загибель Уголіно та його дітей, один з найжорстокіших епізодів «Божественної комедії». Граф Уголіно делла Герардеска є особою історичною. Людина доби кривавого розбрату, несамовитих політичних пристрастей, Уголіно охоче міняв свої партійні уподобання, вів таємні інтриги і боровся за

єдиновладдя. За наказом архієпископа Руджері дельї Убальдіні Уголіно разом з двома синами і двома онуками було підступно ув'язнено у вежі, де їх і заморили голодом. «З того часу ця в'язниця має назву в'язниці і вежі голоду», – стверджує давня Пізанська хроніка.

Волею Данте Уголіно потрапив до дев'ятого пекельного кола, де караються зрадники. Нестямно вгризається він зубами в голову архієпископа Руджієрі, марно сподіваючись вгамувати свою ненависть і свій невситимий голод. Вражає художня довершеність цього епізоду. Невловиме, ледь позначене поєднується в ньому з яскравими, подекуди навіть бруталними образами. Гнів і любов, шалена лють і ніжність звучать в оповіді грішника про страшну загибель невинних дітей. І Поет, завжди такий неблаганний до зрадників, співчуває Уголіно. Не як нещасний страдник, а як грішна і водночас сповнена величі людина з'являється він перед нами.

Страшною є кара, яку Поет призначає Уголіно. Однак ще жорсткішим є покарання Руджієрі. Ніщо не свідчить про те, що архієпископ зазнає фізичних мук. Перетворений авторською фантазією на бездушний череп, Руджієрі не має права навіть відчувати страждання. Згасли його почуття, зникла пам'ять про минуле. Коли Гамлет у трагедії Шекспіра згадує про шляхетність свого батька, він каже: «Він був людиною». Саме людської суті й позбавлений жорстокий архієпископ, єдиний справжній мрець серед грішних тіней Дантового Пекла.

Дух допитливості пронизує весь твір. Данте спускається в найглибші підземелля людського страждання, щоб звідати природу людини, зрозуміти сенс її буття. Втіленням цього неспокійного розуму є герой поеми Улісс Одиссей. У восьмому колі, майже на краю пекла караються вогнем лукаві порадники. Поет бачить між ними подвійний полум'яний стовп, у якому мучаться Улісс і Діомед. Цей образ породжує цілу гаму почуттів. Мінливий, лукавий, жорстокий, як вогонь. Однак полум'я є одвічним ворогом темряви. Вогонь може викликати жах, але ніколи почуття огиди. Наче величний вогняний смолоскип, здійснюється перед Поетом невгамовний мореплавець. Віргілій сам звертається до Улісса, адже гордівливий грек може й не відповісти на вітання невідомого йому мандрівника. Славнозвісний монолог царя Ітаки звучить як пристрасний гімн людській відвазі, жадобі пізнання нового. Ні любов до сина, ні вірність Пенелопи не змогли перебороти бажання пізнати безмежний світ, перевершити межу відомого людині. Улісс допливає до Сардинії, Марокко, узбережжя Іспанії, гавані Сеути. Його корабель гине за Геркулесовими стовпами (Гібралтар), за які не наважувалися плавати давні мореплавці.

Мине якийсь час, і на обрії сміливо затріпотять вітрила кораблів Христофора Колумба, Васко да Гама і Магелана. Почнеться доба великих географічних відкриттів. Однак той самий неспокій знали і сучасники Данте. У давній генуезькій хроніці, наприклад, розповідається про батьків Уголіно і

Вадіно де'Вівальді та судновласника Тедезіо д'Оріо, які 1291 року рушили в мандрівку, на яку досі ніхто не наважувався. Як і Улісс, допливли вони до узбережжя Іспанії. Подальших відомостей про долю їх двох галер немає. Пропав безвісти і син Уголіно Сорлеоне, який вирушив на пошук батька.

Незвідане вабить зрештою і самого автора «Божественної комедії». Продовжується його мандрівка. Побувавши у світі страждань, Поет наближається до царства покути – Чистилища. Архітектоніка другої частини поеми значно простіша. На березі світового океану височить гора, яка має форму зрізаного конусу. Її оперізують сім виступів, де очищаються душі тих, хто завинив перед Богом, однак розкаявся і дістав надію на спасіння. Розміщення грішників за колами тут уже інше. Спочатку караються пихаті, заздрісні, гнівливі та ледачі. Останні три кола належать скупцям та марнотратникам, обжерливим і любострасним. Ці яруси відповідають другому, третьому і четвертому колам пекельного підземелля. І тут чимало страждань. Грішники несуть камінні брили, гнуть-ся аж до землі під їх тягарем, ледь рухаються, зголоднілі та спрагли... Ці випробування можуть тривати кілька століть, однак вони все ж мають скінчитися, і тоді на грішні душі чекає довічний порятунок.

У Чистилищі Данте перебуває приблизно три – п'ять діб, тобто втричі довше, ніж у пеклі: очиститися від гріхів значно важче, ніж поступитися перед спокусами. Тільки-но Данте і Віргілій потрапляють на поверхню землі, як їх охоплює

незбагненне почуття, викликане тим, що вони можуть дихати чистим повітрям, бачити ясні зорі. В Пеклі вони мандрували світом, який нібито щойно загинув, розсипався гострими камінними брилами, розколовся на безформні мертві уламки скель. Втрачена гармонія відновлюється в Чистилищі. Зникають запаморочливі поєднання горизонталі та вертикалі, карколомні спуски і сходження. Поет весь час підіймається вгору, і одразу виникає відчуття безмежності. Неквапливо вершать свій довічний рух планети. На небозводі з'являється Венера, котиться Чумацький віз, виринає сузір'я Риб.

«Чистилище» є мабуть наймальовничішою частиною «Божественної комедії». Після трагічної напруженості картин Пекла особливо гостро відчувається барвистість нового світу. З'являються забуті кольори: блакитний, зелений, золотистий, які були відсутні в червонувато-брунатній симфонії образів підземелля. Замість розпачливого стогону і зойків грішників та брутальних окриків демонів лунають молитви, сповнені надії на майбутнє прощення. Якщо Пекло ототожнюється з безнадією, то Чистилище є втіленням саме надії. Часовий ланцюг відновлюється: до минулого і сучасного, яке в Пеклі дорівнювало вічності, приєднується майбутнє. І природа начебто оживає. Рух, світло, повітря переборюють відчуття задушливої замкнутості, що домінувало в Пеклі.

Боротьба добра і зла, світла і темряви, певна річ, триває і в Чистилищі. Вночі сходження до Земного Раю припиняється.

В долину спускається посланець довічного мороку Змій-спокусник. У густих хмарах темного диму караються гнівливі. Однак перемога добра є незворотною. Своєрідною увертурою до неї в алегоричному світі Данте стає світанок. Удосвіта відбуваються всі найважливіші події другої частини поеми. Рано-вранці Данте вибирається з підземелля, на зорі свята Лючія переносить Поета на гору перед входом до Чистилища, а на сході сонця досягає він Земного Раю. Сонце, яке ніколи не з'являлося в підземному царстві страждань, освітлює шлях до пізнання остаточної істини.

Дантове Чистилище є не менш густо населеним, ніж Пекло. Кількома віршованими рядками створює поет численні образи, сповнені життя. Не може не викликати усмішки, наприклад, зустріч Данте зі своїм давнім знайомим – музичним майстром Бельаквою. Ліниво виліжується той біля підніжжя високої гори покаяння і зовсім не поспішає розпочати важке сходження на гору.

Данте і в Чистилищі не перетворюється на байдужого споглядача. В Пеклі, зіткнувшись із ницістю людської природи, Поет обурювався, жахався, проте – співчував. Тепер його почуття стають більш стриманими. Однак Данте залишається незалежним у своїх судженнях. Так, він виправдовує короля Сицилії Манфреда, приреченого церквою на пекельні муки. Манфред був запеклим ворогом папства. Для боротьби з ним римський престол закликав в Італію брата короля Франції Людовика IX Карла Анжуйського. У 1266 році Манфред

загинув при Беневенто, а його королівство дісталось Карлу. Ватикан не подарував сміливому сицилійцю його боротьби з папою. Його було відлучено від церкви і поховано без християнських обрядів. Данте врятував душу воїна, створивши легенду про його передсмертну молитву до Богородиці.

Особисте, суто індивідуальне проявляється в «Чистилищі» значно виразніше, ніж в інших частинах «Божественної комедії». Тепер сам Данте стає головним героєм поеми. Це підкреслюється навіть особливим, серединним розташуванням цього фрагмента в контексті «Божественної комедії». І тут можливе певне порівняння. Людина входить до храму. Перед нею виблискує, сяє позолотою іконостас. Позаду, над входом залишається картина Страшного суду. Людина має вибирати. Від неї залежить, бути засудженою довічно чи сподіватись на виправдання. Саме в такому становищі і опиняється тепер Поет.

У Чистилищі він має очиститись від своїх провин і стати гідним пізнати остаточну істину. З притаманною йому допитливістю жадібно вдивляється Поет у новий світ, що його оточує, намагається визначити своє місце в ньому. Він відчуває себе душею Чистилища, яка всі свої надії покладає на порятунок. Данте радіє, що недовго затримається серед заздрісних, проте вже заздалегідь знає, яким важким має бути тягар, що його несуть гордівливі.

Якщо в першій частині Данте передусім є пророком, в останній – філософом, то в «Чистилищі» Данте – Поет. Те-

ма мистецтва, відсутня на початку поеми, поступово стає однією з провідних. Серед персонажів з'являються численні імена поетів, художників, музикантів. Ще коло підніжжя гори покаяння Данте зустрічає співака Каселлу, який написав музику до багатьох його пісень. Каселла співає канцону «Любов, що думці промовля моїй...». Туга за земним коханням, така недоречна і водночас така людська, охоплює душі Чистилища, які забувають навіть про майбутні випробування.

Серед персонажів поеми – відомий мініатюрист Одерізі, лукканський поет Бонаджунта, улюблені митці Данте Гвідо Гвініцеллі і провансалець Арнаут Даніель. Не про марність мирської слави, а про невмирущість поезії ведуть вони мову. Пройде небагато часу, і італійський гуманіст Ермолао Барбаро напише дивні слова: «Знаю двох я богів, Христа і словесність». І хоча доба Відродження ще не настала, розуміння мистецтва як сенсу і виправдання людського існування поступово зароджується і в Дантовій «Божественній комедії». І точаться серед кругів Чистилища дискусії про природу творчості, пишаються поети, не забуті своїми послідовниками.

Зберігається в поемі і шанобливе ставлення самого Данте до тих митців, що їх творчість була взірцем для поета. Тема античності звучить в «Чистилищі» з особливою силою. Данте намагається подолати розрив між язичницькою та християнською культурами. Остаточно це буде здійснено гуманістами наступної доби. Однак і тут поет вже наближається до ренесансного світосприйняття. Не наважуючись ще проголо-

сити самоцінність античності, Данте перетворює римського поета Стація на таємного християнина. Як «син до батька» ставиться він і до філософа-стоїка Катона з Утіки, якого силою поетичної фантазії врятовує від довічного перебування в Лімбі.

Античність живе в поемі і в численних поетичних образах, якими рясніє текст другої частини. Запалює біло-червоним лицем схід неба Аврора, любим усміхом освітлює небосхил Венера. Майже з язичницькою насолодою милується Данте витворами мистецтва, описів яких також чимало в тексті. Чудовими різьбами і мозаїками прикрашено дорогу до другого кола Чистилища. Майстерними різьбами покритий мармуровий берег, що починається одразу за брамою. Тут вирізьблене благовіщення Марії, а поряд – знову зустріч двох світів – справедливий суд римського імператора Траяна.

Однак навіть краса мистецтва не може змусити мандрівника забути про долю рідної країни. В «Чистилищі» ця тема поглиблюється. Поет думає вже не про майбутнє окремих італійських земель. Вперше лунає народною мовою величне і скорботне звернення до всієї Італії. Охоплена внутрішніми чварами країна нагадує судно без стерника, яке марно намагається боротися з поривами бурі. Італія, самою долею призначена до великих діянь, є рабинею. Себелюбні правителі ведуть нескінченну боротьбу за владу. Не поступаються їм у властолюбстві і пожадливі церковні пастирі. Згадує Данте

і рідну Флоренцію. Тональність пристрасної Дантової інвективи змінюється, саркастично вихваляє поет розсудливість флорентійців, їх закони та звичаї. За удаваною іронічністю, однак, відчувається пекучий біль. Жодної хвилини не забуває поет про занепад рідного міста, такого улюбленого і такого ненависного.

Мандрівка Чистилищем завершується зустріччю Данте з Беатріче. Сцена появи Беатріче обставлена цілою низкою алегоричних образів. Прекрасна донна з'являється на тріумфальній колісниці, яку везе грифон, лев з головою орла. Попереду сім різноколірних світильників, що уособлюють дари Святого Духа. Трохи далі – двадцять чотири старці, алегорія книг Старого завіту. По боках колісниці – чотири крилатих звіра, чотири Євангелія. Доповнюють картину алегоричні фігури чеснот: теологічних (Любов, Надія і Віра) та природних (Мудрість, Сила, Поміркованість і Справедливість). Вся ця містична процесія має змальовувати історію християнської церкви. Повоз зупиняється, і з нього виходить Беатріче, увінчана оливковою гілкою, в сукні огнисто-червоного кольору. Це вже не та «прибрана в найшляхетніший шарлатовий колір, лагідний та гожий, прикрашена й описана, як личило її молодіусіньким літам юна донна», зустріч з якою оспівує Данте в «Новому житті». Суворо дивиться Беатріче на Поета, гнівно докоряє йому за те, що «повернув свій хід на шлях неправий». Ким же є славетна флорентійка в контексті «Божественної комедії»? Тлумачень тому існує чима-

ло. Беатріче вважають уособленням божественної мудрості чи божественної любові, втіленням діяльного розуму. Все ж сила Дантового мистецтва полягає саме в тому, що найскладніші за своїм алегоризмом образи його поезії вражають своєю правдивістю і щирістю. Живою і прекрасною жінкою, освітленою коханням Поета залишається і Беатріче. В її погляді не лише гнів, а й сила давньої любові. Навіть в суворості докорів – співчуття і непримиренність, образа і кохання. Поет гірко оплакує своє зражене кохання. І щирість каяття приносить герою прощення. Змивши гріхи в Леті, Данте стає гідним побачити розкоші Раю.

Раптом гармонія зникає. Колісницю, на якій з'явилась Беатріче, намагаються розшарпати на частини страшні звіри. З пекельних безодень виринає дракон і запускає свій хвіст у середину повозу. Перед нами алегорична картина зіпсуття церкви. Навіть в Земному Раю Поета непокоять земні справи. Почуття жаху охоплює Данте. Однак Беатріче знову стає йому на поміч, провіщаючи майбутню перемогу добра над злом. В її образі з'являються нові риси. Тепер муза Поета схожа на скорботну Богоматір. Втішений її словами Данте забуває потворне видіння. Остаточно очистившись у водах Евное, Поет продовжує свою мандрівку.

Одним з найкращих ілюстраторів «Чистилища» був італійський художник Сандро Боттіччелі. В його малюнках оживає та особлива атмосфера світла, простору та повітря, що надає другій частині поеми неповторної чарівності.

Стиль митця вражає своєю експресивністю. Легко й рвучко здійснюється Поет на гору покаяння. Майже не торкаючись землі, начебто пливучи в повітрі, рухається плетениця легких духів. Витонченої гармонії сповнені фігури ангелів, які вказують вірний шлях Поету.

Все ж найбільш співзвучним таланту Боттіччелі виявився світ поетичних образів останньої частини поеми. Наближення художника до Дантового світобачення є вражаючим. Митець відхиляє тут оповідну манеру, відмовляється від багатофігурних композицій. Всю увагу він приділяє зображенню двох фігур – Данте і Беатріче, обриси яких замкнено колом неба. Боттіччелі передусім цікавить їх рух, міміка, що відтворюють нескінченні варіації стану самопізнання або схвилюваного споглядання. Шлях вперед для них вже не є фізичним подоланням простору. Перед ними внутрішній рух душі до найвищої істини, абсолюту.

Однак повернемося до тексту «Божественної комедії». За задумом Данте вінчати поему має її остання частина «Рай». Під проводом Беатріче Поет досягає небесних просторів, здійснюється вище й вище, переходячи з однієї небесної сфери до іншої. Таких концентричних сфер – дев'ять. Починається цей парад світил сферами Місяця, Меркурія, Венери, Сонця, Марса, Юпітера і Сатурна. Над ними височать нерухомі зірки та кришталеве небо Першорушія, яке надає руху всім іншим сферам. Завершує симфонію світла і вогню Емпірей, місце перебування Бога, ангелів і святих. Порів-

няння з симфонією тут є не випадковим. За давніми уявленнями планети, обертаючись разом зі своїми сферами, випромінюють музику, сповнену високої гармонії, досконалості і краси.

Рай є остаточною перемогою світла над темрявою, руху над нерухомістю. Адже рух є запорукою розвитку, оновлення, а значить, і життя. В Пеклі душі грішників були назавжди прикріплені до певного кола підземелля. Що метушливіше було їх переміщення у просторі, то виразніше відчувалась його безцільність. Навіть Данте в Пеклі втрачає орієнтацію: спускаючись вниз, наприклад, він насправді підіймається нагору. В Чистилищі рух починає відтавати, стає цілеспрямованим. Однак душі Чистилища ще не мають повної свободи. В Раю всі перепони зникають. Душі праведників вже не закріплені тільки за своєю сферою. Вільно линуть вони до емпірею, споглядаючи велич Творця.

Все ж своя ієрархія розміщення праведних душ існує і в Раю. На Місяці знаходяться духи, що зламали обітницю, на Меркурієвім небі – справедливі, на Венериному – велелюбні, на Сонцевому – мудреці тощо. Однак кожна з сфер є символом певного морального поняття, а не місцем ув'язнення, як, наприклад, у Пеклі. І хоч духи щасливі неоднаково, а в міру свого наближення до Божества, всі вони вільні залишати свою сферу, вільно рухаючись у просторі. І одночасно тріумфує світло. Густий морок пекельних безодень, світові контрасти Чистилища замінюються вогняно-світною

стихією Раю. Тут все сяє, міниться, мерехтить. Духи, як іскри, виблискують навколо Данте і Беатріче. Світлом розпалюються душі блаженних. Червоним вогнем гніву палає апостол Петро, згадуючи про занепад церкви. В морі світла з'являється Небесна роза.

Принцип побудови сюжету і в останній частині поеми залишається незмінним. Поет і його проводир, – спочатку Беатріче, а потім філософ-містик Бернар Клервоський, – мандрують потойбічним світом, ведучи розмови з душами, що їх зустрічають на своєму шляху. Цей мотив є одним з найдавніших у літературі. Дорога завжди вабила людину. Саме тут на героя очікували найнесподіваніші зустрічі, неймовірні пригоди.

Чимало нового пізнає в Раю і Данте. Однак взаємовідносини Поета з оточенням змінюються. В Пеклі між ними зберігалася повна рівновага. Герої тут існували і поза оповідачем. Саме їх характери, яскраві, виразно змальовані, вражали нас найбільше. В Чистилищі головна увага приділяється вже внутрішньо-емоційному станові автора. Зображення його почуттів, прагнення очиститись від гріхів, виправдати себе перед Беатріче становить центр оповіді. В Раю наратор значною мірою втрачає свою самостійність. Він немов пригнічений грандіозністю того світу, який бачить навколо себе. Праведники повчають Поета, відкриваючи йому істини, незбагненні для людського розуму. Апостол Петро, Яків і Іоанн перевіряють, чи вірно засвоїв він богословські чесноти:

віру, надію і любов.

Все ж допитливий розум Поета не вгамовується і серед райських принад. Царство тріумфу Божества є для нього і царством філософії. Невипадково саме питання свободи людської волі, яка є найціннішим божественним даром для людини, постійно обговорюється на сторінках поеми. Як прискіпливий учень до вчителя, звертається Данте з численними питаннями до Беатріче та праведників. Його цікавить все: закони земного тяжіння, плями на місяці, природа світла. Найпалкіше, однак, прагне автор «Божественної комедії» збагнути таємницю стосунків між людиною і Божеством, людиною і всесвітом. Цілий синкліт мислителів з'являється на сторінках поеми: Фома Аквінат, Петро Даміан, Бернар Клервоський. Однак навіть їх відповіді, до речі подекуди ухильні та туманні, часто-густо не задовольняють Поета. Не вирішеним для нього залишається, наприклад, питання справедливості засудження людини, що прожила своє життя, не прилучившись до християнської церкви. Про добродесних язичників Данте згадував і в перших частинах поеми. Особливо драматизму ця проблема набуває, проте, саме в останній її частині. Все своє життя людина була доброю і чесною. Ніколи не чула вона про Христа. В чому ж її вина, що прожила без хрещення і віри? Чи може засудити її праведний суддя? Мабуть, ніхто до Данте ще не наважувався поставити це питання з такою відвертістю. І божественний Орел відступає: людині не дано зрозуміти справедливість Божого вироку.

Данте ж хоче зрозуміти, збагнути незбагнене. Помірко-ваність, пасивність ніколи не були притаманні Поетові. Як, між іншим, зовсім не завжди зберігають благосність і святі праведники. І тоді замість прохолодного зоряного небозводу перед нами спалахує гаряче сонце Італії. Розпалюються пристрасті, гнівно звучать інвективи славних теологів. Не гребує найгострішими виразами Петро Даміан, викриваючи пожадливість нових пасторів. Червоним полум'ям спалахує апостол Петро, засновник римського престолу. Від гніву він навіть починає запинатися, повторювати слова. Одне за одним падають гострі звинувачення. Нинішні папи забули про свої обов'язки перед паствою. Властолюбні та пожадливі, розпалюють вони ворожнечу між гвельфами та гібелінами, продають посади негідним прелатам. Особливу зневагу у святого апостола викликає папа Боніфацій VIII, на якого так нетерпляче чекають у восьмому колі Пекла.

Не забуті і світські володарі. В книгу довічної справедливості записані всі їх діяння. Не лише рідну поету Італію, а й всю Європу охопив вихор кривавих пристрастей. Воюють за владу англійський і шотландський королі, німецький імператор Альбрехт, спустошивши Чехію, від злиднів потерпають підданці короля Франції Філіппа Красивого. І знову лунає гнівний голос Поета. Бринить мідь його слова. І вже перед нами – не християнський пророк, а римський трибун. Саме Римська імперія, знедоленим нащадком якої була сучасна поетові Італія, є для Данте взірцем справедливої дер-

жави. Захоплення давнім Римом примушує Поета назвати навіть всупереч Священному писанню Богом обраним народом не іудеїв, а римлян. Поет знову тріумфує над теологом. Данте переносить до Раю не лише імператора Траяна, врятованого молитвами папи Григорія Великого, а й героя Віргілієвої «Енеїди» справедливого троянца Ріфея. Літературний персонаж, отже, є для автора «Божественної комедії» не менш реальним і гідним райського блаженства, ніж світочі християнської теології?

Данте залишається собою і в проміннях райського сіяння. В споглядальному світі небесних сфер мали б зникнути всі пристрасті, всі болі земної людини. Однак Поет не забуває нічого: ні кохання, ні жаги земної слави Беатріче, ні Флоренції. Вірність двом своїм музам поет зберігає і в останній частині поеми. Найяскравіше це відчувається в епізоді розмови Данте із своїм прапрадідом Каччагвідою, який у вигляді живого самоцвіту з'являється перед Поетом на Марсовому небі. Уважно слухає Данте лицаря, відчуваючи себе Енеєм, який шанобливо дослухається до слів старого Анхіза.

Дивні образи з'являються перед Поетом. Тихо і спокійно точиться життя за старими мурами. Шануються флорентійці, вільні від пожадливості та марнославства. Сидять при куделях жінки, пильнуючи дітей. Не забута ще слава Трої, Ф'езоле і Риму. Наче художник-жанрист, любовно змальовує Каччагвіда кожную деталь старого побуту. Небесного Раю вже немає. На рай земний перетворилась сама Флоренція. Ця

Флоренція, мабуть, ніколи не існувала. І все ж боляче стискається серце Поета, охоплене тугою за рідним містом. Залита кров'ю, роздерта чварами Флоренція не може бути вічною. Має існувати інше місто над Арно – світле і прекрасне. Хоча б у минулому.

Далі Каччагвіда віщує Данте його майбутню долю. Чимало страждань зазнає Поет, сповна скуштує він солоного хліба вигнання. Однак таким вже є призначення Поета. Його шире слово допоможе людям знайти праведний шлях. Уважно слухає пророцтво старого лицаря Беатріче. Ніжним і ласкавим став її погляд. Знову перед нами донна, оспівана Дантовими канцонами: «З її очей Кохання полум'яне вціляє в очі кожному, хто їй наважиться послати погляд свій, і серце нещасливцю тому в'яне».

Дивна мандрівка потойбічними світами завершується лицезрінням Божества. В морі світла являється Поетові Небесна роза. Та чи знайшов він ту істину, зрозуміти яку так пристрасно жадав? Непевне, ні. І от вже інші образи породжуються в нашій пам'яті. Ми бачимо темний силует заглибленого у свої думки принца Гамлета. Звучать його останні слова: «... а далі тиша». На пошуки абсолютного знання вирушає Фауст славетного Гете. Все ж і він лише наблизиться до своєї мети. А може, ця абсолютна, остаточна істина і не існує? Може, сенс людського буття полягає саме в пристрасному жаданні наблизитись до неї? Пробуджує живу людську думку і поема Данте.

В Україні твори Данте відомі з початку ХІХ сторіччя. Високо цінував поета Тарас Шевченко. До творчості славетного флорентійця звертається і Леся Українка. В 1898 році вона переклала V пісню «Пекла» з «Божественної комедії». Саме відтоді Дантові терцини зазвучали українською мовою. Постійний інтерес до художньої спадщини поета виявляв І. Франко. Ще навчаючись у Дрогобицькій гімназії, він читав твори Данте в німецькому та польському перекладі і робив перші спроби відтворити звучання Дантового вірша рідною мовою. У 80-х роках виник задум здійснити переклад «Божественної комедії», яку І. Франко високо цінував «головне задля недосяжної простоти і грандіозності її стилю». Згадку про це ми знаходимо в листі до М. Драгоманова. В результаті багаторічної праці Франко переклав і прокоментував найбільш важливі уривки з «Божественної комедії». Роботу було завершено 1913 року виданням книги «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії». Незважаючи на невеличкий обсяг, вона стала першим в Україні цілісним філологічним дослідженням творчості Данте. Розкрити перед українським читачем красу слова італійського поета намагався і В. Самійленко. В останні роки життя над перекладом «Божественної комедії» працював М. Драй-Хмара. Арешт 1935 року не дав йому завершити цю працю. Не зберігся, на жаль, і текст перекладу. Перший повний переклад «Пекла» здійснив П. Карманський. Редагував текст М. Рильський. Редагування, однак, поступово перетво-

рилося на співавторство. Повністю «Божественну комедію» переклав українською мовою Є. Дроб'язко. У 1978 році його переклад отримав премію М. Рильського. Саме цей варіант і використано у виданні, яке пропонується нашому читачеві.

Олена АЛЕКСЄНКО

БОЖЕСТВЕННА КОМЕДІЯ

ПЕКЛО

ПІСНЯ ПЕРША

1 На півшляху свого земного світу
Я трапив у похмурий ліс густий,
Бо стежку втратив, млою оповиту.
4 О, де візьму снаги розповіді
Про ліс листатий цей, суворий, дикий,

Бо жах від згадки почина рости!
7 Над смерть страшну гіркіший він, великий, —
Але за благо те, що там знайшов,
Повім про все, що в пам'ять взяв навіки.
10 Недобре тямлю, як постав цей схов,
Бо сонність так оволоділа мною,
Що з певної дороги я зійшов.
13 Я опинивсь під пагорба стіною,
Яким кінчався неширокий діл,
Де страх ліг на серце пеленою.
16 Я вгору глянув і побачив схил,
Вже убраний у сонячне проміння,
Що надає людині свіжих сил.
19 Тоді помалу уляглося тремтіння,
Що не давало спокою мені
Всю ніч, коли блукав між страховиння.
22 Як той, хто у задишці голосній
На сушу вийшов, піною укритий,
І озирає вири навісні, —
25 Так і мій дух, не скінчивши летіти,
Зирнув назад і стежку оглядав,
Яка не дозволя нікому жити.
28 Тут я собі спочити трохи дав
І вирушив на гору незнайому,
А за опору нижчу ногу мав.
31 І от, коли вже йшов я по підйому,
Збіг леопард, моторний та верткий,
І шерсть рябіла плямами на ньому.
34 Моїх очей він не злякався, дерзкий,

І, заступивши шлях, став на сторожі,
І я подавсь униз, у діл низький.
37 А йшли хвилини ранішні, пригожі,
І сонце сходило з тим почтом зір,
Що з ним спашнули, як Любові Божій.
40 Схотілося у рух оздобить шир.
І дух надія звабила рожева,
Що скоро зникне цей плямистий звір.
43 Пора буяла навкруги квітнева,
Та я не вчув нічого, тільки ляк
Од вигляду уже близького лева.
46 І так, здалось, на мене йшов хижак,
Наїжившись, страшенно зголоднівши,
Що рух повітря вмить, здалось, закляк.
49 Ще вийшла люта й зла вовчиця вивши, —
Її неутоленна худорба
Примушує людей конать збіднівши.
52 В очах її така була злоба,
Таке палало полум'я гаряче,
Що з страху шлях згубив я до горба.
55 І наче той, хто дивиться найпаче,
Куди б скарби багаті примостить,
А, їх утративши, – в розпуці плаче,
58 Такий був я, бо твар мене щомить,
Встріч ідучи, помалу відсувала
Туди, де сяйво сонця не звучить.
61 Коли ж моя нога на діл ставала,
Явився хтось, у кого зір потух,
Мовчанка ж довга голос відібрала.

64 В безлюдді я його побачив рух.
«Врятуй! – була мольба моя єдина, —
Байдуже, чи людина ти, чи дух!»

67 Він мовив: «Не людина; був людина;
В Ломбардії мій батько оселився,
У Мантуї – моя там батьківщина.

70 Во время Юлія я народивсь,
Хоч пізно; жив я в Августовім Римі,
Коли ще лжебогам народ моливсь.

73 Я був поет, пісні складав любимі,
Як славний син Анхізів з Трої втік,
А Іліон упав в огні та димі.

76 Та чом вертаєш і в журбі поник?
Чого не йдеш на горб, де корениться
Солодке джерело чудесних рік?»

79 «Чи не Віргілій ти, чи не криниця
Широкоплинних мовних вод ясных? —
Спитав я й став, щоб в шані поклониться, —

82 О світло й честь усіх співців земних,
Ти зваж на захват мій, на шанування
Твоїх безсмертних творів видатних.

85 Ти вчитель мій, моє уґрунтування,
У тебе я знайшов на все життя
Той гарний стиль, що дав мені визнання.

88 Ти бачиш твар, що втік од неї я?
Рятуй мене ти, мудрецю славетний,
Бо в серці й жилах кров тремтить моя».

91 «Хай буде інший шлях тобі прикметний, —
Він одповів на жалісні слова, —

Щоб ти мерщій покинув діл цей шпетний.

94 Повз твар, яка, голодна, завива,
Не прослизне і найспритніший дока:
Хто мимо йде, усіх вона вбива.

97 Лиха вона з природи та жорстока;
Наївшись, голоднішою стає
Й ненатлого не насищає ока.

100 Із звірами відгулює своє
Без міри; та надія на Хорта є,
Що він цю твар таки, нарешті, вб'є.

103 Про нього скажуть: скарбів не ковтає,
В любові, мудрості й чесноті зріс.
І ґрунт між Фельтро й Фельтро доглядає.

106 Він за Італію зведе свій спис, —
Заради ж неї дівчина Камілла
І Евріал умерли, й Турн, і Ніс.

109 І як би не тікала твар немила,
Він в Пекло зажене її, на дно,
Звідкіль її жадоба приманила,

112 А звідсіля, – надумав я одно, —
Я поведу тебе, де залягають
Місця, які я взнав уже давно.

115 Почуєш ти, як в розпачі благають
Там духи з зойком та з ламанням рук,
Повторну смерть на себе накликають.

118 Побачиш тих, хто між вогненних мук
Таємно тішиться у сподіванні
Колись піднестись до блаженних лук.

121 А схочеш в висі злинути останні, —

Душі, достойніший за мене, здам
До ніжних рук тебе при розставанні.
124 Бо той, хто звіку владарює там,
Мене, що бився у ворожій раті,
Й тих, хто зі мною, не пуска й до брам.
127 А в тронній владаря світів палаті
Усе пристойне пишному кошу.
Щасливий той, хто буде там на святі!»
130 І я йому: «Поете, я прошу,
Ім'ям Христа, якого ти не відав,
Все зло й все гірше хай тут полишу,
133 Ти ж покажи усе, про що повідав:
Хай браму бачу я з Петром святим
І тих, хто в муках та скорботі знидів».
136 І рушив він, а я – слідом за ним.

ПІСНЯ ДРУГА

1 День одійшов; з натомленої спини
Всього живого тягарі земні
Тьма поскидала; тільки я, єдиний,
4 Все готувавсь до мужньої борні
З трудною стежкою з нестерпним жалем;
Та вірна пам'ять сил додасть мені.
7 О музи, хай ваш хист сіяє палом,
О думко, що я бачив, запиши
І передай навік людським скрижалам.

10 І я: «Поете, спершу ти ріши,
Якщо ти хочеш скрізь мене проводить,
Чи доблесть є на те в моїй душі?
13 Співав ти: батько Сільвіїв зіходить
Ще тлінний та минуций в світ тривкий,
Зберігши чуйність, що в живому бродить.
16 Коли ж противник всяких зол палкий
Був добрий з ним, передбачавши славу
Його діянь, і хто він, і який,
19 То мудрий відзнача його по праву:
Обранець неба вишнього добра,
Рим породив він та його державу,
22 А той же й та (це істина стара)
Засновані, щоб стать святим престолом
Наступникам апостола Петра.
25 Ця путь, розцвіченим твоїм глаголом
Прославлена, причиною в віках
Була його звитязі й папським столам.
28 Сосуд обрання теж у цих полях
Пізніше був, щоб дати підпору вірі,
Яка спасіння відкриває шлях.
31 А я чого піду? Хто пустить в мирі?
Ніякий не Еней, не Павел я,
На цю я честь не варт ні в якій мірі.
34 Коли ж спуститись знаджує земля,
То чи не здасться спуск мій божевіллям, —
Для мудреця ясніша мисль моя».
37 Мов той, хто раптом виниклим зусиллям
Занедбує намічені діла

Й прощається з готовим вже справиллям,
40 Вчинив і я: де схил чорнила мла,
У думці справа та пішла вся прахом,
Що з запалом розпочалась була.
43 «Я бачу у словах, повитих жахом, —
Сказала тінь, вся – благородний чар, —
Що ти в душі пройнявсь побожним страхом.
46 Він обсипа людину, мов той жар,
Примушуючи подвигу зректися,
Як мур уявлений спиняє твар.
49 Щоб міг від остраху ти відмогтися,
Скажу, чом став твоїм я ватажком,
Щоб знав, коли в мені жалі знялися.
52 Був з тими я, хто між добром і злом,
Як пані кликнула щонайгарніша,
І їй скоривсь я серцем і умом.
55 І от до мене над зорю ясніша
Звернула очі й голос чарівний;
Лиш в ангелів розмова лагідніша:
58 «О мантуанська чемна душе, чий
На цілу землю розголос лунає
Й лунатиме, аж поки світ живий.
61 Мій друг, що дружби з долею не має,
На прикрому безлюдному горбі
Дорогу втратив і в страху вмирає.
64 Боюсь, щоб не накоїв зла собі,
Щоб з поміччю, бува, не опізнитись, —
За нього, чула, й небо у журбі.
67 Іди, щоб там найшвидше опинитись

І мудрим словом стань його втішать;
Мені з турбот допоможи звільнитись.

70 Я – Беатріче, я кажу рушать,
Прийшла я з місць, куди вернутись хочу,
Любов мені звеліла це сказати.

73 Я піднесу тобі хвалу пророчу,
Як стану перед Господом святим».

Замовкла, й мову я почав урочу:

76 «О пані благосна, єдина, з ким
Наш людський рід всі перевищив твори,
Які під небом зібрані низьким!

79 Так уподобав я наказ твій скорий,
Що, все здійснивши б, думав, що не встиг, —
І зайвими були б його повтори.

82 Але скажи, це хто тобі поміг
У глиб землі без остраху пускатись,
Звідкіль усяк тікав би скільки міг».

85 «Щоб міг за словом довго не шукатись, —
Сказала, – стисло відповім одне,
Чом не боюся я сюди спускатись.

88 Того боятись треба, головне,
Що позбавля когось життя й спокою, —
Все ж інше анікому не страшне.

91 Ласкавий Бог створив мене такою,
Що ваша скорб повз мене промина,
Що я – поза пожежею яркою.

94 Та в небі благородна є жона;
Того жалівши, хто підпав блуканням,
Вмолила Вишнього Суддю вона,

97 Звернулась до Лючії із благанням,
Сказавши: «На людину ту малу
Ти зглянься й огорни її сіянням».

100 Знайшла мене Лючія, ворог злу,
Де ми сиділи з древньою Рахїллю,
Й сказала: «Справжню Богові хвалу

103 Знось, Беатріче, і зарадь зусиллю
Того, хто любить так, що став на згин,
Піднявшись вище над людською цвіллю!

106 Чи ти не чуєш, як там стогне він?
Чи ти не бачиш, як зо смертю б'ється
Між хвиль, грізніших од морських пучин?»

109 Ніхто на світі палко так не рветься
До радості і не тікає бід,
Як я, зачувши, як те слово ллється.

112 Прийшла звідтіль, де сяє небозвід
Я, пісні ввірившись твоїй урочій,
Яка вславля тебе й слухацький рід».

115 Сказавши так, звела на мене очі,
Де сльози струменіли в чистоті,
І я стежки знайшов якнайкоротші.

118 Прибув до тебе на прохання ті
І врятував од звіра, що з'явився
Тобі на цій великій висоті.

121 Та що тобі? Чого, чого спинився?
Чого на серці підлий страх тяжкий?
Чого в тобі сміливий дух смутився?

124 І це тоді, коли святі жінки
У небі втрюх клопочуться про тебе,

Я ж блага обіцяю дар такий?»

127 Мов квіт, в нічному морозі, як в погребі,

Побитий, похиляє вниз чоло

Й знов оживає у ранковім небі,

130 Так я відчув, що стомлення сплигло,

І вигукнув із серцем посмутнілим,

Мов той, до кого звільнення прийшло:

133 «О преблага, з якою став я смілим,

І гречний ти, що зразу ж поспішив

І підійшов до мене з словом милим,

136 Ти так мені бажання прищепив

Рушати краєм тим жахним, немирним,

Що до своїх вернувсь я перших слів.

139 Иди ж, пойнятий захватом надмірним,

Ти – проводир, ти – пан, учитель – ти».

Сказав я й слідом за поетом мирним

142 Ступив на шлях лісистий і крутий.

ПІСНЯ ТРЕТЯ

1 «Крізь мене йдуть до міста мук найтяжчих,

Крізь мене йдуть до мучень і заков,

Крізь мене йдуть між поколінь пропавших.

4 Суд правий вів творця моїх будов:

Звели мене Могуття, що все родить,

Найвища Мудрість і Першолобов.

7 Лиш після мене світ став брами зводитьь.

Ніщо не вічне, я ж на всі віки.

Лишайте сподівання всі, хто входить».

10 Із чорних літер напис я такий
Побачив на вершку хмурної брами
Й сказав: «Учителю, о жах який!»

13 І він, немов господар над думками:
«Лишатись легкодухість має тут,
І має вмерти дроз перед страхами.

16 Як обіцяв я, ми прийшли в той кут,
Де скорбні тіні можеш ти уздріти,
Що розуму збулись блаженних пут».

19 Він руку дав мені, і я зогрітий
Був усміхом спокійного лица, —
Й повів у глиб, у таїну повитий.

22 Такі зітхання й лемент без кінця
Почулись у беззоряннім склепінні,
Що струмом сліз облився раптом я.

25 Усі наріччя, мови старовинні,
Репетувань і ремствувань слова
У плесках рук, у вигуках, хрипінні, —

28 Зливались в гамір, що завжди трива
У цьому місці, крутячись всечасно,
Немов пісок, що вихор порива.

31 Мені тоді зробилося так жасно,
Що мовив: «Волю ти мою вволи,
Скажи, хто мучиться отак злощасно?»

34 І він: «На животіння це прийшли
Ті, що зірок, мізерні, не хапали,
Жили собі без гани, без хвали.

37 А поряд – ангели, що з висі впали
Ті, недостойні, і не вороги,
Й не слуги Божі, лиш за себе дбали,
40 Щоб вигляд не темнився дорогий,
Їх з неба гнано, пекло ж браму стисло,
Щоб гріх не вихваляв свої борги».

43 І я: «Учителю, що там нависло
Й над нами закрутило круговерть?»
Він одповів: «Про це скажу я стисло:
46 Вони вже не надіються на смерть
І так ненавидять роки пропалі,
Що чорні заздрощі їх повнять вщерть.
49 Ніхто за них не згадує в печалі,
І Ласка, й Суд їх зневажають так,
Що й ти не говори, поглянь і – далі!»

52 Я, зиркнувши, побачив: в небі знак
Летів, кружляючи, і зупиниться,
Як видалось мені, не міг ніяк.
55 За ним така неслася плетениця
Померлих душ, що я й не уявляв,
Як стільки встигло смерті причаститься.
58 По тому, як вже декого впізнав,
Побачив я того з нероб неплідних,
Хто зрікся, страхопуд, великих справ.
61 Я зразу ж зрозумів, що бачу бідних
Перед собою неярких нікчем,
І Богу, й ворогам його огидних.
64 Вони, з яких ніхто не жив живцем,
Тут прудко бігли, всі в укусах, голі,

Над ними ж – оси й гедзі тьмою тем.
67 Поривши лица, кров стікала долі,
Усуміш із слізьми на грунт масний,
Де жовті черви кублились поволі.
70 Поглянув далі, й натовп голосний
Побачив я край буйного потоку
Й спитав: «Учителю, ти поясни,
73 Щоб знав я, чом вони із цього боку
На той всі прагнуть перейти мершій,
Як бачу, хоч у тьмі й не видно оку».
76 І він мені: «Одвіт почувеш мій,
Коли зупинимо свої ми кроки
На Ахероновій косі журній».
79 Стараючись не завдавать мороки
І волю дати боячись словам,
Я мовчки йшов на край ріки широкий.
82 І човен ми побачили, а там
Почварний дід, роззявивши пащеку,
Горлав: «Ой горе, злобні душі, вам!
85 Вже годі мріять про зорю далеку,
Я тут, з човном, щоб вас перевезти
У вічний морок, в холоднечу, в спеку!
88 А ти, живий, од мертвих геть коти
Назад, де скоро вже розквітне травень! —
Та, бачивши, що я не хочу йти,
91 Додав таке: – Ти краще іншу гавань
І легший човен зразу обирай;
Моє судно важке тобі для плавань».
94 І вождь йому: «Хароне, не займай!

Так хочуть там, де все зробити можуть
Чого захочуть. Так що не чіпай».

97 І перестав тоді мене тривожить
Кудлай-човняр з мертвотного багна,
Що міг з очей зірниці сяйні множить.

100 І квола згряя голих душ, смутна,
Почувши заклик той гучний і строгий,
Зі скреготом зубів, як навісна,

103 Взялась клясти – і Бога, й рід убогий,
І давнє покоління, й молоде,
І час родин, і матерів пологи.

106 Та, плачучи, встелила вся, хто де,
Проклятий берег зливою з хмарини, —
Він всіх, хто Бога не боїться, жде.

109 Харон, злий дух з очима – як жарини,
Розпалюючи погляд, купчив гурт:
Всіх гнав, веслом загайним міряв спини.

112 Як лист злітає восени до бурт
За першим другий, поки на галуззі
Останній не загляне в самий нурт, —

115 Адамовє так плем'я в шумній тузі
Одне за одним збилось у човні,
Мов птаство, скупченє в сильці, у крузі.

118 Поки пливли по чорній струмині,
Хапаючись зійти на той бік темний,
На цьому знову з'юрмились квапні.

121 «Мій сину, – проказав учитель чемний, —
З усіх країн, хто в Божім гніві вмер,
Збираються на берег цей підземний,

124 Щоб поспішати заріччям до печер, —
Їх так острожить правосуддя Боже,
Що страх стає бажанням відтепер,
127 А добра тут душа пройти не може,
І що в Харона грізний був привіт,
То сам збагни, з чим слово його схоже».
130 Він закінчив, і враз похмурий світ
Так задрижав, що навіть перед сконом
Мене од страху кидатиме в піт.
133 В плачливім краї знявся вихор гоном,
Пустельний діл скорботи спалахнув
В моєму серці відсвітом червоним,
136 І впав я, наче той, хто вмить заснув.

ПІСНЯ ЧЕТВЕРТА

1 Мій раптом перервався сон глибокий,
Бо грім оглушливий я враз почув
І встав, немов ударений під боки,
4 І все спочилим оком озирнув,
На ноги звівшись, подививсь уважно,
Щоб добре зрозуміти, де я був.
7 Стояв на стежці я, що неосяжно
Збігала вниз, в те урвище сумне,
Де лемент мук відгримував протяжно.
10 Таке в густім тумані неясне
Було воно, що зір мій недолугий

Не міг сягнути крізь марево жакне.

13 «Тепер ми зійдемо в сліпі округи, —

Сказав поет і на обличчі зблід, —

Я буду перший, а ти будеш другий».

16 І я, уздрівши сполотнілий вид,

Сказав: «Чи зважусь, коли й ти стерявся,

Ти ж завжди захищав мене од бід!»

19 І він: «Злощасних репет увігнався

Ізнизу так, що вкрив лице біде

Тим жалем, що тобі він жахом здався.

22 Але ходім, бо довгий шлях не жде».

Так він сказав та й уступив зі мною

У перше коло, що круг прірви йде.

25 Тут, стежачи за пільмою німою,

Я не почув ні скарг, ні нарікань, —

Самі зітхання коливали млою:

28 Їх збуджувала туга без страждань

У стовпиці, в яким не розрізняєш

Дітей, жінок, мужів усяких звань.

31 І добрий вчитель мій: «Ти не питаєш,

Це що за духи, на яких глядиш?

То знай, ще поки далі не ступаєш,

34 Що це не грішних душ хисткий комиш,

А ті, хто без хрещальної поради

Не знали, що спасає найпевніш.

37 Їм християнські не лились відроди,

Було чуже їм Божество само, —

Я увіходжу теж до їх громади.

40 Це незнання – єдине нам гальмо,

Й ми тим караємось за цю невдачу,
Що без надій жаданням живемо».

43 І жаль узяв, що в Лімбі тут побачу
Я тих, кому пошану всім здаю
За видатні діла й величну вдачу.

46 «Скажи, учителю, скажи, вождю, —
Почав я, щоб зміцнитися у вірі,
Яка являє для брехні суддю. —

49 Невже тут по заслугі чи офірі
Ніхто блаженства не досяг цілком?»

І він на ці слова, і темні й щирі,
52 Відмовив: «Бувши тут ще новаком,
Я бачив, як зійшов сюди властитель,
Звитяжця коронований вінком.

55 За ним звідсіль пішли: всіх прародитель,
Його син Авель, благочесний Ной,
Мойсей, законодавець і служитель,

58 Давид і Авраам, що жив давно,
Ізраїль з батьком і сини численні,
Рахіль, дорожча над усе майно,

61 Й багато ще – і стали всі блаженні.

Узнай одне ти – душі всі людські
До того часу не були спасенні».

64 У згадках про події неблизькі
Ми не лишали прокладати в лісі,
Кажу, у лісі душ, стежки вузькі.

67 Та спогади недовго ці велися
Між нами ще, як смуги світляні
У здолану півкулю тьми влилися.

70 За кілька кроків видний став мені
Освітлений зелений простір луки,
Де сяйвом сяли люди видатні.

73 «О шано й честь мистецтва та науки,
Скажи, хто ці, що доля їх ясна
Й відділені вони в окремі злуки?»

76 І він мені: «Їх слава голосна,
З якою ти ще на землі зіткнувся,
Така, що й в Бога шана їм значна».

79 І голос в той же час мені почувся:
«Вшануємо ж великого співця,
Бо зниклий дух його до нас вернувся!»

82 І по слідах великого сліпця
Нас три величні тіні йшли стрічати,
Нерадісні і несумні з лица.

85 І добрий мій учитель став казати:
«Он глянь: мечем оперезавши стан,
Іде, мов з пишним почтом, цар багатий, —

88 То сам Гомер, усім поетам пан,
А другий – то творець сатир Гораций,
А то – Овідій і за ним – Лукан.

91 Ішов я з ними вряд в натхненній праці
І вряд у славі йду – таж чуєш сам
Той спів хвали, мов князеві в палаці».

94 Так я уздрів блискучу школу там
Вождя поетів, що, могутньокрилий,
Летів орлом назустріч небесам.

97 Вони про себе щось поговорили
І привітання мовили свої,

І посміхнувся мій учитель милий.
100 Усі тримались, як близькі мої,
І, розуміючи високу шану,
Я шостим став у велетнів сім'ї.
103 Отак ішли до світлого ми стану
Й поважно мову про таке вели,
Про що розповідать пізніше стану.
106 Під благородний замок ми прийшли,
Який сім раз оточували стіни,
Й джерельні води навкруги текли.
109 Долаючи, мов суходіл, струмини,
Дістались двору ми крізь сім воріт
І вздріли свіжу зелень луговини,
112 В очах у мешканців горів привіт,
У постатях ласкава сяла милість,
А в тихій мові – лагідності світ,
115 Зійшли ми вкупі на горбка похилість
В такому світлі, що змогли вочу
Оглянуть мовчазну дібров журливість.
118 Великі, до яких в думках лечу,
Вщасливили мене своїм собором,
Що й досі ще від захвату тремчу.
121 Я вздрів Електру в натовпі прозорім,
І Гектора, й Енея розрізнив,
І Цезаря в броні, з шулічим зором.
124 Камілли і Пентесілею вздрів
По другий бік та ще царя Латина,
Який з Лавінією там сидів.
127 Вздрів Брута я й дружину Коллатіна,

Корнелю, Марцію та Юлю – всіх.

А осторонь – самого Саладіна.

130 І, перевівши зір очей своїх,

Побачив я, що вчитель всіх, хто знає,

Сидить в сім'ї філософів значних.

133 Всяк дивиться, всяк шану виявляє.

З ним обіч був Сократ, а там Платон,

І Діоген своє тут місце має.

136 Тур Демокріт, що ввів случай в закон,

Фалес, ким славилась бібліотека,

І з Емпедоклом Геракліт, Зенон.

139 Вздрів якостей досліджувача грека

Диоскоріда, – тут же був Орфей,

Ще й Туллій, Лівій, мораліст Сенека,

142 І геометр Евклід, і Птолемей,

І Гіппократ з Галеном, Авіценна,

І Аверроес, цей тлумач ідей.

145 Тяглася їх гірлянда незліченна,

Та хай про це хтось інший розповість,

Бо тема й так у мене широченна.

148 І двох співців позбавилося шість,

Бо враз мене вожай мій знаменитий

Од мирних лук, де всіх розважив гість,

151 Туди повів, де нічому світити

ПІСНЯ П'ЯТА

1 І тут зійшов до другого я кола,
За перше меншого, та від розпук
Кричали душі голосніш довкола.
4 Й страхітного Міноса вчув я гук;
Який при вході судить справедливо,
Хвостом указуючи розмір мук.
7 Кажу, коли якась душа лякливо
Розповіла про всі свої діла,
То цей знавець гріхів, тонкий на диво,
10 Йй місце визначає в царстві зла,
Хвоста скрутивши стількома витками,
В котре по черзі коло засила.
13 Тиск перед ним і днями, і ночами;
Душа тут кожна свій проходить суд:
Сказала, вчула та й пішла до ями.
16 «О ти, хто в наш занурюється бруд, —
Гукнув Мінос, коли на мене глянув,
На мить лишивши безконечний труд, —
19 Дивись, куди ввійшов і з ким ти станув,
А про широкий вхід і не гадай!»
І вождь до нього: «Чом так гучно грянув?
22 Не з власного жадання йде в ваш край:
Так хочуть там, де все зробити можуть
Чого захочуть, так що не чіпай».
25 І ось такий, що й камінь міг стривожить,
Зачувся лемент, і зневіра йме,
Чи зойки відчаю луна не множить?
28 Туди прийшов, де світло геть німе,
І знявся рик, як в буряному морі,

Коли на ньому дужий вітер дме.

31 Пекельні вихори, рвучкі та скорі,
Засуджених волочать, тягнуть, б'ють
Згори і знизу, й ті в сльозах та в горі.

34 І душі, летячи у каламуть,
Ридають, виють, сповнюючись хіттю,
Самого Бога в небесах клянуть:

37 Я взнав, що підпадає тут страхіттю,
Жахливій бурі цій той люд яркий,
Який скорився лиха розмаїттю.

40 І як на крилах носяться шпаки
В холодну пору, збившиися у зграї,
Так духів злих пролинув рій швидкий.

43 Звідсіль, звідтіль, вверх, вниз, як в водограї,
І без надій, що прийде тиші мить
Або змаліють муки їх безкраї.

46 Як журавлиний ключ із зойком мчить,
Коли на південь відлітає птиця,
Так я, передбачавши ремства нить,

49 Уздрів, як тіней гурт в бурханні мчиться,
І запитав: «Учителю, яким
Жінкам так грізно чорний вітер мститься?»

52 «Найперша з тих, що виглядом своїм
Тебе цікавить, – він мені промовив, —
Була царицею над світом всім;

55 Щоб одібрати ґрунт у марнословів,
Йй підказала похить навісна
Розпусту скриту вивести зі сховів, —

58 Семіраміда, Нінова жона

І спадкоємиця його зрадлива;
Султан тепер там, де жила вона.
61 А це – кохання жертва нещаслива,
Яка збезчестила Сіхея прах;
А далі – Клеопатра похитлива».
64 Я вздрів Єлену, за яку в боях
Лягли війська, Ахілла міць велику,
Яка з кохання згинула в віках,
67 Паріса вздрів, Трістана й ще без ліку
Тих нещасливих, що Амор жене,
Як за життя їх гнав на згубу дику.
70 Коли мій вождь назвав число значне
Мужів і дам – весь почет іменитий,
Я засмутився, жаль пройняв мене,
73 І я сказав: «Співцю, поговорити
Хотів би я із тіннями двома,
Що вихор їх жене несамовитий».
76 І він: «Побачиш, як зрідіє тьма
Й вони наблизяться: ім'ям любові
Благай, і пара підлетить сама».
79 Коли до нас їх вир підніс раптовий,
Подав я голос: «Привиди журби,
Як Інший зволить, станьмо до розмови».
82 Як в полум'ї жадоби голуби
У рідні гнізда між зелені крони
Летять на крилах спільної судьби, —
85 Вони удвох з оточення Дідони
Перенеслись у півтімі коловій, —
І стали біля нас без заборони.

88 «О ти, що ходиш по землі живий
І надійшов сюди, у сморід чорний,
До нас, що світ забарвили в крові.
91 Якби нам другом цар був непоборний,
Вблагали б ласку ми тобі послать,
Щоб ти щасливим був у висі горній.
94 То слухай, споминай, що є згадать,
І поки буря десь там забарилась,
Ми будем слухати і розмовлять.
97 Жила я там же, де й на світ з'явилась,
Над морем тим, що в нього По втіка,
Котра супутниць тьмою збагатилась.
100 Кохання, що шляхетних обпіка,
Його зманило молодичим станом,
Який сточила тут печаль гірка.
103 Кохання, що кохать дає й коханим,
Мене взяло, вогнем наливши вщерть,
Що став моїм він, як ти бачиш, паном.
106 Кохання нас вело в злощасну смерть.
Каїна жде того, хто кров'ю вмився», —
І вже їх ворушила вітраверть.
109 Ці душі слухавши, я похилився
І в болісну заглибився печаль;
Поет спитав нарешті: «Чом спинився?»
112 І я на це почав: «О лютий жаль!
Ці ніжні мрії, ці солодкі чари
Їх завели в таку скорботну даль!»
115 А там звернувся до цієї пари
Й почав: «Франческо, від твоїх страждань

У серці чую болісні удари.

118 Але скажи: під час палких зітхань

Як вчило вас чаруюче кохання

Спізнати мить жагучих поривань?»

121 Й вона: «Немає більшого страждання,

Як згадувати любий щастя час

В біду; твій вождь здає в тім справозданні.

124 Коли ж ти прагнеш знать, який у нас

Початок був кохання, збудься спраги, —

Я плакати буду й мовить водночас.

127 Якось ми вдвох читали для розваги,

Як Ланчелота взяв кохання пал,

І самоти не брали до уваги.

130 І часто, мов під дією дзеркал,

Нам під очима лица пік рум'янець.

Але нас подолав миттєвий шал:

133 Ми прочитали, як тремтів коханець,

Бо вперше в губи цілував самі, —

І цей от, мій незмінний співвигнанець,

136 Мені вуста торкнув, з жаги німий, —

Твір і співця за Галеотто мавши,

Вже того дня більш не читали ми».

139 Так дух розповідав цей, споминавши,

А той ридав; і руки я простер

У даль за ними, від жалю вмиравши,

142 І впав, неначе той, хто нагло вмер.

ПІСНЯ ШОСТА

1 Вернулась тьма, що на час лишила,
Коли жалів я свояків отих,
Чия печаль так дуже засмутила,
4 Й нові я муки й мучених нових
Побачив всюди, де б не озирався,
Де б не лишав мій крок слідів своїх.
7 Я в третім колі: дощ не припинявся,
Холодний, вічний, проклятий, важкий;
Він по землі одноманітно слався.
10 Градини, іній, снігові грудки,
Мішаючись із мороком постійним,
Смердили під ногами ґрунт в'язкий.
13 І Цербер, звір із вищиром потрійним,
На три собачі пащі валував
На люд, поглинутий болотом гнійним.
16 Багрянні очі, шерсть, масна від страв,
Грубезне пузо, лапи – кігті наче —
Він гриз, і дер, і дряпав, і кусав.
19 Промоклі тіні вили по-собачи,
Й чи той чи цей ховаючи з боків,
Крутились дзигами, та без удачі.
22 Хробак здоровий, Цербер нас зустрів,
Роззявив пащі враз, ошкірив зуби
І весь од люті сильно затремтів.
25 І руку простягнув вожай мій любий,

Землі взяв жменю та як кидоне
В голодні пащі наїдок той грубий!
28 Мов пес, коли йому шматок заткне
Голодну пащу й зів, з брехання спухлий,
Замовкне раптом, поки не ковтне, —
31 Так Цербер увірвав, одразу вщухлий,
Свій рев, який так голосно гуде,
Що душі тут усі були б поглухли.
34 Йдучи по тінях, по яких іде
Дощ нескінченно, ставили ми ноги
В порожняву у вигляді людей.
37 Вони підводитись не мали змоги,
І лиш один схопивсь аж підстрибнув,
Коли побачив нас серед дороги.
40 «О ти, хто сміло в Пекло це ступнув, —
Він проказав, – мабуть, мене впізнаєш,
Бо ти уже, коли я вибув, був».
43 І я йому: «Такий ти вигляд маєш
Унаслідок тривалого ярма,
Що вже навряд тепер тебе вгадаєш.
46 Повідай же – бо тут ти не дарма, —
Який ти гріх вчинив, що кар за нього
Є сила важчих, гірших же нема?»
49 І він: «У місті, заздому до всього,
Ти народився, – тож я твій земляк,
Бо й я родивсь там для життя масного.
52 Обжерливістю відзначавсь я так,
Що Чвакалом дражнили всі знайомі, —
А тут я мокну під дощем, бідак.

55 І довелось не мені самому
Однакових тут скуштувать силець
За гріх однаковий». Сказав по тому
58 Я: «Чвакало, так скрушно для сердець
Бринить твій жаль і викликає сльози;
Та, може, знаєш ти, який кінець
61 У нашім місті матимуть погрози,
І що веде співгромадян до чвар,
І де зростають праведності лози?»
64 І він мені: «Після тривалих свар
Рясна проллється кров лісовиками,
А партію противну жде удар.
67 На третій рік повернуться до брами
Вигнанці й переможницькі війська,
Й підлесник прийде нинішній з військами.
70 Притисне здоланих п'ята важка
Тих, що надовго містом завладають,
А цим лишаться сльози і тоска.
73 Два праведники марно промовляють:
Жадоба, скупість, заздрість до ества —
Од іскор тих в людей серця палають».
76 Так закінчив печальні він слова,
І я йому: «Іще прошу, мені ти
Відкрий усе, що темрява хова.
79 Тегг'яйо, Фаріната знаменитий,
Ще Рустікуччі Якопо й ще хтось, —
От як Арріго й Моска іменитий, —
82 Скажи мені, де місце їм знайшлось?
Дізнатись хочу про судьбу найкращих —

Іти їм в Рай, чи в Пекло довелось?»

85 І він: «У норах ще чорніших, важчих

За гірший гріх каратись треба їм,

Побачиш їх внизу у муках тяжчих.

88 Як знову підеш світом ти живим,

Прошу, згадай мене хоч ненароком,

А більш я не скажу й не відповім».

91 І ще раз скошеним од болю оком

На мене глянув і під шум струмин

Згубився в натовпі сліпців широкім.

94 Вожай сказав: «Уже не встане він,

Аж поки на сурму громовокрилу

Не явиться нещадний властелин.

97 Усяк повернеться в свою могилу,

Одіне плоть колишнього буття

Й почує вироку незрушну силу».

100 Ми тихо йшли, немов між куп сміття,

Між тіней, кинутих під дощ похмурий,

І про грядуще мовили життя.

103 Сказав я: «Вчителю, чи їм тортури

Побільшать вирок правий судії,

Чи проясніє їхній вид понурий?»

106 І він: «Науки пригадай свої:

Відомо, що чим ближча досконалість

В душі, тим більші рай чи скорб її.

109 До риси досконалості й на малість

Не підійти їм після їхніх діл,

А все ще сподіваються на жалість».

112 Так в бесіді пішли ми третім з кіл,

Про зміст її не стану я казати,
І вийшли зрештою на дальший схил.
115 І тут зустрів нас Плутос, недруг клятий.

ПІСНЯ СЬОМА

1 «Папе Сатан, папе Сатан алеппе!» —
Завів так Плутос голосом хрипким,
І мій мудрець, що знав усе в цім склепі,
4 Мене розрадив: «Хоч би й надто злим
Був звір, а все ж не втрима на запорі
Від тебе переходу колом цим».
7 А далі товстогубій злій потворі
Промовив він: «Проклятий вовче, цить!
Бо задихнешся, як смертельно хворі.
10 Не без причин в безодню він стремить:
Так хочуть там, де військо Михаїла
Взялось пиху насильницьку зломить».
13 І як під бурю падають вітрила,
Коли зламалась щогла на кормі,
Так хижа твар звалилася безсила.
16 І далі ми пішли по цій тюрмі,
В четверте коло, до провалля ближче,
Де зло всесвітнє скубилось у тьмі.
19 О правосуддя Боже! Хто б міг вище
Накупчити страждань, ніж я уздрів!
І чом душа стає гріхам за грище!

22 Як хвиля, кинувши Харібди зів,
Біжить назад і інші б'є з розгону, —
Так люд не шкодував тут кулаків.
25 Я бачив люд з найбільшого загону,
Примушених з усіх боків штовхать
Грудьми й всім тілом кляту перепону.
28 Тут люто пхала одна одну рать
І вантажі носила з ревним криком:
«Чого їх кидати?», «Чого збирають?» —
31 Так рухались похмурим колом диким,
І кожен тяг у протилежний бік
З гучним тим самим безсоромним кликом.
34 А, на серединний прийшовши стик,
Вертали знову битися жакливо,
І я, не в силі здержати язик,
37 Сказав: «Учителю, з'ясуй це диво:
Чи часом не тонзурники всі ті,
Із лисинками, що від нас наліво?»
40 І він: «В своєму першому житті
Усі вони були на розум косі
Й не знали міри в їжі і в питті,
43 Тож по-собачому хрипкоголосі,
Вергають, вивергаючи лайки,
Всередину із крайніх точок осі.
46 В тих, в кого на тонзуру маківки
Поголені – у пап, у кардиналів, —
Найбільш скарбів заховано в мішки».
49 І я: «В цій, вчителю, картині жалів
Я добре розпізнати мав би тих,

Кого порок іще недавно вжалив».

52 І він: «Ти марних не чекай утіх:

Гидке життя спотворює собою
До невпізнанності обличчя їх.

55 Вони на суд останній прийдуть з бою:

Той стисне кулаки й проклін пошле,
Цей голою забліска головою.

58 Бо ті, хто зле збирав, хто тратив зле, —

Приречені на чвари проклятуці,
І всяке їм картання – замале.

61 Ти бачиш, сину, як скороминуці

Дари Фортуни чинять людям зло,
На бійки спонукаючи найдужчі.

64 Все злото, що під місяцем було

Чи є, душі хоча б одній-єдиній
Спокою ні на хвилю б не дало.

67 «Учителю, – спитав я, – благостині!

Яку Фортуну ти згадав мені,
І як із рук її все благо лине?»

70 Озався він: «О витвори дурні!

Яке ж бо вас невідання вразило!
Думки тобі відкрию неясні.

73 Той, хто ширяє в світі мислю сміло,

Небесні сфери сотворив і їм
Дав рушіїв, щоб все навкруг світило.

76 Усюди світлом ширячись сяйним,

А серед людства діло це – наснага
Тій, хто владає таланом земним,

79 Щоб всі передавав минуці блага

Народ народів, сім'ї – сім'я,
Бо меншає в людей з літами спрага.
82 Той кориться, цей силою сія
За присудом тієї, що з ділами
Весь час таїться, як в траві змія.
85 І, високо літаючи над нами,
Вона провидить, судить і вершить
Нарівні з іншими всіма богами.
88 У ній ніщо на місці не стоїть
І зміни одна одну обганяють,
Нове-бо виникає кожну мить.
91 І от її усі лиш розпинають,
Замість палку складати дяку їй,
І заповзято й дружно проклинають.
94 Вона ж в незмінній радості благій
Співає з ангелами нам із далі
І крутить кулю в благості своїй.
97 Проте спустімось на ще більші жалі, —
Заходять вже зірки, які стреміли вверх,
Коли я рушив; поспішімо ж далі.
100 Пройшли ми колом тим на самий верх,
Звідкіль стікав ручай, зникавши в рові,
В якому промінець останній мерк
103 В воді, скоріше чорній, ніж багровій.
І ми зійшли в провалину саму,
Ідучи вслід похмурому струмкові.
106 Збігаючи в ненависну п'їтьму,
Спливала річка, наче під ворота,
Під те багно, що Стікс ім'я йому.

109 Я, придивившись, що то за сквернота,
Побачив тіней голих гурт тісний,
Занурений в драговину болота.
112 Не лиш руками билися вони,
А й головою, і грудьми, й ногами,
А хто й зубами гризся, навісний.
115 Мій добрий вчитель: «Сину, перед нами
Це душі тих, кого вразила лють,
А ще до того знай: під струминами
118 Багато душ у смороді гниють,
Окіл бентежать зойками гучними
Й колишуть, як ти бачиш, каламуть».
121 Стогнали в твані тонучі: «Були ми
У траурі на сонячній землі,
Нам душу сповивали чорні дими,
124 Й терзаємось у смороді, в гнилі».
Так виливали, кумкаючи, муку,
Інак не в силі висловить жалі.
127 Відмірявши значну дугу по луку,
Між річкою й болотом серед мли,
На тих дивившись, хто ковтав багнуку,
130 Високої ми вежі досягли.

ПІСНЯ ВОСЬМА

1 Я, далі ведучи, скажу, що, пішки
Ще вежі не діставшись, на вінці

Ми зори зупинили біля вишки,
4 Де вздріли два спахнулі промінці
Й на відповідь ще й третій розгорівся
У ледь очам приступній далі цій.
7 Й від мене в море всяких знань полився
Потік розпитувань: «Це хто? Кому
Той племін відповів? Як він з'явився?»
10 І вождь: «Якби ти крізь імлу німу
Міг бачити, то б стрівсь очима з жданим,
Невидним ще у випарів диму».
13 І як проноситься над стиглим ланом
Легка стріла з дзвінкої тятиви,
Так утлий човен, мовби ураганом,
16 Нестримно мчав на берег неживий,
А в ньому іздала човняр жахливий
Кричав: «Нарешті, грішнику новий!»
19 «Ні, Флегію, ні, Флегію гнівливий, —
Сказав мій пан, – з тобою будем ми,
Лиш поки цей здолаєм бруд вадливий».
22 Як хто розчарувань зазнавши тьми,
Почне стогнати й голосить при цьому,
Так зойки Флегій видихнув сами.
25 Вождь опинився в човнику легкому,
Подавши знак мені іти за ним;
Вагу в човні лиш я складав вагому.
28 Ми посідали, і шляхом мутним
Побіг наш човен, глибший слід лишивши,
Ніж поки був він із гребцем самим.
31 Ми рухались, по мертвій річці пливши,

Як перед мною встав хтось у багні
Й спитав: «Хто ти, що йдеш тут, не доживши?»
34 І я: «Іду, бо вільно йти мені,
А ти хто? Ти збудив ніяк не жалі».
І він: «Я з тих, що плачуть тут сумні».
37 І я: «Бодай ти у плачу й печалі,
Проклятий образе, віками гнів!
Тебе впізнав я, хоч ти весь у калі».
40 Тоді він борт обіруч ухопив,
Та вчитель відіпхнув його, до діла
Сказавши: «Геть іди, до інших псів!»
43 А там притис мене тісніш до тіла
Й, цілуючи, сказав: «Блаженна та,
О гнівний душе, що тебе родила!
46 Живим владала ним пиха пуста,
Ніхто добром не згадує за нього,
А тінь його тримають болота.
49 А скільки ще царів та панства того,
Що тут залізуть свиньми у bagno
І не залишать спогаду малого!»
52 І я: «Учителю, прошу одно:
Нехай човняр продовжить веслування,
Поки гордій не піде геть на дно!»
55 І він мені: «Єдина мить чекання!
Ще човен наш не стане на приплав,
Як буде здійснено твоє бажання».
58 І я побачив, як того обпав
Великий гурт, до люду не подібний,
І Богу вдячні я слова послав.

61 Усі горлали: «Ось Філіппо Срібний!»

А той, скажений флорентійця дух,
Рвав бік собі і в люті був несхибний.

64 На тому зник з очей і гамір вщух.

Та вчулося виття, по тьмі розлите,

І знову я напружив зір і слух.

67 Мій добрий вчитель мовив: «Слізьми вмите

Це місто, де страждає люд без меж;

Воно, прокляте, має назву Діте!»

70 І я: «Учителю, мечетей, веж,

Будинків пломеніють ясні стекла,

Пойняте все загравами пожеж».

73 А він: «Огонь, де йде борня запекла,

Дає свій одсвіт у найдальший схов,

Це визнаєш, нижнього досягши Пекла».

76 Нарешті човен у рови зайшов,

Які оточували землю туги;

Був, як з заліза, мур навкруг будов.

79 Але ще довго човен креслив дуги,

Аж поки не гукнув човняр: «Тепер

Мерщій виходьте, це ваш берег другий!»

82 Було при брамі кількасот химер,

Колись рясним дощем упалих з неба,

Вони гукали: «Хто з вас ще не вмер,

85 А йде нахабно й сміло до Ереба!»

Зробив їм знак мій вчитель видатний,

Що потай побалакати їм треба,

88 І, хижу вдачу стримавши, вони

Сказали: «Йди, цього ж лиши в пащеках

Страхів, як він не боягуз дурний,
91 То хай вертається стежок далеких
Собі шукати, ти ж лишайся тут,
Ти, що водив його по небезпеках».

94 Читачу, уяви, яких отрут
Я скуштував, страшну зачувши мову,
І захотів побачить рідний кут!

97 І я: «О вождю, подавав чудову
Мені ти допомогу раз із сім,
Видимі ж біди виникали знову!

100 Не кидай же мене під містом цим!
Коли мені йти глибше – річ не вільна,
То краще вже додому повернім!»

103 Та вождь, що путь була з ним досі спільна:
«Не бійсь, не відберуть в нас навмання
Доріг, які дала нам влада чільна.

106 Тут жди мене, і хай охороня
Тебе Надія; в цій імлі мертвотній
Тебе ніколи не залишу я».

109 Пішов мій добрий батько, я ж, самотній,
Запав у нерішучість претяжку
Між «так» і «ні» в борні безповоротній.

112 Ловив його я мову нешвидку,
Вони ж раптово, ніби ненароком,
Всі поспішили за стіну міську

115 Й замкнули браму перед самим оком
Учителя мого, і він один
До мене повернув повільним кроком.

118 Потупившись, ішов понурий він,

Весь час гадавши про відмову строгу:
«Хто не пустив мене до скорбних стін?»
121 Сказав мені: «Я не досяг порогу,
Та не турбуйсь, здолаю їх війська,
Готові довгу витримать облогу.
124 Це не нова зухвалість їх така:
Їх взнали верхні брами всемогучі,
Що й досі залишились без замка.
127 Вгорі ти прочитав слова мертвучі,
Але уже крізь місто те страшне
Йде без супутніх колами по кручі
130 Той, хто нам брами всюди відімкне».

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТА

1 Той колір, що я вкрився ним од страху,
Коли побачив, як верта вожай,
Відбивсь йому в лиці відтінком жаху.
4 Спинивсь поет, запавши у відчай,
І став вдивлятись марно, хоч і ревно,
Крізь непрозору млу в туманний край.
7 «Проте ми подолати мусим певно, —
Почав він, – а як ні... Підмога де?..
О, якби він з'явився тут напевно?..»
10 Я добре бачив, що у нього йде
Уривано за одним словом друге,
Зв'язку ж немає поміж них ніде.

13 І сповнився боязні я і туги,
Вбачаючи у мові тій сліди
Уявної душевної недуги.

16 «Чи сходив хто до щілини сюди,
Для цього перше кинувши кружало,
Де кара – безнадійність назавжди?» —

19 Так я спитав і мовив він: «Бувало,
Що хтось сюди проходив не без діл
Тим шляхом, що я ним пройшов чимало.

22 От і мене у цей послала діл
Зла Еріхто; її відьомська школа
Вергати вміла духів до їх тіл;

23 Коли моя душа лишилась гола,
Вона вдягла ізнов у плоть мене,
Щоб тінь вернуть з Іудиного кола.

28 Найнижче місце те найбільш сумне
Й найдалше від небес, що всім керують.
Тож знаю шлях я, – хай твій ляк мене.

31 Ці болота, що всюди тут панують,
Смердять навколо міста злих жалів,
Де вороги загибель нам готують...»

34 Забув я, що він далі говорив,
Бо надто вражений я став страшилом,
Коли на вежі вогняній уздрів

37 Пекельних фурій, що звились над схилом
Утрюх, жахливі, геть усі в крові,
Хизуючись своїм жіночим тілом.

40 Зелені гідри – шати їх живі,
Замість волосся ж в них клубки зміїні

Сичали в кожній на голові.

43 І він, служниць пізнавши господині

Над царством вічного плачу гірким:

«Поглянь, – сказав, – на лютих цих еріній.

46 Це – Алектю із голосом гучним,

А поруч – Тісіфона, образ жаху,

Мегера ж – зліва». І скінчив на цім.

49 Ті ж груди дряпали собі, з розмаху

Руками били й так ревли з-за стін,

Що до поета я припав зі страху.

52 «Медуза де? Хай скам'яніє він, —

Вони горлали, дивлячись додолу, —

На ньому мста Тезеєвих провин!»

55 «Ти відверни й сховай лице під полу:

Побачивши страшний Горгони лик,

Забудеш путь по сонячному колу», —

58 Сказав і повернув мене убік

Учитель та притис іще й руками

Мої долоні до моїх повік.

61 О люди із здоровими думками!

Помисліть-но, яка наука вам

Під цими дивовижними рядками!

64 Тим часом ріс у напрямі до брам

Разючий гуркіт у бурхливій хвилі,

Надаючи стрясування берегам.

67 Так вихори шаліють знавіснілі,

Коли повітря б'ють дві течії,

У прямуванні різні, рівні в силі, —

70 Гілля ламають, гатять ручаї,

Нестримно мчать, женуть людей, худобу,
Не розбиравши, де стада чії.

73 І вождь, звільнивши зір мені: «Ти спробуй
Звернути ока нерв спочилий свій
На древню піну й пари люту злобу».

76 Мов жаби, як зачують раптом змій,
Закумкають, аж затуляєш уші,
І всі під воду кинуться мерщій, —

79 Так, бачив я, численні грішні душі
Від Одного тікали в твань грузьку,
А Той ступав по Стіксу, як по суші.

82 А щоб запону одслонять важку,
В задусі зводилась його лівиця,
Мов піднімала річ якусь тяжку.

85 Я взяв посла небес, що мав явиться,
Звернувся до вчителя, і він мовчком
Дав знак мені в шанобі поклониться.

88 Ах, як гнівився цей борець із злом,
Що ображало в ньому досконалість!
Він браму розчинив тонким жезлом.

91 «О вивержена з неба клята малість! —
Гукнув він, ставши на жажний поріг, —
Звідкіль така обурлива зухвалість?»

94 Чом опиратись тим, хто переміг?
Скорітесь волі, що в мету влучає
І збільшує для вас тягар вериг?

97 Ви знаєте, чим доля відомщає?
У Цербера у вашого з оков
Намулені місця всяк добачає!»

100 Нечистим шляхом він назад пішов,
На нас не кинувши свій погляд милий,
Мов той, хто, ринувши у мислей схов,
103 Не бачив тих, що поруч з ним ходили.

Дало нам сил це сяйво серед мли,
Й відважно ми поріг переступили.

106 Без опору до міста ми зайшли,
І палко я бажав про тих дізнатись,
Що у фортеці замкнені були.

109 Зайшовши, став я миттю оглядатись
І вмить побачив діл скорботи й зла,
Де мало все од лементу здригатись.

112 Як в Арлі, де ріка тече мала,
Як в Полі над Карнаро, де в затоці
Італія замок собі знайшла,

115 Гробниці горбляться на кожнім кроці, —
Тут ними всіяно весь ґрунт пустий;
Та гірш було, що з усієї моці

118 Між ними звився полумінь густий.
Жара пашіла скрізь така велика,
Якої й звиклим не перенести.

121 На трунах зсунуті були всі віка,
Й зітхання чулися з-під них жаскі,
Мов із грудей розтятих чоловіка.

124 І я: «Учителю, це хто такі,
Що, змушені до скорбної постави,
Лиш зойки дикі видавать важкі?»

127 І він: «Це лжеучень усяких глави
З їх послідовниками. Тут, в огні,

Злічити їх не вистачить уяви.

130 Із схожим схоже тут в одній труні
У полум'ї, то більш, то менш похмурім».
Він шлях праворуч показав мені,
133 І ми пішли між полем мук і муrom.

ПІСНЯ ДЕСЯТА

1 І от іде стежиною вузькою
Між мурами товстими й полем мук
Учитель мій, і я за ним ступою.
4 «О вишній уме, що до гірших лук
Ведеш мене, – почав я, – як владика,
Ти спрагу вдовольни із власних рук!
7 Чи можна тих, чия вина велика,
Побачити? Нехай би підвелись —
Немає ж варті, і розкриті віка».
10 І він: «...Вони закрийються колись,
Як з Йосафату вернуть опочилим
Тіла, в які свого часу вдяглись.
13 Це кладовище віддане могилам
Для Епікура та його рідні,
Які вбивають душу з вмерлим тілом,
16 Але небавом при одній труні
Задовольниться й це твоє жадання
І друге, що ховаєш в таїні».
19 І я: «Мій добрий вождю, запитання

Я пильно бережу в душі своїй,
Щоб виконати твої заповідання».

22 «О ти, що йдеш по місту цім живий
Уродженцю Тоскани, будь же гречний,
Прошу тебе, зі мною мить постій.

25 Твоя вимова – доказ безперечний,
Що ти із благородної землі,
Якій я, може, був занебезпечний».

28 Так гримнув голос у гробничій млі,
І з страхом до вождя я пригорнувся,
Немов до нені злякані малі.

31 А вождь мені: «Чого це ти вжахнувся?
Ти бачиш Фарінату, що піднявсь
По крижі в домовині й не схитнувся».

34 І пильно в нього зором я втуплявсь,
А він, чоло здіймаючи та груди,
Здавалось, Пекло згорда роздивлявсь.

37 Вожай до нього між могильні груди
Штовхнув мене, уміло ведучи,
Й сказав: «Хай мова в тебе ясна буде».

40 Коли ж наблизився я, ідучи,
На мене скося він поглянув знизу
Та й попитав зневажливо: «Ти чий?»

43 І я, щоб догодить його капризу,
Нічого не втаївши, все повів,
І він неначе в млу вгорнувся сизу.

46 А далі вимовив: «Твоїх дідів
Вважав я з партією ворогами
І двічі на вигнання засудив».

49 «Та привела до рідної їх брами, —
Я відказав, – і перша, й друга путь, —
Цього ж зробить не вміли ваші з вами».

52 І тут, в труні, приховуючи лють,
Звелась ще друга голова по шию —
Навколішки підвівся дух, мабуть.

55 Дух озирнувся, плекавши, певно, мрію
Побачить поруч мене ще когось,
Але, даремну втративши надію,

58 В сльозах сказав: «Коли уму вдалось
Тебе звести у цю сліпу в'язницю,
Де син мій? Не з тобою він чогось».

61 І я: «Не сам іду крізь цю темницю:
Керує мною той, що поряд жде,
З ким Гвідо ваш не міг заприязниться».

64 Сумні слова й лице його бліде
Були для мене ясні й зрозумілі,
І я в відмові не схибнув ніде.

67 І з зойком підхопивсь він у могилі:
«Ти що? «Не міг!» Отож його нема?
І світло дня не тішить очі милі?»

70 Й, побачивши, що ждати вже дарма,
Бо з відповіддю я спізнався моєю,
Впав навznak, і його покрила тьма.

73 А гордівник, що мовою своєю
Мене затримав, не змінивсь в лиці
І далі вів перервану рацею:

76 «Не вміють вас мої долать бійці,
І це мене жахливіше терзає,

Ніж язики вогню в могилі цій.

79 Та п'ятдесят разів не запалає

Прекрасна владарка держав нічних, —

Й цього невміння визнаєш зло безкрає.

82 Та хай ти вернеш до країв земних! —

Скажи, чом цей народ такий жорстокий

В своїх законах до людей моїх?»

85 І я йому: «Багряні ті потоки,

Що нам при Арбії несли загин,

Нерідко згадує наш храм високий».

88 Чолом поникнувши й зітхнувши, він:

«Не сам я був, — сказав, — як до навали

Приєднувався я не без причин.

91 Але був сам, коли усі жадали

Фйоренці і руїни, й всяких бід.

Сам проти всіх був, непохитний, сталий».

94 «Ах, угамувався врешті ваш би рід! —

Я побажав. — Зніміть же пута з мови,

Під їх вагою я неначе зблід.

97 Як я гадаю, зір у вас готовий

Побачить, що з собою час несе,

Сучасність же огорнута в покрови».

100 «Як ті, хто кепсько бачить, зрим ми все, —

Сказав він, — що віддалене від ока:

Всевишній вождь дає нам світло се.

103 Коли ж близьке воно, то зависока

Нам ця завада; без вістей од вас

Ріка знання про світ в нас неглибока.

104 Отож ти розумієш, що запас

Всіх наших знань загибель жде єдина,
Коли замкнеться хід в майбутній час».

109 І каючись, мов то моя провина,
Відмовив я: «Скажіть тому, хто впав,
Щоб не оплакував живого сина.

112 Не відповів я через безліч справ,
В мою бо душу сумнів труту крапав,
Що з неї розум ледве врятував».

115 І мій учитель тут мене поквапив,
І поспішив я духа розпитать,
Хто з ним іще у ці гроби потрапив.

118 І він: «Душ з тисячу – чимала рать;
Є Федеріко Другий, а крім нього —
Ще Кардинал; не варт і рахувать».

121 Він щез, і до поета я старого
Вернувся у хвилюванні – мова ця
Передвіщала безліч зла нового.

124 Він вирушив, і я – в сліди співця.
Йдучи він запитав: «Про що турботи?»
І я йому відкрився до кінця.

127 «Запам'ятай все мовлене навпроти
Твоєї долі, – наказав мудрець.

Звів палець, – та дізнайся ось про що ти:

130 Лиш ставши перед любим для сердець
Промінням зір, що бачать все правдиво,
Життя свого ти визнаєш реченець».

133 Сказавши це, він повернув наліво,
Й пішли ми до середини, де був
Крутий обрив, що біг згори стрімливо,

ПІСНЯ ОДИНАДЦЯТА

1 Ми пругом вужчим перейшли й тіснішим,
Який складався з диких валунів,
Спинившись над проваллям ще жахнішим.

4 Від смороду, який весь час валив
3 безодні чорної невинним плином,
3 нас кожен заховатися волів

7 За віко гробу з написом нетлінним:
«Це папи Анастасія тюрма,
Що впав у ересь слідом за Фотіном».

10 «Йти нам вниз можливості нема,
Аж поки нюх не звикне до гидоти,
А там для нас вже буде все дарма», —

13 Так вчитель мій, і я на те: «А доти
Щось роз'ясни мені, щоб час не йшов
Намарне». Й він: «Та я не проти.

16 Мій сину, між скелястих цих основ, —
Почав він мову, – містяться три кола,
Що вужчають, біжучи стрімголов.

19 Юрба проклята повнить їх довкола, —
Скажу, щоб далі ти лиш додивлявся,
Яка покара вдачу їх зборола.

22 Злий вчинок приводом неправді ставсь,
Огидний небу; той несправедливий,

Хто до насильства та оман вдавався.

25 Самим лиш людям злий обман властивий

І тим бридкіший Богу, тож для них

У нижчих колах мук добір жахливий.

28 У першім – тьма насильників лихих;

Трьом смугам віддане воно суміжним,

Троїстий-бо природою цей гріх:

31 Чинити Богові, собі чи ближнім

Насильство можуть, їм та їх речам,

Як визнаєш, стежачи за думки стрижнем.

34 Насильній смерті й ранам ближній сам

Підпасти може, а маєтки в нього —

Руйнації, пожежам, грабежам.

37 Отож розбійник, ласий до чужого,

Людиновбивця і брудний палій —

Всі в першій смузі покарання злого.

40 Собі й маєткам лиха заподій

І в другу смугу муки йди терпіти,

Карайся у провині там своїй

43 Із тим, хто жити не схотів на світі,

Добро гайнує, програш покрива

І плаче там, де слід було б радіти.

46 А ці насильства – кривда Божества:

Його відкинення, хула кричуща,

Зневага до природи і єства.

49 Тому-то смуга познача найвужча

Тавром своїм Каорсу і Содом

І всіх, кому мерзенна сила суца.

52 Обман, що честь гидує ним, як злом,

Можливий і до тих, хто йме нам віру,
Й до тих, які не вірять нам цілком.

55 А ще є способи вбивати щиру
Любов природну, вдавшись до мерзот.

Тож в другім колі мучать совість хиру

58 Святош, що наживалися стокрот

З підробок та шахрайства, симонії,

Хабарництва та інших ще підлот.

61 Любов обманом нищать лиходії

Й ту, що природній додає добро

І зроджує довірливі надії.

64 Найменше з кіл є в той же час ядро

Для всесвіту й престол для пана Діте,

Там зрадників шматується нутро».

67 І я: «Учителю, твоє розвите

Пояснення висвітлює мені

Цю прірву і населення в ній скрите.

70 Але скажи: ті, хто вищить в багні,

Хто в вихрі мчить, хто мерзне в зливі з тучі,

Хто лається у марній метушні, —

73 Чом обминули місто це палюче

Раз Божий гнів над ними розітнувсь?

І чом караються так нестерпуче?»

76 І він мені: «Чого це так схибнувсь

Твій, – мовив, – розум, може, понеслися

Кудись думки й на інше він звернувсь?

79 Згадай-но краще, з пам'яттю зберися,

Що в «Етиці» твоїй було в рядку

Про три образливі для неба риси:

82 Нездержливість, зловливість та ярку
Тваринність? Ще нездержливість на кару
Заслужує порівняно легку.

85 Розглянь-но істину цю, повну чару,
І пригадай, – це саме призвело

Ті грішні душі до важкого вдару, —

88 Збагнеш, чом віковічне їх житло

Не тут і чом на кару без докорів

Їх Боже правосуддя прирекло».

91 «О сонце, лікарю коротких зорів,

Ти словом так вщасливилюєш мене,

Що всю науку радо б я оспорив,

94 Назад вернись, хай вузол розітне, —

Сказав я, – мисль твоя, чому насподі

Карається лихварство навісне?»

97 «У філософському, – він мовив, – зводі

Одне із місць пояснення дає,

Що основним початком у природі

100 Премудрість і мистецтво Божі є;

Коли ж ти іншим віддасись наукам,

Розгорнеш вчення «Фізики» своє,

103 То визнаєш, що природним всім спонукам

Мистецтво, ніби учень, вслід іде, —

Отож воно є наче Божим внуком.

106 Ти маєш знати, що Мойсей веде

У книзі «Битія», що Бог не всує

Їм двом довірив людство молоде.

109 А в лихваря щось інше за мету є,

Йде манівцями, крізь чагар та хмиз,

Мистецтвом і природою гордує.
112 Та час вже лаштуватись нам униз,
Пливуть до обрію небесні Риби,
Наблизився до Кавру сяйний Віз
115 І видно шлях, що йде в камінні глиби».

ПІСНЯ ДВАНАДЦЯТА

1 Місця, де йшли ми з горем та печаллю,
Були такі похмурі та страшні,
Аж зір від них ми відвернули з жалю.
4 На Тренто схожі ці місця сумні,
Де берег Адіче колись порвали
Чи труси, чи пересуви земні.
7 Від самого шпиля сповзли завали
В рівнину, і немає стежки вниз
Тому, хто вийде на високі скали, —
10 Такий був спуск до царства муки й сліз.
Вгорі ж, де ледве можна розміститься,
Розлігся звір і всього себе гриз,
13 Неначе той, хто до нестями злиться,
Ненатлий звір, який знеславив Кріт;
Від лжекорови він лиш міг вродиться.
16 Мудрець йому: «Гадаєш, знов привіт
Тобі прислали скорені Афіни,
А вождь їх смерть приносить до воріт?
19 Та геть, тварюко! Цей не взяв єдиний

Мотка в твоєї мудрої сестри,
А йде, щоб бачить ваших мук картини!»
22 Як бик, упавши в час кривавий гри
Від вдалого удару, не крутився,
А здригував ногами до пори, —
25 Отак від люті й Мінотавр звалився.
Вожай гукнув мені: «Униз біжим,
Аж поки він ще не переказився».
28 І схилом поспішили ми крутим,
А камінь сипався, немов нестямки,
З-під ніг моїх під тягарем новим.
31 Замисливсь я, й сказав він: «На уламки
Милуєшся ти величезних гір,
Де я лишив це чудище без тямки?»
34 Як того разу бачив їх мій зір
І страх вони породжували в мене,
То їх не руйнував ще владний вир.
37 Та перед тим, як в огненій геєні
Той походжав, хто вивів багатьох
Із тих, що вили, в Діте полонені,
40 Одразу трусонувся хмурий льох,
І я подумав, що з жари здригнувся
Усесвіт і зчинивсь переполох,
43 Що, мабуть, світ на хаос обернувся:
У ту хвилину цей важкий стрімчак
Із місця давнього свого й схитнувся.
46 Але зверни свій зір на діл: отак
Вирує у крові потік вогненний
Насильникам, що жерли неборак.

49 О жадібність сліпа, о гнів страшений,
Що нас веде в короткому житті
І вік в крові терзає нескінченний!
52 Я бачив рів: краї його круті
Суціль усю долину оточили», —
Про це повів учитель мій в путі,
55 Навкруг центаври бігали щосили
Й ті самі луки на боках у них,
Що й на землі в мисливстві їм служили.
58 З'явилися ми, і стук копит утих,
А троє ухопили стріли в руки
І до тятів приклали їх тугих.
61 Один гукнув здаля: «Які це муки
Чекають вас, що ви згори йдете?
Кажіть, не руштесь, бо ми спустим луки!»
64 Мій вчитель мовив: «Відповідь на те
Дамо Хіронові, ти ж – неотеса,
Й тобі на лихо запал твій росте. —
67 Торкнув мене й додав: – Ти бачиш Несса,
Який красуню Деяніру звів
І загубив, убитий, Геркулеса.
70 Середній, що одне плече підвів, —
Великий то Хірон, пестун Ахілла,
А третій – Фол, якого знищив гнів.
73 Вздовж рову біга їх велика сила,
Стріляючи усіх, хто вплива
Над рівень, що їм доля ухвалила».
76 Ми підійшли, привітні шлем слова...
Кошлатою зарослий бородою,

Кінцем стріли Хірон ледь розсува
79 Вусища над великою губою
Та до своїх: «Глядіть-но, камінець
Він ідучи ворушить під собою!
82 Такого не вчинив би жоден мрець».
Торкнув його мій вождь у груди голі,
Де з чоловіком злився жеребець,
85 І мовив: «Він живий. З святої волі
Показую йому цей темний діл —
Це неминучість, а не примха долі.
88 Та, що мені дала новий уділ,
Співати перервала «Алілуйя».
Він не харциз, я ж дух без грішних діл.
91 Та ради цнот, що ради них терплю я
Цей дикий шлях, багнище це руде,
Нам дай когось ти із своїх, молю я,
94 Щоб указав він місце нам тверде
Та й переніс своїм хребтом широким.
Бо він не дух, повітрям він не йде».
97 Хірон праворуч повернувся боком
І мовив Нессові: «Ти – провідник,
А стріне хтось, обороняйся скоком».
100 Повів він берегом одної з рік,
Де вир кипів клекочучої крові
І звідки чувся відчайдушний крик.
103 Я бачив тут занурених по брови.
І мовив Несс: «Тут кожен з них – тиран,
Ковтатъ майно і кров чужу готовий.
106 Тут ті, хто злочином сквернив свій стан.

Тут Александр і Діонісій лютий,
Сицилії жорстокосердий пан.

109 Той, з чорним чубом, пишний та надутий,
То Адзоліно, а білявий цей —

Обіщо д'Есте, вмерлий без покути:

112 Нешлюбний син послав у край смертей».

Звернувсь до вчителя я, й той промовив:

«Тут перший він, я другий, я з гостей».

115 А там центавр нам стежку приготував

До тих, хто аж по шию увійшов

В найгарячіший із пекучих сховів.

118 На когось показав: «Він проколов

Те серце у пречистій Божій длані,

Що на далекій Темзі точить кров».

121 Я бачив далі в річці полум'яній

Чи голови, чи тіні до пупка,

І деякі були мені ще й знані.

124 Все більш і більш мілішала ріка

І покривала вже самі лиш ноги.

І перейшли ми на той бік струмка.

127 «В малій частині нашої дороги

Все вищав рівень кров'яного дна, —

Сказав центавр, – тож ясно, схил пологий

130 Вниз піде річкою, поки вона

Не зіллється із тим потоком саме,

Де для тиранів кара є одна.

133 Киплять на муки віддані судами —

Аттіла, найстрашніший бич землі,

І Секст, і Пірр; спливаючи сльозами,

136 Ридають у вируючій імлі
Ріньєр Корнето і Ріньєр да Пацці,
Що на шляхах точили війні злі».
139 І він помчав назад, до служби й праці.

ПІСНЯ ТРИНАДЦЯТА

1 Не перебравсь центавр ще через річку,
Як ми потрапили у ліс такий,
Що годі в нім шукати стежки стрічку.
4 Не свіжість крон – сухих прутів пучки,
Не рівне віття – стовбур вузлуватий,
Не плід рясний – отруйні шпичаки.
7 Не мешкає там дикий звір кошлатий,
Що радо кублиться в таких місцях,
Як до Корнето з Чечіни ліс клятий.
10 Там гнізда гарпій в тінявих кущах,
3 Строфад прогнали гарпії троянців,
Навіявши на них пророцтвом жах.
13 В них крила, лик дівочий без рум'янців,
Великі, вкриті пір'ям животи, —
Весь вигляд їх, немов у тих поганців.
16 І добрий вчитель: «Будем звідси йти
У другій смузі по трудній стежині, —
Звернувсь до мене, – де пробудеш ти,
19 Поки опинишся в страшній пустині.
Тож треба, щоб ти добре роздививсь

І довіряв мені, як і донині».

22 Я чув, як лемент навкруги зчинивсь.

Але ж ніщо ніде не появлялось,

І, здивувавшись з того, я спинивсь.

25 Мені здалось, що вчителю здавалось,

Немов мені здається, що це крик

У стовпиці, яке в лісу ховалось.

28 І він мені сказав: «Придерж язик!

Ти краще куц візьми і без принуки

Зламай галузку й подивись на сік».

31 Тоді простяг я перед себе руки,

І відломилась гілочка якась, —

Куц заволав: «Чом завдаєш ти муки?»

34 І темна кров із зламу полилась,

А куц той знову: «Що це за розбої?

Звідкіль така жорстокість узялась?

37 Були ми люди, нині в сухостої,

А ти явив би більшу доброту

І більший жаль і до змії простої».

40 Мов зламану зелену гілку ту

Охоплює вогонь з одного краю,

А другий плаче, мокрий, як в сльоту,

43 Та суміш мови й темного ручаю

Ішла із гілки, я й її впустив,

Мов той, хто повен жаху та відчаю.

46 «Щоб вірив він, що вздрить одне із див, —

Сказав мій вчитель, – душе потерпілий.

Я в вірші про це диво говорив.

49 Звестись на тебе руки б не посміли;

Та неймовірним був мені той збіг,
Його підбив на вчинок я немилий.
52 Скажи йому, ким був ти, щоб він міг
Розмяяти твоєї слави стяги,
Як знову стане на земний поріг».
55 І куш: «Ця мова будить племінь спраги,
Що тут не скажеш сам собі «мовчи».
Отож я попрошу у вас уваги.
58 Я той, хто мав обидва ті ключі
До серця Федеріго, й їх обачно
Всував і висував, не дзвенячи.
61 Його довіру я сприймав подячно
Й почесну службу завжди ніс як слід,
Сон і життя віддавши їй нелячно.
64 Блудниця-заздрість, що заради бід
До Цезаря в чертоги зачастила,
Мор для народів, для палаців стид,
67 Серця всіх проти мене підпалила,
Й підпалені підпал моїй судьбі
Вчинили в Августа, й судьба згоріла.
70 Душа моя, полишена в ганьбі,
Надумалась ганьбу помстити тлінням, —
Всім правий, я неправим став собі.
73 Але клянусь новим своїм корінням,
Я й раз не зрадив за багато літ
Державця з праведним його правлінням.
76 Хай той із вас, хто прийде знов у світ,
Поверне врешті честь мені здорову,
Бо заздроців її притиснув гніт».

79 Мить почекавши: «Він закінчив мову, —
Сказав мені поет. — Часу не гай,
Як хочеш щось довідатися знову».

82 До нього я тоді: «Ти попитай
Предмет, мені корисний і цікавий,
А я без сил, бо жалю повен вкрай».

85 Тож мовив він: «Обіт твердий і правий
Дасть мій супутник, щирий і незлий,
А ти, закутий душе, будь ласкавий

88 Сказати, як душа йде в ці вузли?
Як можеш, ще скажи, чи ваші груди
Від цих кайданів звільняться коли?»

91 Тут стовбур глибоко дихнув, і всюди
Почулося гудіння немале:
«Моя вам відповідь коротка буде.

94 Коли душа лиха й ведеться зле
Із тілом, кинувши його свавільно,
Мінос її у сьоме коло шле.

97 Упавши в ліс, не озирає пильно,
Щоб розшукати місце їй своє, —
Ляга у ґрунт зерниною повільно,

100 Там пагоном і деревом стає,
І гарпії годуються від крони,
Ран завдають, а в рані отвір є.

103 Як всі ми знайдем наші оболони,
Але їх не надіне жоден з нас:
Чого зреклись – не вернемо в день оний.

106 Ми принесем їх в ліс, що листя стряс,
Щоб тіло висіло на шпичакові

Душі бридкої безконечний час».

109 Ще слухать стовбура були готові,

Бо він зростав не на такі ліси,

Коли волання вчулися раптові, —

112 Скидалось на собачі голоси,

І це мисливця б сповіщати мало,

Що недалеко вепр і гончі пси.

115 І от – повз нас ізліва двоє мчало

Оголених, подряпаних, прудких

Й без ліку гілля на бігу ламало.

118 «О смерть, прийди, прийди!» – так перший з них,

А другий не відстати намагався

Й кричав: «Такий у тебе, Лано, спіх,

121 Який під Топпо зовсім не являвся!»

Та, більш не в силі видати хоч звук,

Захекавшись, він під кущем сховався.

124 За ним гурти голодних чорних сук,

Наповнюючи ліс, прожогом бігли,

Немов хортиць хтось випустив із рук.

127 За мить вони накинутися встигли,

Й розшматували геть того, хто впав,

І розхапали труп ще не остиглий.

130 Мене за руку мій вожай узяв

І вивів до куща, який, нізащо

Скалічений, в сльозах, в крові казав:

133 «О Джакомо да Сант-Андреа! Нащо

Було ховатись в гущині моїй?

Чи винен я, що жив ти, як ледащо?»

136 Наблизившись до нього, вчитель мій

Сказав: «Ким був ти, що перехопились
Слова скорботні у крові густій?»
139 І він до нас: «О душі, що спустились
Поглянути на зганьблений мій ріст,
Коли гілки від мене відділились, —
142 Згребіть на мій злощасний корінь лист!
Я з того міста, де прийшов Хреститель
Замість того войовника, чий хист
145 Невтомно потрясає нам обитель.
Якби побіля Арнського моста
Ще не лишався давній покровитель,
148 То в місті відбудови висота
Із того, що лишив Аттіла, з праху
Так не звелась би, як тепер зроста.
151 Я ж рідний дім обрав собі за плаху».

ПІСНЯ ЧОТИРНАДЦЯТА

1 Любов до рідного звеліла краю
Весь лист обірваний зібрать як слід
І повернуть безсилому з одчаю.
4 Дійшли до місця ми, де перехід
Був з другої у третю смугу й лютий
Явився праведного суду вид.
7 Щоб читачу виразніше збагнути,
Скажу, що прибули ми в ті краї,
Де на рівнині й квіту не добути.

10 Навколо праліс оточив її,
Навкруг же нього йшли рови каналльні;
І зупинили кроки ми свої.

13 Блищали там жаркі піски безжальні,
Такі ж, як і були, у млі століть,
Як вів Катон війська в похід свій дальній.

16 О Божа мста, як мусить той тремтіть,
Хто прочитає про твої удари,
Що я на власні очі мав уздріть!

19 Великі бачив голих душ отари,
Всі плакали за вчиненим в житті,
Своєї кожен зазнававши кари;

22 Горілиць на піску лежали ті,
А ті навпочіпки ген посідали,
Або тинялись і самі, й в гурті.

25 Найбільше тих було, що вкруг никали.
А тих найменше, хто в стражданнях ліг,
Але їх зойки голосно лунали.

28 А на піски, я скільки бачить міг,
Повільно йшов дощем вогонь лапатий,
Немов без вітру по нагір'ях сніг.

31 Як Александр, уздрівши, що солдати
В індійській спеці гинуть під вогнем,
Що, впавши з неба, не спішив згасати, —

34 Звелів за кожним стежить пластівцем,
Де б він не ліг, топтать його ногою,
Бо племінь гасне легше одинцем.

37 Підпалений небесною золою,
Мов з іскри трут, спалахував пісок,

Подвоюючи муки ще й жарою.
40 Не спочиваючи, тривав танок
Злощасних рук, які пекучі плями
Скидали із розжарених кісток.
43 Почав я: «Вчителю, ти перед нами
Все змив, крім тиску демонів, який
Нас допустити не хотів до брами,
46 Це хто лежить, великий, громіздкий,
Незрушно, блискають лиш очі вперті,
Мов нехтує вогненні язики?»
49 І той помітив, що слова одверті
Про нього я вождеві говорю,
Й гукнув: «Який в житті, такий я в смерті!
52 І хай Юпітер, знову повторю,
Замучить коваля хоч до загину, —
Хай блискавку його востаннє зрю! —
55 Нехай утомить в праці без упину
Усіх в жерлі у Етни вогнянім
Під гук: «Рятуй, рятуй, Вулкане-сину!»
58 Як у бою під Флегрою труднім;
Хай б'є мене він з усієї сили, —
Та не здола його звитяжний грім!»
61 Тоді вожай мій, повний гніву й сили, —
Цих слів я в нього не передбачав:
«О Капанею, гонор твій немилий
64 Не вмер, тож карі тяжчій ти підпав,
Із мук ні одна не переважає
Тієї, що твій сказ тобі послав. —
67 І, втишивши обурення безкрає,

До мене: – Він в числі сімох царів
Брав Фіви, зневажав і зневажає
70 Він Бога і прощення не просив,
Тримаючи себе весь час свободним;
У грудях в нього лиш пиха і гнів.
73 Ну що ж, рушаймо знов, один за одним,
Не йди лиш по гарячому піску,
А обминай-но лісом прохолодним».
76 На річку мовчки вийшли ми близьку,
Що з лісу винесла червону воду, —
Цю барву досі згадую жаску, —
79 Як Булікаме витікає з броду
Туди, де воду грішниці беруть,
Так на пісок несла ця річка воду,
82 Собі в камінні прокладавши путь.
І я помислив, а чи не сюдою
Удвох нам треба далі йти, мабуть.
85 «З усього, що ми бачили з тобою
Відколи перейшли той вхід, куди
Усім пройти приречено судьбою,
88 Такої погляд твій не знав води,
Щоб викликала сильне здивування;
Вона вгашає всі вогню сліди», —
91 Так вождь свої закінчив міркування,
І я просив, нехай не відмовля
В поживі, раз моє збудив бажання.
94 «У морі спорожніла є земля, —
Почав він, – що спрадавна Крітом звали,
Коли ще світ наш був як немовля.

97 Там є гора, яку в віках вславляли
Струмки й діброви; Іда – назва їй:
Тепер її потроху занедбали.

100 Там Реї син у схованці своїй
Безпечно спав, і мати його крики
Глушила в галасливості бучній.

103 У тій горі стоїть старик великий,
Що від Дам'яти спину відверта,
Як в дзеркалі, у Римі бачить лики.

106 А голова вся щирозолота.
І щиросрібні в нього руки й плечі,
А з міді все – до низу живота.

109 І дві ноги суціль – залізні речі,
Крім глиняної правої ступні,
Яка важкі трима кістки старечі.

112 Крім золота, на часточки дрібні
Потріскане все тіло, і холоне
Сльоза із щілин на печернім дні

115 І в Ахероні, Стіксі й Флегетоні
Тече цим долом, де мерцям тюрма;
Скидаючи ті струмені червоні

118 В провалля, звідки виходу нема,
Утворюючи став, що звать Коцітом.
Ти вздриш його, тож мовити дарма».

121 І я йому: «У разі нашим світом
Ще протікає цей страшний потік,
Чому лиш тут для ока став одкритим?»

124 І він: «Ця вирва – наче лійка рік.
Крута, як бачиш, кам'яниста, гола;

Йдучи по ній униз у лівий бік,
127 Всього іще не обійшли ми кола,
Й яких новин нам не пошле Плутон,
Від здивування ти не зморщуй чола».
130 І знов я: «Вчителю, де Флегетон,
Де Лета? Проминаєш це мовчанням,
А той тече, ти кажеш, з слізних лон?»
133 І він: «Обом я радий запитанням,
Та відповіддю на одне із них
Звучить тут струм червоним клекотанням.
136 Побачиш Лету, та не в ямах цих,
А там, куди приходять обмиватись,
Коли зника спокутуваний гріх. —
139 І ще сказав: – Пора нам відправлятись
Туди, де буде найзручніше нам,
Де ноги в нас не будуть обпікатись,
142 Бо гасить пара всякий вогник там».

ПІСНЯ П'ЯТНАДЦЯТА

1 По березі пішли ми кам'яному,
Й туман густий на річку всюди ліг,
І від огню вода ховалась в ньому.
4 Як межі Бруджею й Гвідзантом ріг
Фламандці обвели високим валом,
Щоб поміж ними й морем став поріг,
7 А Падуя від Бренти з її шалом

Люд захища й трудів його плоди,
Як в К'ярентані стане жар чималим, —
10 Так само й тут, хоч камінь і твердий,
Поставив майстер мури неширокі,
Щоб захистити сушу від води.
13 Від лісу в даль ступали наші кроки,
Що вже крізь випари з усіх калюж
Його не бачили б і гостроокі, —
18 Коли зустрілось нам чимало душ,
І межі них почулись різні толки,
І стали всі вони у нас чимдуж
19 Вдивляйтесь, мов у кам'яні осколки
На стежці в промені молодика,
Мов дід-кравець шукає вушко в голки, —
22 Так оглядала нас юрма бридка;
Аж раптом хтось мене смикнув за полу
І вигукнув: «О, дивина яка!»
25 Коли торкнувся він мого подолу,
До нього враз я голову нагнув
І, розглядаючи фігуру кволу,
28 Не так пізнав, а серцем я збагнув
Лице, скоричнявіле від скорботи,
Й «Чи ви не сер Брунетто?» – я гукнув.
31 І він: «О сину мій, чи ти не проти,
Щоб міг Брунетто сер Латіні з мить
Пройти з тобою рухові навпроти?»
34 І я відмовив: «Це й мені кортить.
А хочете, то сядемо із вами
На хвильку, як супутник мій звелить».

37 «О сину, – він сказав, – з цієї ями
На мить хто стане, стане той навек,
Щоб вік пектись безжальними вогнями.
40 Отож ідіть вперед, піду я вбик.
А радісні хвилини як пролинуть,
До тих вернусь, хто йти в огні привик».
43 Я не наважувався берег кинуть,
Але чолом схилявся до плеча,
Мов той, хто має гостя в шані стрінуть.
46 І він почав: «Чи доля, чи случай
Веде сюди тебе, іще живого?
І хто це путь для тебе визнача?»
49 «Там, нагорі, в цвіту життя ясного, —
Я мовив, – я в долині заблукав,
Як ще не вийшов строк життя могого,
52 А вчора вранці з неї відступав,
І цей вернув мене й повів стезею,
Яку він добре, як я бачу, знав».
55 І він: «За провідною йди зорею,
Й дороги в гавань слави приведуть,
Як стежив я за долею твоєю,
58 Якби не мав так рано я заснуть,
То, бачачи небес таке сприяння,
Я прагнув би тобі полегшити путь.
61 Але народ, відомий з хизування,
Що з Ф'єзоле зійшов колись, малий,
І грубих звичаїв зберіг владання,
64 Тобі він за добро помститься, злий, —
І вірно це: на дикій горобині

Ще ніколи смокви не росли.

67 Сліпим у світі дражнять ще донині
Цей люд пихатий, заздрісний, скупий;
Самий зв'язок з ним чинить зло людині.

70 Прославить доля так твої стопи,
Що кожна з партій вишкерить голодну
Пащеку, щоб на них ти жав снопи.

73 Тварюки ф'езольські хай одна одну
Жеруть, а виролу на їх гною
Хай не чіпають квітку благородну,

76 В якій воскресло у чергу свою
Святе насіння древніх римлян саду,
Що звиродніло нині від огню».

79 «Якби небесного хазяїн граду
Мене почув, – сказав я, – то весь час
Очоловали б ви людську громаду.

82 Та й досі в думці ще печалить нас
Ваш гарний образ, добрий, без огуди,
Коли ще за життя ви раз у раз

85 Навчали, як увічнюються люди,
І поки житиму, до вас моя
Подяка у піснях бриніти буде.

88 Слова, що чув од вас про майбуття,
В душі я запишу, щоб проясніли
У Знаючої з уст, як стрінусь я.

91 А зараз хочу я, щоб зрозуміли,
Що совісті моєї чистий дух
Скорився фатуму, хай він немилий,

94 Не вперше ніжить це мій грубий слух,

Хай колесо Фортуна обертає,
Як селянин сапу, легку як пух».

97 Знов серце вчитель тут явив безкрає.
Й сказав, підвівши зір очей ясних:
«Найкраще чує той, хто пам'ятає».

100 Ми далі йшли у бесідах значних
І я, йдучи, Брунетто став питати,
Чи є ще хто з осіб тут видатних.

103 І він: «Та варто б декого згадати,
А всіх – ми тільки зіб'ємось в числі,
Та і часу на це в нас малувато.

106 Тож знай: тонзурники всі немалі,
Вони й письменні вельми, й вельми славні
Були в гріхах тих самих на землі.

109 І Прісціап в юрбі цій непоправній,
Й Франческо, син Аккосо, в ряд ступив;
Увагу й гиді приділив би давній,

112 Отій, яку смиренний раб рабів
З-над Арно вигнав геть на Баккільйоне,
А Бог там з нею швидко покінчив.

115 Ще б називав їх, полум'я ж червоне
Строк покладає і путі й розмов,
І свіжий вихор на піску холоне.

118 Я тіням цим назустріч би не йшов.
Прошу, щоб ти про «Скарб» поклопотався,
Бо в нім моє життя й моя любов».

121 Він повернув назад і так помчався, —
Як той в Вероні, що на бій стає,
Щоб плащ зелений взяти, і здався

ПІСНЯ ШІСТНАДЦЯТА

1 Як вийшли ми із вожаєм над доли,
Долинув раптом водоспаду гук,
Немов над квітами дзижчали бджоли.

4 Коли три тіні вибігли з-над лук
Від хмари тіней, що їх дощ огнисто
Зливав потоком ненастанних мук,

7 І на бігу волали голосисто:
«Спинися, бо твій одяг видає,
Що наше ти лишив порочне місто!»

10 О, скільки опіків в думках встає,
Що кожному ятрили свіжу рану!
Від згадки й досі боляче стає.

13 Учений мій послухав річ неждану
І враз до мене: «Трохи подождім, —
Сказав, – як хочеш їм віддати шану.

16 Були б не під вогнем ми дощовім,
У цих місцевостях звичайнім завше
Спішити б личило тобі, не їм».

19 Ми зупинилися, і, нас догнавши,
Ізнову тіні затягли свій спів,
Навколо нас всі трое закружлявши.

22 Як той борець, що тіло умастив,
І, для удару час обравши вдалий,

Вивча суперника з усіх боків, —
25 Так у кружінні душі обертали
До мене лиця, так що ноги їх
Із головами різний напрям мали.
28 І «Якщо бідність цих ґрунтів сипких
Примусить гордувати прохачами, —
Почав хтось, – як і вигляд лиць смутних,
31 Та все ж спинись, розкрийся перед нами,
Скажи відверто, хто ти і чому
По Пеклу в нас живими йдеш ногами?
34 Той, хто бреде попереду крізь тьму
Без одягу й не дасть він струпам ради, —
Значніший був, ніж бачиш по ньому.
37 Онук він чеснотливої Гвальдради,
Ім'я мав Гвідо Гверра, – і цокрок
Мечем і розумом всім ніс відради.
40 А той, що ледь ступає на пісок, —
Тегг'яйо Альдобранді, уславляти
Повинен світ це ймення до зірок,
43 І я, що з ними на хресті розп'ятий,
Був Рустікуччі Якопо; в ґріхах
Найбільше винен шлюб мій тричі клятий».
46 Якби не риск згоріти в племінцях,
Обняв би тіні я, – мій друг учений
Зрадів би, мабуть, – взяв же гору жах
49 Над наміром зійти в пісок палений
Із нашого твердого укриття
Під огневій клеочучий, скажений.
52 І я почав: «Не гордість – співчуття

До вас у цій вогненній хуртовині
Та ще скорботу міг почути я,
55 Коли мій пан, уздрівши вас в пустині,
Сказав слова, з яких я осягнув,
Що юрми йдуть таких, які ви нині.
58 Я з вашої землі; іще малим я був,
А поважані ймення ваші в душу
З пошаною й любов'ю я замкнув.
61 Лишу я тут пекельну жовч і рушу
По яблуко солодке, молоде
Од вожая: у глиб зійти ще мушу».
64 «Хай тіло довго ще твоє веде
Душа, – відмовив опіками вкритий, —
Хай світла слава перед тебе йде!
67 Але, скажи, чи дозволено жити
Ще в нашім місті лицарства взірцям.
Чи мусять, вигнані, комусь служити?
70 Гульєльм Борсьєре, що ступає там,
Повідав дещо, бо звідтіль недавно,
Й не раді ми були земним вістям».
73 «Нові людці, збагачені безславно,
В пиху та розкіш у тобі вдались,
Флоренціє, й скорбиш ти безугавно!» —
76 Так я гукнув, чоло піднявши ввись,
І три душі презирнулись пильно,
Мов ті, які на істині зійшлись.
79 «Коли ти можеш легко так і сильно, —
Відмовили вони, – розповідать,
Щасливий ти, що промовляєш вільно.

82 Як з місць жаху, де нам віки страждать,
Піднімешся на зоряні дороги
І зможеш «Я там був» усім сказать,
85 Скажи, щоб знали нас хати й чертоги».
Вони побігли втрюх, за тінню тінь,
І крилами здались мені їх ноги.
88 Скоріш, ніж вимовляється «амінь»,
Ті душі щезли в огнянім покрові.
Мій вчитель рушив знов у далечінь.
91 Я йшов за ним, коли почув раптові
Десь близько клекотання й шум струмин,
Що Перешкодою були розмові.
94 Мов річка та, що має шлях один
Від Монте-Везо в напрямі до сходу
По лівому нагір'ю Апеннін
97 (Звуть Аквакета ту в верхів'ях воду),
А далі по хребту між скелі мчить,
Втрача в Форлі ім'я, та не природу,
100 Й під мурами монастиря шумить
В Сан-Бенедетто, спуск там до долини,
Де тисяча б могла принаймні жить.
103 Так вийшли ми з вождем до верховини,
Де грім такий над вирами гримить,
Що ледь я не оглух від громовини.
106 Вірьовкою свій стан я встиг обвить
Від леопарда, хитрого звірюки,
Мав боронитись і його скрутить.
109 Вірьовку з себе зняв я без принуки,
Коли вожай зробити це звелів,

Її змотавши, дав йому у руки.

112 Він взяв її, на правий бік ступив

Й один кінець в провалля кинув темне
Якмога далі від його країв.

115 «А що, як звідти раптом щось таємне, —

Сказав я нишком, – може стрибонуть?

Не певний вчитель, мабуть, недаремне».

118 Яким обачним слід при тому бути,

Чий зір не з вчинків лиш покров зриває,

Але й з думок, які до них ведуть!

121 Сказав мені він: «Те вже впливає,

Чого я жду й про що думки твої

І що твій погляд в пітьмі розрізняє».

124 На істину, подібну до брехні,

З зав'язаними дивляться ротами,

Звичайно, щоб не бути у вині,

127 А я мовчать не в силі, і рядками

Комедії цієї під кінець

Я, читачі, клянуся перед вами,

130 Що бачив сам, як з пітьми, мов плавець,

Щось підіймалось нелюдського штибу,

Страшне й для найхоробріших сердець,

133 Мов той вертав, хто, розігнавши рибу.

Й до каменистого дістався дна,

Звільнивши якір із морського глибу,

136 Працюючи ногами, вирина.

ПІСНЯ СІМНАДЦЯТА

1 «Цей гострохвостий звір, що з нами поряд,
Руйнує мур в фортеці кам'яній,

По цілім світі йде від нього сморід!» —

4 Таке промовив вождь учений мій

І знак подав, що ждять потвору буде

На стежці забрукованій твердій.

7 І це гидотне втілення облуди

Лице наблизило кінець кінцем,

Не витягши хвоста, сховавши груди.

10 Було його лице людським лицем:

М'який блаженний усміх, щоки чисті, —

А тулуб вився, як в змії, кільцем,

13 Дві лапи волохаті й пазуристі;

Обидва ж боки, спина з животом

Від смужок та кружечків – геть плямисті,

16 Куди там туркові з шовків жмутком,

Не витчуть килимів таких татари,

Арахна знов програла б з полотном.

19 Як пристають до берега байдари —

Півсудна у воді, пів – на землі,

Як там, де у неситих німців свари,

22 Бобер, присівши, ладить пастки злі, —

Так лютий звір з іменням Геріона

З'явився враз на кам'яному тлі,

25 А хвіст був – мов розчахнута колона,

Й стояли сторч отруйні два кінці,
Неначебто жало у скорпіона.

28 Сказав вожай мій: «Маєм, як ловці,
Від нашої дороги відхилитись
До чудиська, що сіло на луці».

31 Поквапились праворуч ми спуститись
І кроків з десять стежною пройшли,
Стараючись піском не обпалитись.

34 Коли до звіра близько вже були,
Побачив тіні я, що в спогляданні
Сиділи коло прірви серед мли.

37 Тоді учитель: «Кладучи в вивчанні
Край дослідам, ти подолай свій страх, —
Сказав, – і розберись у їх стражданні.

40 Веди розмову там в скупих словах,
А я домовлюсь, як би над цим долом
Нас переніс він на своїх плечах».

43 Так вирушив палючим сьомим колом
Я сам-один, без друга, боязкий,
Поміж народом, мученим і голим.

46 У них в очах світився біль різкий,
Чи тут, чи там, віддавшись небезпеці,
То пломінь відсували, то піски.

49 Так само роблять пси в нестерпній спеці
Ротами й лапами, коли кусать
Почнуть їх блохи, мухи а чи гедзі.

52 Я в лиця намірявся заглядать,
Та лютий пломінь падав без упину,
І я не міг нікого упізнати.

55 І кожен з них на шії мав торбину
На колір певну й певний знак на ній,
Які були за втіху всім єдину.

58 І в одного на довгім гамані
Я вздрів лазур небесного ефіру,
Що лева мала обриси ясні.

61 А інший, що являв покуту щиру,
На капшуку, червоному, як кров,
Мав гусака, білішого від сиру.

64 І той, якому вишив білий шов
Знак на калитці з синьою свинею,
Спитав мене: «А ти чого прийшов?

67 Живий, то б і живою йшов землею,
Тут сяде Вітальяно, мій сусід,
Персоною гріховною своєю.

70 Це – флорентійці, з Падуї ж мій рід.
Мені рвуть вуха, а собі утроби,
Волаючи: «Сюди б вельможу слід,

73 Що на торбині змалював три дзьоби!»
Скривив тут рота й висунув язик,
Неначе бик, не тямлячись від злоби.

76 І я, щоб не розгнівався провідник,
Мій рятувальник серед звірів хижих,
Від тих мордованих скоріше зник.

79 Знайшов я вожая уже на крижах
Тварюки, що смирила дику лютю.
І він мені: «Сил наберися свіжих,

82 Бо тут по сходах тільки так ідуть.
Сідай ти спереду, а я позаду,

Щоб гострий хвіст не міг тебе торкнуть».

85 Мов той, що над собою тратить владу

В припадку лихоманки при грозі,

У всякім затінку вбачає ваду, —

88 Таким я став од слів цих, та в сльозі

Дав страм мені позбутися відчаю,

Як добрий пан несмілому слuzі,

91 Я виліз звірю на плече по краю

Й хотів сказати, та вимовить не зміг,

Лише два слова: «Обійми, благаю!»

94 А той, хто вмів у злигоднях доріг

Мене втішати, як я лиш сів, негайно

Мене захопивши, вдержатись поміг,

97 І мовив: «Геріоне, вирушай-но,

Але обачно й повагом лети,

Нова-бо ноша важить незвичайно».

100 Мов човен, що готується пливти,

Назад-назад він подавався звідти,

Коли ж відчув, що вільно можна йти,

103 Відразу повернув свій хвіст розвятий

І, випроставши, мов вугор, кістяк,

Став, лапами махаючи, летіти.

106 Ніколи в світі не лякались так

Ні Фаетон, що віжки Божі кинув,

Лишивши в небі полум'яний знак,

109 Ані Ікар злощасний, що загинув,

Наважившись добратися до зір,

Хоч батько і гукав: «Куди полинув?!» —

112 Як я, коли побачив скрізь мій зір

Лиш порожнечу і помітив з лиха,
Що обмежує її лиш звір.
115 А він спускався вниз так стиха-стиха,
І рух, і напрям зміг я зрозуміть,
Бо чув, як сильно вітер знизу диха.
118 Тепер дізнавсь, що справа гримотить
Ген водоспад і сіє водним пилом;
Не встиг я трохи голову схилить,
121 Як, переляканий новим страшилом,
Побачив попереду блиск огнів.
І, тремтячи, зіщулився всім тілом.
124 І вздрів я те, чого раніш не зрів:
Як ми кружляєм крізь великі болі,
Що насувалися з усіх боків.
127 Мов сокіл, що летить уже поволі,
Утомлений, не бачачи пташок,
Під зойк сокільника: «Немає долі!» —
130 Із піднебесних поверта стежок,
Де він даремно сто разів крутився,
Й сіда, від всіх подалі, на лужок, —
133 Так Геріон до прірви дна спустився,
Під самий-самий бескид сторчовий,
І, ледь від наших він осіб звільнився,
136 Зник, як стріла зникає з тятиви.

ПІСНЯ ВІСІМНАДЦЯТА

1 Є в Пеклі місце, зване Лихосхови,
Залізних тонів муром кам'яним
Оточене; таке ж воно й з основи.

4 А посередині, у долі тім,
Глибока та широка є криниця, —
Про неї я пізніше розповім.

7 У тому поясі, який тісниться
Поміж криницею й підніжжям скель,
Аж десять більших виїмів гніздиться.

10 Як силами навколишніх земель
Круг міста риють більші й більші ями
На оборону мурів та осель, —

13 Вид у ровів і тут такий же самий,
Як і по наших замках та містах:
Висять мости для ходу над ровами.

16 Так і по схилах тут, і по ровах
Із гострих скель проходи утворились,
Що до криниці свій проклали шлях.

19 Ми й стали тут, як скинуті лишились
Зі спини Геріона, і пішов
Поет наліво звідти, де спинились.

22 Йдучи, я вправо зрів новий захов,
Нових мучителів, нові страждання,
Які наповнювали перший схов.

25 Там чулось голих грішників ридання;
Багато з них назустріч нам ішло,
А інші – швидше нашого ступання.

28 Так римляни роздвоїли жерло
Моста на час святого ювілею,

Щоб тісняви між піших не було,
31 Й прочани струминою однією
До замку й до Петра туди текли
І другою вертали течією.
34 І тут, і там – я з хмурої скали
Спостерігав, як не один рогатий
Шмагав нещадно ззаду тих, що йшли.
37 Ах, перший же удар мастив так п'яти
Нещасним, що не важились вони
Ні другого, ні третього чекати.
40 Із тіней хтось наблизивсь до стіни,
І тут же я почав у думці ритись:
«Чи не здибавсь мені вже цей сумний».
43 Я зупинивсь, щоб краще роздивитись,
І мій вожай ласкавий дуже був,
Мені дозволив трохи відступитись,
46 Батожений цей голову нагнув,
Ховаючись, та прогадав, похмурий,
Бо я сказав: «І що ти цим здобув?
49 Ні, не змінив своєї ти натури,
Венедіко Каччанеміко; гріх
Який привів тебе на ці тортури?»
52 І тінь мені: «У підземеллях цих
Ти нагадав мені старі оселі
Й людей, моєму серцю дорогих.
55 Я той, хто раду дав Гізолабеллі
Повірить в те, що обіцяв маркіз.
То все брехня про зганьблені постелі.
58 З болонців не один я впав вниз, —

Тут стільки наших загнано в закути,
Що чуєм ми силенну силу слів,
61 Які й од Савенни до Рено чути.
Якби цьому взнать докази схотів,
То скупість серця прагни не забути».
64 І чорт його тут батогом огрів,
Гукнувши: «Годі, бандуре огидний,
Вперед! На продаж тут немає дів!»
67 Я озирнувся, де був учитель гідний,
І ми невдовзі з ним дійшли туди,
Де висувавсь уступ гребеневидний.
70 Ми легко піднялися до гряди
І рушили по ній у праву руку,
Лишаючи цю яму назавжди.
73 Коли звелись на мостову ми злуку,
Над шляхом, що був страдникам сумним,
Вожай сказав: «Постій і глянь на муку,
76 Яка тяжить над грішним людом цим,
Ти ще не бачив, що це тут за люди,
Бо йшов із ними в напрямі одним».
79 Під арку глянувши між скельні груди,
Відразу я помітив одного,
Що наче зневажав тягар осуди.
82 І вождь сказав без розпиту мого:
«Іде великий приклад стратотерпцям:
Ані сльози в очах сухих його.
85 Мов рицар виступає перед герцем!
Це той Ясон, що золоте руно
Узяв у колхів розумом і серцем.

88 Він перш до Лемносу привів судно —
А там порізали всі гнівноокі
Жінки чоловіків не так давно.

91 Пустивши в хід дари й слова високі,
Він звів там Ізіфілу чарівну,
Якою сестри зведені жорстокі,

94 Й лишив її вагітну й самотну.
Тож мука ця за гріх той знаменитий,
Ще й помста за Медею навісну.

97 Із ним ідуть всі інші дурисвіти.
Та досить роздивляйтесь перший діл
І тих, кого припало тут зустріти».

100 Туди ми вийшли вже, де другий схил
Перетинався стежною вузькою,
Де на мосту лежав прадавній пил.

103 Тут чулись дужі пирхи над юрбою,
Що повнила собою другий рив
Й себе вдаряла власною рукою.

106 На вінцях же смердючий глей осів
Од випарів, що знизу йшли, зісподу,
І для очей нестерпні, й для носів!

109 Тут дно було тьмянисте, як в негоду,
Й, щоб яму всю належно озирнуть,
Мостом зійти ми мали по проходу.

112 Тих місць ми досягли, куди, мабуть,
Гній звезено з усіх відхідків світу,
І грішники в тім смороді гниють.

115 І тінь побачив я суціль облиту,
Немов хто гряззю голову обдав,

Й не знать, чи має маківку він бригу.
118 Гукнув мені він: «Може, ти гадав
Побачити в мені найбільш брудного?»
І я йому: «Як вірно я вгадав,
121 Тебе колись я бачив, та сухого
Алесью ж бо Інтермінеллі ти,
Тож і дивлюсь: караєшся ти строго».
124 Й себе він по макітрі ну товкти:
«В усьому винні ті слова лестиві,
Що мій язик не втомлювався плести».
127 Сказав вожай мій: «Очі неслізливі
Вниз опусти й знайди в юрмі тісній,
Яка так терпить кари справедливі,
130 Бридку задрипу в сморіднім багні,
Що дряпає собі лице руками
І то підскоче, то впаде у гній.
133 Таїс-блудниця то з її речами.
Як мовив гість: «Чи я годжусь тобі?»
Вона: «Ти чудо між чоловіками!»
136 Та досить бачили ми в цій юрбі.

ПІСНЯ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТА

1 О волхве Сімоне, о жадні учні,
Господне сотворіння пресвяте,
З добром заручене, ви, зла підручні.
4 За злото й срібло всім продаєте.

Вже треба, щоб про вас сурма дзвеніла,
Ви ж в третім схові кару несете.

7 Під нами далі вже була могила,
Коли ми вийшли на крутий місток,
І яма нам своє нутро явила.

10 О вишня мудросте, значний твій крок
У небі, на землі, у Пеклі злomu!
В твоїм-бо правосудді всім урок!

13 На стінах бачив я й на дні вузькому
Багровий камінь, круглий, весь в дірках,
Які були однакові в усьому.

16 Не ширшими здались в моїх очах
За ті хрестильні в любім Сан-Джованні,
Де кум держить малятко на руках.

19 Колись таку плиту при рятуванні
Втопаючого я розбив одну,
І ось – печатка на моїм зізнанні.

22 У вусті ходу в товщу кам'яну
У кожнім ноги грішника стриміли,
А тіло все суціль зайшло в стіну.

25 І кісточки яскраво пломеніли.
Так сильно корчилися пари ніг,
Що й віршовки втримать не мали б сили.

28 Як не спалахує все жирне вмиг,
А полум'я лиш на поверхні дише,
Так тут вогонь од п'яток далі біг.

31 «Скажи, учителю, хто це сильніше
За інших корчиться від лютих мук, —
Спитав я, – й полум'я там червоніше?»

34 І він: «Як хочеш, не спускавши з рук,
Я пронесу тебе крутим цим схилом,
І сам почуєш його мови звук».

37 І я: «Тобі благає й мені є милим.
Ти знаєш те, що хочу я сказати.

Ти пан, і я твоїм корюся силам».

40 Тоді ми вийшли на четверту гать

І повернули вліво, вниз до ями,
Де зяють діри й полум'ям горять.

43 І добрий вчитель стис мене руками
І відпустив, як стали – не раніш —

Ми там, де грішник той сукав ногами.

46 «Хто б ти не був, що вниз чолом стирчиш, —

Почав я, – наче кіл, що хтось вбиває,
Печальний душе, скорб свою утіш».

49 Схиливсь я, мов чернець, що сповідає

Убивцю, той же, вчувши смерті гніт,

Її за всяку ціну віддаляє.

52 А він гукнув: «Невже покинув світ,

Невже покинув світ той Боніфаций?

Чи список наш збрехав на кілька літ?

55 Ти, може, утомився від труднацій

З багатствами, що викрав ради них

Красуню й нею торг ведеш в палаці?»

58 Я наче той був, чий язик затих,

До нього бо звернулись незвичайно,

Він розгубився й був ні в сих ні в тих.

61 Віргілій мовив: «Ти відповідай-но:

Та я не той, не той, кого ти ждав!»

І раду цю я виконав негайно.

64 Тоді цей дух ногами замахав,

А там почав так жалісно зітхати

Й казать: «Навіщо ж ти мене чіпав?

67 Коли ти так хотів про мене взнати,

Що не злякали прірви кам'яні,

То знай, що я вдягав розкішні шати,

70 Що ведмедиха – мати є мені,

Що сам я піклувався про ведмежаток,

Копив добро – тепер я в гамані.

73 Під головою в мене тут – з десяток

Таких, хто симонією грішив,

Кому каміння не пече вже п'яток.

76 Давно б поверхню цю я залишив,

Коли б з'явився той, кого з тобою

Я сплутав, як уперш заговорив.

79 Та довше я стою сторч головою,

Пожежу чуючи в ногах лиху,

Аніж йому призначено судьбою.

82 Бо після нього весь в гидкім гріху

Від заходу йде пастир без закону, —

Той всіх обгонить на своїм шляху.

85 Новітньому подібний Іасону,

Описаному в Маккавеїв, він

Французького підтримку знайде трону».

88 Не знаю, може, злий був мій учин,

Слова ж на відповідь були готові:

«Якого скарбу ждав, скажи, взамін

91 Господь наш, як святому дав Петрові

Свої ключі? Наказ він мовив свій:
«Іди за мною!» – та й по цьому слові.
94 Петру та іншим не платив Матвій
Ні золотом, ні сріблом, як обережно
Посів він місце по душі кривій.
97 Тож стій отут, бо скараний належно
З чужим добром грабованим стирчи,
Як з ним на Карла бадьоривсь безмежно.
100 Якби не так я шанував ключі,
Поважані для всіх людей путящих,
Гаптовані у тебе на парчі,
103 То я б удавсь до виразів ще тяжчих,
Бо кривдить землю всю ваш хижий хист,
Підносить гірших, в грязь ввергає кращих.
106 Вас, пастирі, вже знав євангеліст
В тій, що на водах возсіда, байдужа,
Лиш блудствує з царями з різних міст.
109 А в ній, семиголовій, сила дужа
На десять рогів сяjala свята
Аж поки шлюбного любила мужа.
112 Тепер в вас віра срібна й золота;
Відміна та в вас од ідоловіра,
Що в нього Бог один, а в вас – до ста...
115 О Константине, тож не купіль щира,
А дар твій папі зло вчинив тяжке,
Що до багатства в них пропала міра».
118 І поки я співав йому таке,
Від сорому чи люті в хриплім реві,
Ногами виробляв він щось бридке.

121 Гадаю, що сподобавсь вожаєві,

Бо слухав він моїх уважно слів:

Були вони правдиві і життєві.

124 І тут руками він мене обвив,

До серця пригорнув, поніс угору

По тій дорозі, що й сюди привів.

127 Проніс мене крізь путь круту, сувору

Аж на високий арковий карниз,

Де вид у п'ятий схов одкрився зору.

130 І там мене, де спуск ішов униз,

Він бережно поставив на скелину,

Що неприступною була й для кіз,

133 Звідкіль побачив я нову долину.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТА

1 Нові покари я в тім самім ритмі

Оспівую в двадцятій пісні цій

Канцони першої – про втоплх в пітьмі.

4 Вже на круті схиливсь я камінці,

Щоб роздивитись дно глибоке долу,

Зволожене у слізнім озерці.

7 Й багато душ побачив, що по колу

Ходили, сльози мовчазні ллючи;

Так ходять в нас в процесіях спрокволу.

10 Я ще одне помітив, що, йдучи,

Вони тримають дивно підборіддя;

В них не на місці й шия на плечі.

13 Це з скрученими лицами поріддя

Лише назад примушене ходить,

Незмильне втративши очей повіддя.

16 Параліч може хворому скрутить

Потворно так на шиї м'язи й жили,

Що я не міг такого й увить.

19 Хай Бог дає тобі, читачу, сили

Ума в цім місці зосередить міць.

А я не міг, щоб очі не сльозили,

22 Як вздрів спотворених тьму-тьмуцу лиць.

Та й їхніх сліз потік неутолимий

В них не по грудях біг, а між сідниць.

25 Притьма залився я й собі рясними,

На камінь спершись, і такі слова

Сказав вожай: «Невже ти теж із ними?»

28 Бо жаль до винних губить тут права:

Хто може бути злочинніший за того,

Хто винним перед Богом співчува?

31 Зведи чоло і очі на отого,

Під ким розсілась на очах фівян

Земля на крик: «Куди ти мчиш, для чого,

34 Амфіараю? Чом покинув стан?»

Та колісницю гнав він без упину,

Поки Мінос не взяв його у бран.

37 Дивись, він груди обернув на спину

За дерзкість, що хотів вперед все знать.

Тепер назад він знає путь єдину.

40 Ще зриш Тіресія, – він зрадив стать.

Із чоловіка жінкою зробився
І всю істоту мусив був мінять,
43 Аж поки знов з гадючим шлюбом стрівся,
Києм приборкав в гадах крові бунт
І в чоловіче пір'я знов одівся.
46 За черевом його іде Арунт,
Що в горах Луні, де на дні кар'єру
Каррарець вбогий обробляє ґрунт,
49 Житлом обрав із мармуру печеру,
Де міг побачить небо у зірках
І в далині морській струнку галеру.
52 А ця, в якої голова в кісках,
Хова від тебе невидимі груди,
А тіло все в шерстистих волосках, —
55 Ця звалась Манто, що блукала всюди
Їй моя сподобалась їй сторона.
Отож про неї й повість в мене буде.
58 Побачивши, що зовсім самотна,
Вітчизну ж Вакха рабство осідає,
Світ за очі пішла собі вона.
61 В Італії прекрасній, в Альпах сяє
Те озеро, де йде до Манї путь.
Це озеро ім'я Бенако має.
64 Джерела, що їх з тисячу, мабуть,
Від Валькамоніки до Гарди, гони
Пеннінські вмивши, в озеро течуть.
67 Всередині, де сходяться кордони,
Благословляти пастирі б могли
Народ із Трента, Брешії й Верони.

70 Де береги у низині лягли,
Бергамці не зруйнують чи брешійці
Пескьєри гарні та міцні вали.

73 А надмір рідини, якого в шийці
Не вміщує Бенако, випада
І витіка, мов через вінця в лійці.

76 Текти почавши з озера, вода
Більш не Бенако, а вже Мінчо зветься
Аж до Говерно, де у По впада.

79 Одразу ж річка до рівнини ллється,
Там ширшає, стає на взір ставка,
А влітку сохне й смородом береться.

82 Сюди ішовши, дівчина жорстка
Серед боліт вподобала місцину,
Хоча рослинність там була й рідка.

85 Звела вона тут з слугами хатину
І віддалась чаклунству й ворожбі,
Аж поки не поклали в домовину.

88 Сусідні люди збилися й собі
На тому, що його, немов намисто,
Твань оточила, дикому горбі.

91 Щоб згадувану в бесідах врочисто
Засновницю ніхто з них не забув,
Нове назвали Мантуєю місто.

94 Притулок мій залюднений вже був,
Аж поки легковірність Касалоді
Безчесний Пінамонте обманув.

97 Кажу на те, щоб, чуючи в народі
Щось інше про походження землі

Моєї, знав ти – це брехня, та й годі».

100 І я: «Ти, вчителю, слова незлі

Промовив щиро на мою повагу,

Що іншу річ вподібню я золі.

103 Але скажи: на всю оцю ватагу

Чи не уздриш хоч одного, який

Мою до себе привернув увагу?»

106 Тоді мені він мовив: «Той, з щоки

Якого борода по темній спині

Спадає, в дні, як в Греції-таки

109 В колисці місце лиш було хлопчині,

Авгуром був, з Калхантом кораблі

Послав з Авліди по морській пучині.

112 Це Евріпіл, діла його незлі

Співа моя трагедія висока, —

Її ж уривки знаєш чималі.

115 А ця от далі тінь кощавобока —

То Мікаеле Скотто; він митцем

Був у магічному дурінні ока.

118 Он Гвідо там з Азденте, з тим шевцем,

Який за дратвою, за копилами

Заходиться запізненим плачем.

121 Зриш грішниць, що, простившись з голками,

До чарів узялись через каприз,

Щоб чаклувать над зіллям та ляльками.

124 Але ходімо, бо сяйнув униз

Й, межі обох півкуль торкнувши зовні,

Склав Каїн за Севільєю свій хмиз.

127 Тієї ночі місяць був у повні.

Згадай лишень, що промені ясні
Вели тебе крізь чагарі безмовні».
130 Так, ідучи, він говорив мені.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ПЕРША

1 Так ми з моста на міст, багато вівши
Чужих моїй Комедії розмов,
Пройшли, щоб, зором глибочінь розкривши,
4 Ще на один поглянуть Лихосхов
В нових покарах і новій печалі;
Занадто чорним я його знайшов.
7 Як у Венеції, де в арсеналі
Взимі в'язка смола кипить, буя,
Щоб засмолити судна на причалі,
10 Що там стоять; і дехто обробля
Готове вже судно, а дехто маже
Борти мандрованого корабля,
13 Хто робить весла, хто канати в'яже,
Той ремонтує ніс, а той корму,
Хто ж на бізань, фок-мачту ладить тяжі, —
16 Тут не вогню, а вишньому уму
Завдячувала рідина кипінням,
Сочившись звідусіль у чорну тьму.
19 Смолу я бачив з булькотанням пінним,
І верх її шумливий то здіймався,
То опадав з бурхливим клекотінням.

22 Розглянуть я все пильно силкувавсь,
Та вождь, говорячи: «Дивись, дивись-но!», —
Відтяг мене відтіль, де я лишавсь.

25 Оглянувся я, мов той, хто ненавмисно
Тікаючи від ворога учвал,
Все озирається зі страхом, звісно,

28 Оглянувся на шум страшних навал, —
І враз побачив – мчав на нас огидний
Диявол чорний по бескетях скал.

31 Ах, та який же був він страховидний!
Невже такі бридкі всі хвостачі,
Як він, ширококрилий, прудкохідний!

34 На гострому високому плечі
Бридкового грішника держав і дряпав
На п'ятці шкуру в нього, несучи.

37 Гукнув з моста: «Гей, хто там з Лихолапів!
От старшина святої Зіти вам, —
Топіть його, а я назад почапав

40 У землю, де лише Бонтуро сам
Хабарничать нізащо не візьметься,
І з «ні» вам «так» за гроші зроблять там».

43 Жбурнув його, як завжди тут ведеться,
Й погнав назад; пес, пущений з ланця,
За злодієм так швидко не женеться.

46 А той пірнув і вирнув, та плавця
Чорти настигли, й кожен дав по тичці,
Із криком: «Ні Святого в вас Лиця,

49 Ані купань нема, як в Серкйо-річці!
Щоб не зазнав ти наших пазурів,

Сиди собі в смолі, як фрукт на дичці!»

52 Та й підчепили сотнею гаків,

Приказуючи: «Ти не будь докучним,

Чи стань одним з таємних шахраїв».

55 Так кухарі велять своїм підручним

Втопляти м'ясо гаком в казані,

Щоб не спливало й залишалось тучним.

58 І добрий вчитель мій сказав мені:

«Щоб не побачив хтось тебе одразу,

Сховайся за уступи кам'яні

61 Й не бійся, чуючи мені образу,

Бо від цієї чортівні я діл

Таких наслухався того ще разу».

64 А далі перейшов він мосту схил

І, шостого уздрівши схову ложе,

Нових набратись мусив мужніх сил.

67 З такою лютістю і так вороже

Не нападають пси на жебрака,

Що всюди жебрає, де тільки може,

70 Як біси вистрибнули з-під містка

Та й кинулись на нього із гаками,

Але він grimнув: «Геть, юрмо дерзка!

73 Хай вислухає той мене між вами,

Кому ясний моєї мови зміст,

А там, як зможете, тягніть до ями!»

76 Гукнули всі: «Хай вийде Лихохвіст!»

І вийшов він, лишивши решту ззаду,

Й спитав: «Який тебе періщить хлист?»

79 «Чи, Лихохвосте, здумав ти до ладу,

Невже б то зваживсь, – вчитель мій сказав, —

Сюди прийти я, знаючи вашу зваду?

82 Я з волі Божої сюди попав.

Отож не заважай, бо небо хоче,

Щоб іншому я шлях цей показав».

85 Пиха чортяча зникла неохоче.

Він розгубився, упустив свій гак

І мовив іншим: «Шкода, він проскоче».

88 Тут вождь мені: «О ти, що певно так

Сховався за уступ, з кутка зручного

Виходь, і хай тебе покине ляк».

91 І я підвівся і підбіг до нього,

Й чорти мене обстали у злобі,

І я боявсь їх зрадництва лихого.

94 Так, бачив я, тремтіли у журбі

Подолані, виходячи з Капрони,

В ворожій бачачи себе юрбі.

97 Припав я до вождя для оборони

Й в мерзотні пики утопив свій зір:

Добра не обіцяв їх зір червоний.

100 Гаки спустили й: «От завив би звір, —

Між себе мовили, – гучноголосо!»

Й відповідали: «То й гати до дір!»

103 Але на них поглянув гнівно й косо

Той чорт, що говорив з вождем моїм,

І вигукнув: «Облиш, облиш, Нечосо!»

106 А там сказав до нас: «Невільно цим

Уступом вам іти, бо арку шосту

Зруйновано не знати як і ким.

109 Щоб іншу путь вам відшукати просту,
Зайдіть в печери ближчої жерло,
Там вихід є ще до одного мосту.

112 Учора без п'яти годин було
Дванадцять сотень шістдесят шість років,
Як землетрусом міст той геть знесло.

115 Я шлю моїх оглянуть з усіх боків
І стан речей узнати в тім краю, —
Ви з ними йдіть; це захист ваших кроків.

118 Десятку, Бородо, збереш свою, —
Він став лічить: – Ти підеш, Злий Собако,
Й ти, Бахуре, й ти Росотопчію,

121 Й ти, Никлокриле, й ти, Старий Кусако,
Й ти, Ікло Вепряче, й ти, Труто-Змій,
Й ти, Неотесо, й ти, Дурний Чортяко.

124 По стежці смоляній ідіть самі,
А ті хай обминуть моста остачу
Й до переходу йдуть собі в пільмі».

127 «Ой леле, вчителю мій, що я бачу!
Ти шлях цей знаєш, сам зі мною йди, —
Промовив я, – вони ж несуть невдачу.

130 Коли ти обережний, як завжди,
То чом не бачиш, зле вони клопочуть
І поглядами зичуть нам біди?»

133 А він: «Не бійся, хай собі скрегочуть, —
Це проти тих, засуджених навек,
Що із смоли тут виринати хочуть».

136 І вирушили всі на лівий бік,
Але з них кожен перед Бородою

Поміж зубами висунув язик,
139 А той їм з заду прогримів трубою.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДРУГА

1 Я бачив вершників, які до бою
Ладналися з пихою в рівній стрій,
Але назад тікали із ганьбою;
4 Я бачив, ворог нищив навісний
Вас, аретинці; бачив я колони
Солдатів; бачив рицарський двобій
7 Під барабан, сурму, а чи під дзвони,
А чи на знак з високих башт фортець,
Місцевий або видний крізь кордони, —
10 Але ніде не бачив я, щоб грець
Обрав на свій сигнал просту волинку
Для всіх – чи піший то, чи верхівець.
13 Ми із чортами вийшли на стежинку
(Ну ж і компанія!), та зриш людей
Побожних в церкві, а п'яниць – у шинку.
16 Мій зір цікавився смолою, де
Хотів я бачить всі куточки схову
І всіх, хто шляхом вічних мук іде.
19 Немов дельфін, що хвилю вздрів, готову
Судно нещасне в вирах потопить,
Вистрибує з-під водного покрову, —
22 Так, прагнучи нестерпність мук зменшить,

Якийсь із грішників червону спину
Являв очам на блискавичну мить.
25 І наче жаби під жарку годину,
Лишаючи все тіло в глибині,
Самі лиш писки висувають з плину, —
28 Так скрізь чинили грішники сумні,
Але, щоб не зіткнутись з Бородою,
Ховались у киплячій гущині.
31 Я бачив – серце й досі рве журбою, —
Як забаривсь один і не пірнув
(Бува, лишиться й жаба над водою),
34 А тут Старий Кусака саме був —
Вчепився в кудли, зліплені страшенно,
І, як ту видру, сильно смиконув.
37 Їх імена узнав я достеменно,
Бо чув безперестанно кличі їх,
Коли вони звертались поіменно.
40 «Гей, Неотесо, пазурів кривих
Дай гостроту йому покуштувати!» —
Почулись голоси кількох із них.
43 І я: «Учителю, кортить спитати,
Хто із смоли киплячої там звівсь,
Як причепивсь до нього чорт рогатий?»
46 Мій вождь звернувся: «Звідки ти з'явивсь,
Коли?» – І дав той відповідь нам скору:
«В Наваррськiм королівствi я родивсь,
49 І мати віддала служить до двору.
А батько мій був майстром темних справ,
Згубив себе й майна велику гору.

52 Своїм я в короля Тебальдо став
І, надто захопившись хабарами,
У цей окріп нарешті я попав».

55 Тут ікло Вепряче йому зубами,
Які не сором мати й кабанам,
Відчути дав, які від бивнів шрами.

58 Попалась миша в лапи злим котам!
Та Борода, йому спочинок давши,
Промовив: «Кинь, йому ще я задам! —

61 Тоді звернувся до вчителя, сказавши:
— Як хочеш щось дізнатись, то спитай,
Поки не розшматований назавше».

64 І вождь: «Скажи, серед тутешніх зграй
Чи не трапляються якісь латинці
В смолі?» І той: «Ще мить тому, бодай,

67 З сусідом їхнім був я наодинці.
Куди приємніш бути із панком,
Ніж з тим, хто шле удари навздогінці».

70 Тут Бахур: «Годі ляпач язиком!» —
Сказав, і гак у руку, як острогу,
Уп'яв, і видер з м'ясива шматком.

73 А Трута-Змій наміривсь теж у ногу
Встромити гак, але очей грозу
На нього звів десятник дуже строгу.

76 Коли ущухло трохи все внизу,
Мій вождь спитав того, чия несита
На рану скорб лила гірку сльозу:

79 «А хто була ця тіль, смолою вкрита,
Коли весь інший залишив ти люд?»

Він одповів нам: «То був брат Гоміта,
82 Той, що з Галлури. Зла і лжі посуд, —
Над ворогами владарю своїому
Він учинив занадто легкий суд:
85 Усіх за гроші відпустив додому,
Як сам казав. Він був не рядовим,
А був царем у царстві тім брудному.
88 А логодорець Мікель Дзанке з ним
Веде розмову. Часто і охоче
Говорить кожен про сардінський дім...
91 Ой, гляньте, як зубами він скрегоче!
Я дечого б чимало розповів,
Але боюсь, що гаком полоскоче!»
94 Помітивши, що раптом підступив
Дурний Чортяка злий, начальник лютий
Промовив: «Птах лихий, вгамуй порив!»
97 «Покличу, якщо хочете почути, —
Так зляканий став мову знов вести, —
Тосканців та ломбардців з ями смути.
100 А лихолапам краще відійти,
Щоб не лякали злістю нас своєю.
А я, не сходячи із висоти,
103 Сімох покличу стежкою цією
Прийти, як свисну, як це робим ми,
Зринаючи з смоли дихнуть над нею».
106 Звів Злий Собака писок із слиньми,
Хитнувши головою, мовив: «Балуї,
Хитруне, та не памороч уми!»
109 А той, бо спритність мав таки чималу,

Сказав: «Вам добре з Хитруном таким,
Що віддає своїх вам на поталу!»

112 Тут Никлокрил, перечачи усім,
Гукнув йому: «Як пустишся навтіки,
Чи з бігом не зрівняюсь я твоїм?

115 Як над смолою крил розмах великий
Розкину, то і видно буде нам,
Чи встоїш проти нашої ти кліки».

118 Читачу, подивуйся чудесам:
Всі стали очі обертать поволі,

І перший, хто не довіряв словам.

121 Цього Наваррцеві було доволі,
Напружив ноги та й стрибнув собі,
Урятувавшись від лихої долі.

124 Усі аж скаженіли у злобі,
Й найгірше той, хто більшого дав маху.

Він кинувся, гукнувши: «Я ж тобі!»

127 Але дарма: бо крил гінких до страху
Не прирівняти: цей шугнув на дно,
А той в повітрі уподібнився птаху.

130 Навчилось каченя не так давно,
Як сокіл надлетить – мале у воду!

І той у гніві, що втекло воно.

133 Розлючений Росотопчій нагоду

Не проминув, щоб дати бій усім,

І полетів над ямою наброду.

136 Не стрівся він з хабарником метким,

Тож бойовисько розпочав гаряче

На цей раз із товаришем своїм.

139 А цей, лихий, як яструб той неначе,
Теж в нього пазурі встромив зо зла,
Та й впали разом в озеро кипляче.
142 Жара в смолі їх миттю розняла,
Та повернутися не мали сили,
Бо обліпила крила їм смола.
145 І Борода, як інші, посмутнілий
Звелів, щоб четверо в парній імлі
На той бік прірви помагать летіли.
148 І тут, і там всі сіли на землі
Й гаки простерли вгрузлим у мерзоті,
Що вже спеклись в розтопленій смолі.
151 І ми їх залишили у турботі.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

1 Самотнім, мовчки йти нам без супутніх,
Один за одним надійшла пора,
Як в міноритів прийнято покутніх.
4 Мені згадалась байка праствара,
Подібна тим подіям проречистим:
Езоп в ній вивів жабу та щура.
7 В «цю мить» і «зараз» схожість та ж за змістом,
Що в бійці тій і в баєчних рядках,
Коли поглянуть оком променистим.
10 А що думки по других йдуть думках,
То народилась з тої мислі друга,

І ось чому подвоївся мій страх.

13 Я думав так: «Лиш через нас наруга

Спіткала так їх і жорстоко, й зло,

Тож їх гризе і гіркота, і туга,

16 Що зло коли б їх дужче припекло,

Його б на нас зігнали і негайно:

Як зайцю з хортом, так би й нам було».

19 Волосся диба стало незвичайно,

Коли назад я раптом озирнувся,

І так сказав: «Учителю, сховай-но

22 Себе й мене, щоб кожен з нас позбувся

Тих Лихолапів: не одну їх тушу

Уже я бачу, гнівом всяк надувся».

25 І він: «Твоє лице не швидше мушу

Сприймає, хоч був би я й свинцевим склом,

Аніж твою пойняту страхом душу.

28 Думки одним в нас в'яжуться вузлом;

Мої з твоїми легко поєднати,

Тож до ухвали звів я їх притьмом;

31 Якщо доволі правий схил покатий,

То в дальший схов потрапимо за мить

І вороги не зможуть нас догнати».

34 Не встиг свою він мову закінчить,

Як я побачив – на простертих крилах

Рій демонів до нас чимдуж летить.

37 Мій вождь схопив мене (він був ще в силах!),

Як мати, що прокинулась в диму,

У стінах, від пожежі спломенілих,

40 Хапає сина та й біжить у тьму,

Турбуючись ним дужче, ніж собою,
Накинувши сорочку лиш саму.

43 Умить рвонувсь він до крутого звою,
Що обертавсь на косогір стрімкий
І замикав наступний схов стіною.

46 Не швидше наповняє лотоки
Перед млиновим колесом струмина
І з розмаху б'ють в лопаті струмки, —

49 Ніж ковзала учителява спина,
І він мене до серця пригорнув,
Не як товариша, як свого сина.

52 І лиш ногами землю він торкнув,
Як вискочили на скалу з розгону
Дияволи, та страх уже минув:

55 Бо вишній Промисл, давши в охорону
Їм цю лише єдину – п'яту – з ям,
Наклав на вихід з неї заборону.

58 Блискучі тіні посувались там
Повільно, заливаючись сльозами,
Знесилені тяжким якимсь чуттям.

61 На кожній плащ із довгими кінцями,
Каптур на очі низько насувавсь, —
Отак в Колонї вчинено з ченцями:

64 Плащ зверху золотом сьйним вкривавсь,
Але тяжким, свинцевим був зісподу,
Що Фрідріхів – солом'яним здававсь.

67 О вічний одяг для цього народу!
Пішли ми – вліво, як черга журна,
Вслухаючись у зойки й плач наброду.

70 Під тягарем, за одною одна
Йшли тіні, і супутника нового
Хо́да щокрок давала забарна.

73 Тож я вождеві: «Пошукай, на кого
З людей, ділами чи ім'ям значних,
Слід глянути, поки йде спуск поло́го».

76 Впізнав тосканську мову хтось із них
І вигукнув: «Чом женете в дорогу
Ви, що хапаєтесь між тіней цих?

79 Можливо, дам тобі я допомо́гу».
І озирнувся й мовив вожде́: «Зістав
Ступні разом із ним і йдіть у но́гу».

82 Спинивсь, побачив двох, чий вид являв,
Що допомо́га в них для нас готова,
Але вантаж і шлях їм заважав.

85 Наблизившись до нас, вони без слова
Оглянули від ніг до голови,
Й така почулась поміж ними мова:

88 «Як видно з рухів горла, цей живий,
Коли ж померлі, чом же їм, гордливим,
Як всім, не скручено плащами вий? —

91 Й до мене: — О тосканцю, нещасливим
Нам, лицемірам, запит серце стис:
«Хто ти такий?» — дай відповідь тужливим».

94 І я до них: «Я народився й зріс
Над любим Арно, у великім місті,
Те саме тіло я й сюди приніс.

97 Хто ж ви такі, що муки племенисті,
У вас, я бачу, по щоках струмлять?

Чому на вас ці тягарі злотисті?»

100 Один відмовив: «Так ваги гримлять

У жовтій та свинцевій оболонці,

Що терези від гир тяжких скриплять.

103 Ми з ним брати-веселуни, болонці,

Я – Каталано, Лодерінго – він;

Закликані як миру охоронці

106 До тебе в землю; слід, щоб був один,

А ми удвох служили так завзято,

Що Гардінго не видно з-під руїн.

109 Почав я: «О братове, вас узято...»

Й замовк, побачивши, що в три коли

Людину долі до землі прип'ято.

112 Мене помітив, зойки вмить зросли

Крізь довге бородище чорно-синє.

Брат Каталано вчув той крик хули

115 І мовив: «Цей, чий стогін знизу лине,

Упевнив фарисеїв сонм сліпий,

Що краще хай один за всіх загине...»

118 Лежить він, голий, впоперек тропи

І терпить болі під важким ходінням

Від натискання кожної стопи.

121 Карався й тесть тим способом незмінним,

І радники, що слухались їх слів

І стали для євреїв злим насінням».

124 Я бачив, як того, хто так терпів,

Із здивуванням розглядав Віргілій,

Розп'ятого, який довічно скнів.

127 А там звернув слова до брата милі:

«Скажи, як добре ставлення твоє,
Чи вихід є якийсь на правім схилі,
130 Щоб швидше на бажання йти своє
І чорних ангелів нам не просити
Знести туди, де міст який не є?»
133 Сказав: «Скоріш, ніж можна уявити.
Тут є стіна великої гряди,
Що ям перетинає ряд розбитий.
136 Стіна ж та обвалилась, і туди
Ви можете піднятись по руїні,
Що вкрила схили й дно після біди».
139 Постояв вождь і по малій хвилині
Мені сказав: «Молов казки дурні
Той чорт, що гаком грішних бив по спині».
142 І брат: «В Болонї лічено мені
Гріхи диявола, їх цілу зливу
Наведено. Він – кат, отець брехні».
145 З обличчям, перекошеним од гніву,
Ходою вождь широкою пішов;
І, кинувши юрбу, сумну й тужливу,
148 Ступив я в слід вождевих підошов.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

І Пори тієї в молодому році,
Коли під Водолієм Сонце йде
І ночі дням здають частину моці,

4 Коли полотна паморозь кладе,
Мов білий брат її, в поля просторі,
Та довго їм не влєжати ніде, —

7 У селянина ж порожньо в коморі,
То він іде й глядить, і бачить лан
Весь білий, і об поли б'є у горі.

10 Й вертається, в сумний запавши стан,
Але отямившись від удару,
Виходить знов і крізь надій туман

13 Він бачить: світ змінився, мов од чару,
І радісно береться знов до справ —
Попастися жене свою отару.

16 Так вчитель мій страху мені нагнав,
Як на виду побачив я морщини,
Та він бальзаму рані серця дав.

19 Уже ми вийшли на моста руїни,
Й звернув до мене вождь лице ясне,
Що перше в нього бачив край долини.

22 Він, озирнувши груддя кам'яне,
І, начебто порадившись з собою,
Розкрив обійми і обняв мене.

25 Мов хто не скінчив з справою одною,
А дальшу взяв уже до голови,
Так він, мене піднісши над стіною

28 Уступу, намічав уступ новий,
Казавши: «Став на цей ти камінь ногу,
Та перше спробуй, може, він кривий?»

31 Ніхто в плащі цю б не пройшов дорогу,
Бо ледве й ми повзли на брили з брил,

Він – легко, я ж спирався на підмогу,
34 Якби із цього боку шлях на схил
Не був коротший тих, що їх долають,
Як вождь – не знаю, я ж – позбувся б сил.
37 Але тому, що Лихосхови мають
Покатіть до криничного жерла,
Виходить, що вони стіну здіймають,
40 Щоб не однакова увись була.
Там врешті ми спинились, де кремнистий
Стрімчак повис, як ламана скала.
43 Став подих в мене кволий та нечистий,
Поки спромігся я шпиля дістать,
І мусив стомлений на камінь сісти.
46 «Тепер не час тобі ледарювать, —
Сказав учитель, – слави ні перина,
Ні подушка не в силі дарувать.
49 Коли бере безславних домовина,
Вони такий же залишають слід,
Як дим в повітрі чи на хвилях піна.
52 Зведися ж: втому подолати слід
В душі, яка здолає зло природи,
Як плоть важка не призведе до бід.
55 Ми маємо зійти на довші сходи;
Не досить нам лишити ці місця,
Якщо зі мною певно дійдеш згоди».
58 І звівсь я, вдаючи, ніби моя
Бадьорість більша, ніж була на ділі,
Й сказав: «Рушай, бо сповнивсь моці я!»
61 Ми вирушили по ще менш похилій

Урвистій скелі, по якій іти
Було ще важче, ніж на першій брилі.
64 Я розмовляв, щоб очі одвести,
Аж з ями голос раптом стало чути,
Та слів ніяк не міг я осягти.
67 То дивно, що не в силах був збагнути,
Бо ж на мосту стояв, якраз над ним.
А голос був розгніваний і лютий.
70 І я нагнувся, та очам живим
Крізь пітьму не пройти до дна жажного,
І я: «Учителю мій, перейдім
73 На другий бік, спустімся з мосту цього,
Бо хоч я звідси й чую – слух ступів,
Хоч і дивлюсь – не бачу ж я нічого.
76 У відповідь він мовив: «Я б хотів
Сказать, що хочеш чути: що високу
Слід просьбу вдовольнять без зайвих слів».
79 Зійшли із мосту ми із того боку,
Що поряд з восьмим сховом по стіні;
Цей схов явив картину нам широку:
82 І я побачив кублища страшні
Огидних змії; од негоді цієї
Ще й досі кров холоне у мені.
85 Не слав же, Лівіє, землі своєї,
Де крім амфесібен є тьма потвор:
Келідри, ченкри, якули, фареї.
88 Ні стільки гиді, ні подібний мор
Не стрінуться ні там, де ефіопи,
Ні там, де хвиль червоних чути хор.

91 Торуючи собі між гадів тропи,
Крутились голі тіні без надій
Знайти чи схови, чи геліотропи.

94 На грудях в них хвости й голівки змій
Сплітались, тиснучи із болем спину
І руки в'яжучи вузлом на ній.

97 Найближчому до нас в одну хвилину
Туди, де шия з пліч в живих стирчить,
Змія, вкусивши, упустила слину.

100 Скоріш, ніж О чи І хто начертить,
Спахнув він і згорів, весь обернувшись
На попіл за якусь коротку мить.

103 І тільки він розсипавсь, розметнувшись,
Прийшов цей попіл сам з собою в стик,
Ув образі колишньому зімкнувшись.

106 Учені знають часу певний лік,
Що Фенікс хоч вмира, та кров в нім свіжа,
Коли надходить п'ятисотий рік.

109 Лиш сльози ладанні – у нього їжа
Та ще амом, не зерно, не трава,
А нард і мирра – в нього смертна хижа.

112 Мов той, хто падає і охлява,
Коли його на землю біс жбурляє,
Чи закупорюється голова,

115 Коли ж підводиться, все оглядає,
Тяжким припадком зламаний цілком,
Дивується і, дивлячись, зітхає, —

118 Так грішник встав над попелу горбком.
О, Божий суд суворий надто з нами,

Раз безліч мук вділяє багатьом!

121 Мій вождь спитав, хто він і звідки саме;

І той: «Недавно я з Тоскани зміг

Потрапить до цієї злої ями,

124 Звіряче, не по-людськи я поліг.

Так, мулом справді був: Я Ванні Фуччі —

Звір, і Пістойя – гідний мій барліг».

127 І я вождю: «Нехай про дні він луччі

Розкаже нам, за віщо кари ці;

Я знав його лихим в благополуччі».

130 Перш грішник не вважав, що тут співці,

Але, на мене звівши очі вперті,

Від сорому змінився на лиці

133 Й сказав: «Що ти страждання зриш відверті, —

Це найлихіше у моїй судьбі

І навіть гірше від самої смерті.

136 Відмовити не можу я тобі,

Сюди-бо я попав як тать із татів, —

Взяв посуд з ризниці я, далебі,

139 А іншого в крадіжці звинуватив.

Та щоб цьому не дуже був ти рад,

Якщо на вихід ти надій не втратив,

142 Ти слух свій прихили для дальших рад:

В Пістойї спершу влада «чорних» згине,

Та свій Флоренція поновить лад.

145 Марс пари з долу Магрського підкине

У тучі, як вмістилища покар,

І буря разом з громом всюди рине;

148 Почнеться бій з подертим клоччям хмар,

Яке втече по Піхтовому полю, —
Там «білих» остаточний жде удар.
151 Кажу це, щоб тобі завдати болю».

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТА

1 Наприкінці розмови святокрадець,
Підвівши руки, дулі поробив
І крикнув: «Боже, ось тобі мій вкладець!»
4 Від того часу змій я полюбив:
Одна ті чорні заглушила звуки,
Мов кажучи: «А не кажи цих слів!»
7 А друга, оповивши йому руки,
Зв'язала у тугому їх вузлі,
Й не розірвать ніяк цієї злуки.
10 Пістойє, о Пістойє! Чом в золі
Ти не зникаєш у вогненних бурях,
Твоє закореніло сім'я в злі!
13 У жодному з пекельних кіл похмурих
Ще не траплявсь мені такий блюзнір,
Ні навіть той, хто впав на фінських мурах.
16 І той побіг, немов лавина з гір;
Я вздрів центавра – з паші била піна
І він кричав: «А де він? Де цей звір?»
19 Є, мабуть, у Мареммі половина
Тих змій, що збились там, де був конем,
До місць, де починалася людина.

22 Над тім'ям же нависши тягарем,
На плечах щирився, немов собака,
Дракон; із ніздрів дихав він огнем.
25 Учитель мій сказав: «Ти бачиш Кака,
Який колись під самий Авентін
Розлив озера крові, розбишака.
28 Давно не ходить із братами він,
Бо видурив собі в них на додаток
Велике стадо з тучних луговин.
31 Не довго так збирав собі достаток:
Дав Геркулес йому сто раз дубця,
Хоч перший же вмертвив його десяток!»
34 Центавр завіз у даль свого їздця,
Й три духи підійшли під час розмови,
Їх не помітили б ні вождь, ні я,
37 Якби вони не вигукнули: «Хто ви?»
Тоді з нас кожен мову перервав,
Їх пильно роздивлялись був готовий.
40 З них на землі нікого я не знав,
Та голос до знайомства спричинився,
Бо раптом хтось чиєсь ім'я назвав,
43 Промовивши: «А Чанфа де подівся?»
І носа пальцем я собі торкнув,
Щоб вождь з увагою з тим духом вівся.
46 Не диво, коли ти це все почув
І віру ймеш, читачу, неохоче:
Я теж не вірю, хоч і сам там був.
49 І поки я втупляв свої в них очі,
Враз виповз шестиногий змії гидкий

Та на одного з них як не підскаче!
52 В середні лапи він забрав боки,
Передніми перехопивши кисті,
А там обидві укусив щоки
55 І задніми він стегна стис нечисті,
Між обома протнув свого хвоста,
І вгору звівсь по спині всій костистій.
58 Так плющ до стовбура не прироста,
Не глушить так, як ця гидка тварюка
Притиснулась до людського хребта.
61 Злились, як віск, людина і гадюка,
І постає в очах в нас не загин —
Забарвлених інакше тіл сполука.
64 Так барви зазнають в багатті змін,
Поки огонь не встиг папір пожерти, —
Уже не білий, ще й не чорний він.
67 А інші два, пізнавши образ стертий,
Волали: «Як, Аньєле, ти змінивсь!
Поглянь, – не два і не один тепер ти!»
70 На місці двох єдиний лик з'явивсь,
Бо й голови зімкнулися в єдину,
І вид новий од давнього різнивсь.
73 Руками лапи стали в ту хвилину,
Й не розпізнаєте, хоч як б'єтесь,
Живіт, литки, і стегна, й груди, й спину.
76 Колишній вигляд зник, розвіявсь десь,
І образ «Два й ніхто», що небезпеку
В собі ховав, змінився геть увесьь.
79 Мов ящірка, що в нестерпучу спеку

Десь блимне блискавкою серед дня,
Перебігавши стежку недалеко.

82 Так, звідкись вистрибнувши, змієня
На одного й останніх двох насіло,

Все чорно-сине, наче перчєня,

85 Вп'ялось в те місце, котре нам служило
Найпершим живлення провідником,
А потім впало вниз до ніг безсило.

88 Укушений аж остовпів притьмом,
Стояв, дививсь на змійку, позіхавши,
Як вражений недугою чи сном.

91 У змійку – він, та – в нього зір втуплявши,
Обоє дим пускали всім на страх,
Він – з рани, змійка з пащі виділявши.

94 Тож хай мовчить Лукан у тих місцях,
Де в нього зник Сабелл і з ним Нассідій,
Хай слуха, про який повім я жах.

97 Про Кадма й Аретузу хай Овідій
Мовчить, що на ручай та на змію
Їх обернув, – не з мене будь завиді, —

100 Бо дві істоти у одним строю
Він не міняв, у нього два сосуди
Взаємно не міняли суть свою.

103 Тут безперервно зміни йшли усюди:
З хвоста в гадюки вила рознялись,
Той ноги звів, піднявши їх по груди.

106 Голінки й стегна щільно так злились,
Що вже ніхто не міг би й пригадати,
Чи щілина й була між них колись.

109 Хвіст набрав все більш тієї втрати,
Що той зазнав, а шкірний в них покров —
В змії м'який, а в мужа став лускатий.

112 Я бачив – лікоть у пахву ввійшов
І довші лапи у змії робились,
В людини ж руки йшли у глибший схов.

115 Дві задні лапи у змії скрутились
І вкупі стали членом потайним,
В нещасного ж дві лапи утворились.

118 Вкривав обох їх кольором новим
І переносив пасмами волосся
З одної голови на другу дим.

121 Одне з них впало, друге підвелось,
Та їх в'язав близьких очей огонь
В яким міняння пик розпочалося.

124 Той, хто стояв, розтяг лице до скронь,
І з зайвих решток речовин прилежних
Два вуха стало в розмірі долонь.

127 Що ж не сповзло назад з причин, залежних
Від обсягу, те збилося в носа гак
Та ще у губи розмірів належних.

130 Той, хто лежав, свій писок витяг так,
Що вуха вмить зайшли в покров лиснючий —
Подібне робить з ріжками слимак.

133 Язик, в людини цільний, балакучий,
Розпався навпіл, а жало, як є,
Стяглося, й зник раптово дим тягучий.

136 Душа, що втратила лице своє,
З сичанням голосним повзе тропую,

А той, заговоривши, вслід плює.

139 Він, повернувшись спиною новою,

До іншого: «Хай Бозо, як і я,

Поповзає стезею коловою!»

142 Так бачив я між сьомого сміття,

Що змінювалось все й мінилось гидко,

Й списав, можливо, щось не до пуття.

145 Хоч стомленим очам не дуже видко,

Й мій дух бентежився, в свої круги

Не так ті двоє тіней зникли швидко,

148 Щоб не впізнав я Пуччо Шкутильги, —

Із трьох лиш він був при своїм суцїллі

І не позбувся виду чи ноги.

151 А другий – той, за ким скорблять в Гавїллі.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ШОСТА

1 Радій, Фйоренцо, ти така велика,

Що на землі й на морі б'єш крилом,

Та йде і в Пеклі слава стоязика!

4 Увагу поміж злодіїв п'ятьом

Віддав я вродженцям твоїм, якими

Ти б не пишалась; криюсь я стидом.

7 Коли у сні годинами нічними,

Насниш ти правду, визнаєш, що за змін

Ждуть жителі у Прато й інші з ними.

10 Раз має статись щось (хоч би й загин!),

То хай би якнайшвидше мав він статись!
Бо тим він тяжчий, чим пізніший він.
13 Ми рушили; як мусили спускатись
На дно уступами, – по них тепер
Удвох з вождем ми мали видиратись.
16 І тут, між тріщин, каменів печер
Ми здерлись на стежину самітну, —
Нога не йшла, щоб лікоть не підпер.
19 Засумував тоді й тепер сумую,
Вернувши мислю бачених в юрбі,
І серце якомога я гальмую,
22 Щоб керівник був у його судьбі,
Й коли опорою зоря жива є
Чи ліпший хтось, – не заздрю я собі.
25 Мов селянин, який відпочиває,
В той час, як скривить лице своє пора
Тому, хто світ промінням осяває,
28 Як муха місце дасть для комара, —
Він бачить в світляках весь глиб долини,
Де лан оре і виноград збира, —
31 В стількох вогнях тієї ж вздрів хвилини
Я восьмий схов, як, буди на мосту,
Побачив скрізь під ним страшні глибини.
34 Мов той, за кого учинили мсту
Ведмеді, бачив, як візок з Іллею
Вогненні коні мчали в висоту,
37 Саме лиш сяйво, ясністю своєю
Подібне на хмаринку неясну,
Деся високо вгорі понад землею, —

40 Так бачив я, вогонь снував по дну;
Хоч душі в нім горить не перестануть,
Не викривав із них він ні одну.

43 Я став на верх моста, щоб краще глянуть,
Й якби я не затримавсь на краю,
То легко міг би в тій безодні кануть.

46 І вождь, цікавість бачивши мою,
Сказав: «У цих вогнях є душі, й кожна
Зодягнена у пагубу свою».

49 «Учителю, – промовив я, – тотожна
Ця думка з баченим; передусім
Скажи лишень мені, коли це можна,

52 Який то пломінь із вершком двійним
Неначе ворожнечу лле злостиву,
Мов Етеокл горить із братом в нім».

55 Він мовив: «Кару тут несуть правдиву
Улісс і Діомед; їх ремесло
До мсти веде їх, як вело до гніву.

58 В палаючий вогонь їх принесло
Сильце з конем, що відчинило браму,
Звідкіль шляхетне римське сім'я йшло;

61 Деїдамія, що в сльозах від страху
Ахілла, мертва, кличе в млі жадань;
Та ще Палладій, викрадений з храму».

64 «Якщо говорить це двійко палань,
Прошу, – сказав я, – вчителю, і знову
Прошу, і тисяч варте це прохань,

67 Не дай мені почуть твою відмову
Тут зачekaть рогатий пломінь цей,

На волю згляньсь, уклін зробить готову».

70 І він: «Оздоблює твоє лице

Достойна просьба, і її я вволю;

Не розмикай лиш губ своїх кільце.

73 Я сам казатиму; турботи й волю

Твої я знаю, ти ж для греків цих,

Мабуть, незбагнутих поділиш долю».

76 Обравши мить і місце, вождь до тих,

Що саме сходили на схил пологий,

Звернув промову в виразах таких:

79 «О ви, одягнуті в огненні тоги!

Якщо вас гідний став я, поки жив,

Якщо вас гідний став я, скільки змоги,

82 Як я вести почав високий спів,

Не рухайтесь, і хтось хай скаже, чому

Та як загинув, як життя скінчив».

85 Гойднувшись, вищий ріг в огні старому

Став видавати гуркіт чималий,

Неначе грім у вихрі вітряному.

88 І, розхитавши свій вершок малий,

Немов крило для підіймання й лету,

Заговорив і так сказав: «Коли

91 Я від Цірцеї, що мене в Гаету

На цілий рік замкнула, відійшов

(Енея назва не пірнула в Лету),

94 Ні почуття до сина, ні любов

До батька, ні палкий вогонь сердечний,

Який до Пенелопи не холов, —

97 Не похитнули потяг небезпечний

Душі моєї – бачить в світ вікно,
Людську чесноту і порок конечний.

100 Я спорядив одне тоді судно
І в море вийшов із товаришами,
Які були зі мною заодно.

103 Проплив між обома я берегами
Іспанії й Марокко, сардів край,
Й між іншими в тім морі островами.

106 Уже в нас над чолом сріблится гай,
Коли у місце ми зайшли вузьке те,
Де Геркулес, щоб позначити край

109 Шляхам, стовпи поставив для прикмети,
Й пішов Севільї справа сад живий,
А зліва одійшли будови Сети.

112 «О браття, – мовив я, – пройшли вже ви
Крізь сотні тисяч лих на захід дальній!
Недовгий строк потратьте життєвий,

115 Що вам лишився, на відповідальні
Ще дальші подорожі в світ сумний,
Щоб вслід за сонцем, землі зрїть печальні.

118 Тож пригадайте, ви чїї сини,
Бо ви народжені не животіти,
А знання й честь нести у світ ясний».

121 Недовга ця промова знаменитий
В моїх супутниках лишила слід,
І вже не знав я, як їх зупинити.

124 Кормою повернули ми на схід,
Зробили на шалений лет в просторі
Із весел крила й брали вліво хід.

127 Під іншим полюсом я всі вже зорі
Зрів уночі, а наші на очах
Зникали мало не цілком у морі.
130 Уп'яте сяяла на небесах
І гасла місячна стезя широка,
Відколи вийшли ми на смілий шлях,
133 Як несподівано гора висока
Замріла невиразно нам здаля,
Що вищою з усіх здалась для ока.
136 Зраділи ми, але нова земля
Зустріла негостинно, вітровінням
Ударивши у снасті корабля.
139 Кружило тричі нас води крутінням,
Вчетверте ж піднялась корма увись,
Униз же ніс пішов чиймсь велінням —
142 І хвили понад нами знов злились».

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ СЬОМА

1 Засяяв пломінь рівно, мов планета,
Помчав у далину і там заглух
Із дозволу привітного поета.
4 Коли наш зір принадив інший дух
Неясним звуком, що із нього рвався
І долинав до наших чуйних вух.
7 Як сицилійський бик, чий рев вчувався
На зойк того – і так тому і слід, —

Хто пильно збудувать його старався,
10 Ревів стогнанням жертв його обид,
Хоч, будвши зроблений увесь із міді,
Здавалось, од страждань та болів, блід, —
13 Так, замкнені в палаючім боліді,
Говірку позичаючи в огні,
Слова з'являлись у туманнім виді,
16 Та зрештою собі шляхи ясні
На вістрі язика знайшли в проході,
І ринули розбірні й голосні, —
19 Й почули ми: «О ти, хто в нашім роді
Ломбардськім щойно чітко говорив,
Сказавши: «Йди лишень, із мене годі», —
22 Я б, може, пізно просьбу повторив,
Не пожалій спинитись на хвилину,
Як не жалію я, хоч би й згорів.
25 Як зараз впав ти в цю сліпу країну, —
Вгорі ж зосталась люба сторона
Латинська, що я втратив за провину, —
28 Скажи, чи мир в Романьї, чи війна?
Од гір, де Тібр почавсь, до стін урбінця
Лежить моя вітчизна чарівна».
31 Я ще уваги повен був по вінця,
Коли мій вождь із доторком легким
Сказав: «Промов йому, вшануй латинця».
34 І тут я волю дав словам таким
Без затримок тривалих чи обманів:
«О душе, скована вогнем палким!
37 Твоя Романья вся в серцях тиранів

Без воєн неспроможна й дня прожити,
А нині меч нікого там не зранив.
40 Равенна, як раніш, така ж лежить,
У ній орел Поленти загніздився,
І Черв'я під крилом його дрижить.
43 А край, що зрештою оборонився,
Де ліг француз кладовищем сумним,
В зелених лапах нині опинився.
46 А пес Веруккйо з песиком своїм,
Які Монтанью вбили так мізерно,
Скриплять зубами над шматком смачним.
49 Міста ж біля Ламоне та Сантерно
Під юним левом білого герба,
Що зазіхає на добро пажерно.
52 Той край, де Савйо ллється з-під горба,
Лежить собі між долом та горою,
Немов між волею й ярмом раба.
55 Але прошу тебе переді мною
Відвертим бути, як я щойно був,
Щоб не забувсь ти пам'яттю людською».
58 Вогонь, мугикнувши, ізнов хитнув
Своїм колючим вістрям, і, не знаю,
Як саме сталось, зрештою загув:
61 «Якби я вірив, що відповідаю
Тому, хто знов побачить білий світ,
То мій вогонь би не тремтів без краю.
64 Та ми терпіти будем вічний гніт,
Тож віддаватись нічого химерам, —
Не боячись ганьби, я дам одвіт.

67 Я воїном був, потім кордильєром,
Повіривши у мотуз рятівний,
І віру цю святим сповило б флером.
70 Якби мене наш пастир головний
Не спокусив – хай злом йому помститься! —
Я розповім, як стався гріх страшний.
73 В житті, відколи зміг на світ з'явиться,
З дарунком нені з м'яса та кісток,
На вдачу був не лев я, а лисиця.
76 Таємних я доріг знав кожний крок
І так прехитру лаштував я пастку,
Що край землі здригався од чуток.
79 Коли побачив я останню частку
Своїм літам, то надійшла пора
Згорнуть вітрила і прибрати оснастку.
82 Утіхам давнім всім поклав я край
І дурня я прогнав, якого клеїв, —
Ах, я нещасний! – і вже бачив рай,
85 Та ватажок новітніх фарисеїв,
Що воював в місцях, де Латеран,
Не проти сарацинів чи євреїв;
88 Він ворогами мав лиш християн,
Які не здобували Акри сміло
Й не гендлювали в землях бусурман.
91 Зневажив він свій сан, святе все діло,
В мені ж – непоказний, сумирний чин
І мотуз, той, що геть ослабив тіло,
94 І як Сільвестра хворий Константин
З Сиратті кликав гоїти проказу,

Мене намірився закликать він
97 У нього люту вгамувать відразу.
І знітивсь я, не знавши, що робить:
Він нетверезим видався одразу.
100 А він казав: «Душі гризото, цить!
Я розгрішу тебе; хай ум багатий
Порадить Пенестріну як згубить.
103 Рай можу замикати й розмикати,
Ключі я маю для цієї мети, —
Їх не хотів мій попередник знати».
106 Не міг до мене доказ не дійти,
Не втримав слів у власній обороні,
Й сказав: «Раз, отче, зняв із мене ти
109 Мій гріх, то удержись в такому законі:
Багато обіцяй, а менш роби, —
Й восторжествуєш на високім троні».
112 Франціск по мене злинув на гроби,
Та чорний херувим промовив руба:
«Облиш, бо він іде в мої раби!
115 Мені душа була у нього люба,
Відколи раду він лукаву дав!» —
І зараз же захопив мене за чуба.
118 Він не розкаявсь, прощенням не став;
А каючись грішить – дільце мерзенне,
Є суперечність в цьому стані справ».
121 Ой лихо! Чудисько оте скажене
Мене за чуб схопило й додало:
«А ти й не бачив, що за логік з мене»? —
124 І до Міноса вкинуло, й чоло

Насупив той, хвостом крутнув по спині
Аж вісім раз, його куснувши зло,
127 Й сказав: «Вогонь – покара цій провині».
Тому я тут в скорботі й муці йду,
В огонь одягнений, як бачиш, нині».
130 І племінь в дальшу муку та біду
Посунув, змовкнувши, червонотілий,
Хитавши ріг свій гострий на ходу.
133 А я і вождь – ми разом поспішили
Звестись на кам'яної арки шар
Над ямою, де муками платили
136 Ті, хто на чварах наживав тягар.

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМА

1 Хто, навіть вільними від рим словами,
Повісти міг би, скільки крові й ран
Побачив я на дні нової ями?
4 Тут мова лиш заводить нас в обман:
Бо наш словник ще дуже невеликий
І розум завузький збагнуть цей стан.
7 Якби звелись усі мерці й каліки,
Хто кров у благодатному краю
Пулійському пролив під зойки й крики
10 Від рук троян; хто в довгому бою
Перснями заплатив данину волі,
Як чесний Лівій в книгу вніс свою;

13 Ті, хто відчув непереносні болі,
Що їх завдав дерзкий Роберт Гвіскард,
І ті, чиї кістки гниють поволі
16 Під Чеперано, де без алебард
Пулійці зрадили, й, не вдівши лати,
При Тальякоццо їх здолав Алард;
19 Коли б на одну купу поскладати
Всі кукси й шрами, – їх стократ затьмить
Той надто моторошний схов дев'ятий.
22 Побачив я того поміж страхіть,
У кого, мов у діжки не до вжитку,
Був розруб з губ до місця, чим смердїть.
25 Кишки звисали аж по саму литку,
Йшли нутрощі до темного мішка,
Де в кал надходить все, що є в спожитку.
28 На мене звівши очі хижака,
Розкрив свої він груди до скелета
Й сказав: «Дивись, розрубина яка!
31 Дивися на каліцтво Магомета!
А спереду йде стогнучи Алі, —
Спотворене лице – його прикмета.
34 Усі, хто тут несе в собі жалі,
Є сівачами розбрату й розколу
І йдуть, порубані, в жахливій млі.
37 А ззаду чорт рубає всіх посполу,
Бо грішники гуртом повз нього йдуть,
Шматує лезом він усіх спрокволу,
40 Коли вертається скорботна путь.
У нас, допоки дійдемо до нього,

То всі ушкодження і заживуть.

43 А ти хто, що по краю кам'яного

Йдеш гребеня, ти, може, відтягти

Гадаєш строк покарання страшного?»

46 «Не вмер він ще, і не гріхи стягти, —

Сказав мій вождь, — його повергли в сушу, —

Бажання все самому осягти.

49 Умерлий, я його проводить мушу

Крізь Пекло, з кола в коло всіх принук, —

Це так, як те, що бачу твою душу».

52 Спинив їх з сотню тої мови звук.

Всі, роздивляючись мене єдино,

Від подиву забули гіркість мук.

55 «Під ясным сонцем братові Дольчіно,

Щоб не зарано впав на наш поріг,

Перекажи таке, жива людино:

58 «Готуй припаси, бо глибокий сніг

Новарцю стане за підмогу, й з нею

Боротись довго ти б уже не зміг». —

61 Підвівши ногу трохи над землею,

Промовив Магомет такі слова,

Ступнув та й рушив стежкою своєю.

64 Той, в кого з одним вухом голова

Була обкарнана на повну силу,

Відтятий ніс і зрізана брова,

67 Спинивсь, бо мову вчув для себе милу,

Як всі, у здивуванні похиливсь,

Розкрив горлянку, з крові потемнілу,

70 Й сказав: «Ти не за гріх сюди зваливсь,

Я в тій землі, де знають всі латину,
Стрічав тебе, якщо не помиливсь.
73 Ти П'єра пригадай да Медічину,
Коли повернешся у чарівну
Поміж Верчеллі й Маркабо долину,
76 Ти попередь у Фано сивину
Мессера Гвідо з Анджолелло в парі, —
Бо прозираєм істину одну, —
79 Що скинуть їх за борт в мішку по сварі
Біля Каттоліки на дно руде
При зрадному тиранові-почварі.
82 Між Кіпром та Майоркою ніде
Не здивувавсь Нептун з таким пороком,
Хоч вільно там пірат судно веде.
85 Цей зрадник, що одним лиш бачить оком
І править в землях, що їх мій сусід
Повік минав би якнайшвидшим кроком,
88 До себе звабить їх, мов для бесід,
Але вітрам фокарським необорим
Вже їм було б молитися не слід».
91 І я йому: «Щоб світом я просторим
Розніс про тебе звістку між людьми,
Скажи: хто це з таким печальним зором?»
94 Тоді він щелепи розняв самі
Сусіду, що ішов сумний, в мовчанні,
І вигукнув: «А він тепер німий!
97 Це ж він згасив у Цезаря в вигнанні
Весь сумнів, бо кого, мовляв, жде трон,
Той гаятись не мусить у ваганні.

100 Ой як стогнав, коли його закон

Позбавив язика, як плакав з туги

Колись швидкий на мову Куріон!

103 Пліч-о-пліч рештки рук підносив другий

У темряві, поміж калічних зграй,

З лицем, аж почорнілим од напруги,

106 Вигукуючи: «Моску ще згадай,

Який сказав: «Раз почали – скінчімо!»

І тим приніс біду в Тосканський край».

109 А я додав: «А в дім твій – смерть, всім зримо!»

Й, примноживши страждання, видав виск

Та й знову з криками подався мимо.

112 А я, вдивившись в дивовижний тиск,

Таке побачив, що розповідати

Без свідків я б не взяв на себе ризик,

115 Коли б не людська совість: цей вожатий

До мене руку із щитом простер,

Щоб чистого душею захищати.

118 Побачив я й мов бачу дотепер,

Як стежку тіло безголове стеле

У стаді покалічених химер.

121 І голову несе воно, дебеле,

В простягнутій руці, немов ліхтар,

І стогне болісно вона: «Ой, леле!»

124 Він сам собі світив, немов пожар,

І був один у двох і двоє в однім,

А як – це знає лиш правічний цар.

127 Він зупинився під мостом безводним

І руку простягнув свою увись,

Щоб зблизитись до нас лицем холодним
130 І мовити: «На мене подивись,
Між мертвих дишеш, як живе все диха,
Ти згляньсь на тих, що в муці тут злились.
133 Коли ж з мого ім'я всім буде втіха,
То знай, що я Бертран де Борн, який
Призвів малого короля до лиха.
136 Я сина з батьком ятрив на сварки, —
Незгірш Ахітофел Авессалома
З Давидом збурював на бій гіркий.
139 Нарешті мозок мій скувала втома,
Бо він був зрубаний мечем з хребта
Й для нього решта тіла незнайома,
142 Така була мені покара й мста».

ПІСНЯ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТА

1 Великий натовп цей і ці терзання
До того обпоїли зір мені,
Що підступали із грудей ридання.
4 Віргілій же: «Що бачив ти на дні?
Чому ти роздивлятися готовий
Ці тіні покалічені, страшні?
7 Тебе ж не притягали інші схови,
І там же ти не зупинивсь ніде.
На двадцять дві аж милі ці закови.
10 А місяць вже під наші ноги йде,

Лишивши обмаль часу нам на жалі,
Багато ще небаченого жде».

13 «Якби ти знав, – я мовив у печалі, —
На що я зором націляв своїм,
Ти сам би не велів мені йти далі».

16 Але він рушив, я пішов за ним,
Розмову слухавши, на зміст багату,
А там додав: «У цім дуплі бруднім,

19 Де зір мій прагнув одшукати втрату,
Напевно, і мій родич зотліва, —
Він платить за гріхи велику плату».

22 Тоді сказав учитель: «Постривай,
І думка хай твоя над цим не б'ється,
Бо он його майнула голова;

25 Я бачив все, як він між тіней в'ється,
Гукає щось, погрожує тобі,
І чув, що Джері він дель Белло зветься.

28 А ти не помічав його в юрбі
Й, цікавлячись лиш владарем Отфору,
Не подививсь на родича в клятьбі».

31 «О вождю мій, він смерть мав наглу й скору,
Яку не відомстили, – мовив я, —
Ті, що несуть ганьби тяжкої гору,

34 Не змила кров йому гідка сім'я,
Тому ми і зустрілися чужими, —
Тож співчува йому душа моя».

37 Наблизились з розмовами такими
До скелі ми, і схов новий цей нам,
Коли б світліш було, до дна б став зримий.

40 Коли зійшли ми над останню з ям
Тих Лихосховів, і юрма безруха
Одкрилася здивованим очам, —
43 Розлігся лемент не одного духа,
Мов зойки караних з ста тисяч диб,
Тож затулив собі міцніш я вуха.
46 Такі знялися б стогони, коли б
У серпні всі лікарні в Вальдік'яні,
В Мареммі, на Сардинії у глиб
49 Занурити у звалище на твані.
Такий нестерпний дух сюди проник,
Мов гній зібрався в непромитій рані.
52 Ми підвелися на останній стик
Довгастої скали, звернувши вліво,
І погляд мій, що до імлі вже звик,
55 Пройшов до дна, де Богу незрадливо
Слугує Справедливість, бо велить
Фальшівникам каратися жахливо.
58 Не знаю, чи було сумніше зрїть
В Егіні, як людей, тварин до миші
Лихе повітря, сповнене страхїть
61 Заразних, вбило все, що тільки дише,
І винищило всіх, хто був живий,
Та знову людство, як поет нам пише,
64 Пішло уже від сім'я мурашви, —
Нїж бачити у цїй жахній долині
Стражданнями заповнені рови.
67 Хто на живїт упав, а хто на спині
Лежав сусїдовїй, ті ж, мов козли,

Угору видирались по стежині.

70 Ми крок за кроком мовчазні ішли,

Дивуючися дивом стрічним трупам,

Що свого тіла звести не могли.

73 Побачив двох, що підпіравсь, як слупом,

Сусідом кожен, сидячи, цілком

Від пальців ніг до тім'я вкритий струпом.

76 Не бачив я, щоб працював скреблом

Бистріш слуга, як пан не терпить ждати,

Чи сторож, змінюючись перед сном,

79 Ніж кожен шкіру дер собі, затятий,

Та розривав сверблячі пухирі,

Щоб хоч на мить полегшення дістати,

82 І так шкребли по скровленій корі,

Як з коропа луску зчищають вміло

Або з ляща на чорному дворі.

85 «О ти, що дряпаєш і рвеш злотило, —

Почав мій вождь до одного із них, —

Мов кліщами, руками власне тіло,

88 Скажи, латинців чи нема яких

Між вами, хай же ти не поламаєш

Повіки нігтів для трудів таких!»

91 «Латинці ми, яких ти розглядаєш, —

Обидва, – відповів він із плачем, —

Ти ж будеш хто, що пильно так питаєш?»

94 І вождь мій мовив: «Ми разом ідем

Із ним, живим; я вийшов у дорогу,

Щоб Пекла показати весь об'єм».

97 Забувши про взаємну допомогу,

У мене кожен, тремтячи, вдививсь

Як і всі ті, що чути мали змогу.

100 Мій добрий вчитель ближче нахилився,

Сказав: «Скажи їм, що в думках витає».

Я й розпочав, пораді підкоривсь:

103 «Хай вічно ваша пам'ять не зникає

У першій світі, де людський є плід,

Хай під сонцями багатьма сіяє!

106 Скажіть, звідкіль ви і який ваш рід,

А що в броні ви з лусочок-мерзенниць,

То вам цього стидатися не слід».

109 «Я був з Ареццо, і Альберо-сьєнець, —

Сказав один, – мене вогню віддав,

Та не за те сиджу в найглибшій з донець.

112 Я, правда, з ним якимось пожартував:

«Літатъ я вмю летом небувалим», —

А він, глупак, до цих цікавий справ,

115 Хотів навчитись, та не став Дедалом.

І той, кому доводивсь як синок,

Звелів мене згубить вогненным палом.

118 Мінос же, що не робить помилок, —

А що в алхімії досяг я висі, —

В цей схов послав мене на вічний строк».

121 І я сказав поетові: «Дивися,

Який пихатий сьєнський весь народ!

Французи – й ті не так би повелися!

124 А другий прокажений гріховод

Таке тоді мені додав: «Крім Стрікки,

За скупість гідного всіх нагород;

127 Та й Нікколо, що сім'я вніс гвоздики
Найперший в ґрунт, а із садових див
Линули урожайні втішні ріки;
130 Ще й товариство, у яке вгатив
З Ашани Качча землі всі з садами,
Засліплений же розум загубив.
133 Щоб ти довідавсь врешті, хто це саме
Кепкує тут із сьенців залюбки,
Хай очі в тебе ще добавлять тями
136 Й впізнаєш ти Капоккйо тінь, який
Алхімією підробляв метали;
Пригадуєш, я змалку був такий
139 І в мавпуванні став мастак чималий».

ПІСНЯ ТРИДЦЯТА

1 В часи, коли Юнона відомщала
Семели гріх на Фівах, коли, страх
Із неба несучи, в доми їх мчала,
4 Цар Атамант із безумом в очах
Свою дружину вздрів з двома синками,
Яких вона тримала на руках,
7 Гукнув: «Даваймо зловимо сітками
Левицю з левенятами!» – і враз
Схопив маля залізними руками,
10 І, здійснюючи владарки наказ,
Леарха взяв розчерепив об стіну;

Втопилась мати з другим воднораз.

13 Коли фортуна кинула в руїну
Троян, щоб не лишилось і знаку,
І царство й цар знайшли свою кончину.

16 Гекуба впала у журбу тяжку,
Коли уздріла вбиту Поліксену
І сина Полідора на піску.

19 Залишив розум матір полонену,
Й завалувала псицею вона,
Свою судьбу жаліючи шалену.

22 Проте, ні Фів, ні Трої лютъ жажна
Не людям лиш, а й звірам, що на волі,
Ніколи не була така страшна,

25 Як лютъ, що виявили тіні голі,
Які, кусавши, бігли навпростець,
Мов свині, коли хлів повалять долі.

28 Одна Капоккйо уп'ялась в хребець
Зубами і під стогони великі
У дальній потягла його кінець.

31 І аретинець: «Той це Джанні Скіккі, —
Промовив тремтячи, — що нас усіх
Лякають у ньому ці скоки дикі».

34 «О, — мовив я, — поки зубів своїх
Він не встромив у тебе, то повинна
Піти в нас мова про шаленця гріх».

37 І він мені: «Душа це старовинна
Тієї Мірри, що її стряса
До батька досі ще любов злочинна.

40 Щоб согрішити з ним, оця краса

Себе так підробила в скромній шаті,
Як той, хто там далеко десь куса».

43 А той під Бодо підробивсь Донаті,
Кохавшись в пані табунів самій,
В його ж і заповіт писав кімнаті.

46 Коли скажених двоє цих у тьмі
Забігли десь, зустрічні та попутні
До себе привернули погляд мій.

49 Одного бачив: мав би форму лютні,
Коли б відрізати все від паху вниз,
Де почались роздвоєння відчутні.

52 З водянки, від якої він не ліз,
Не те що не ходив, живіт роздуто
Ще вище лиць, набряклих геть від сліз.

55 Так рот йому роздерла спрага люта,
Що ця губа, здавалось, вверх летить,
А та лягла на підборіддя круто.

58 «О ви, що всюди можете ходити,
І тут, як по землі, йдете так само, —
Промовив нам він, – згляньтесь, поглядіть

61 Як мучиться тут майстер ваш Адамо!

Був на землі бенкет суцільний, пир,
А тут діймає спрага – дика прямо!

64 Струмки, які від Казентінських гір
Біжать зеленими лугами в Арно
Й каналом розрізають вогкий шир,

67 Ввижаються весь час мені – й не марно,
Бо сушить їхній блиск ще більш мене,
Хоч виглядаю я і так почварно.

70 Суворий суд, що з кривди не схитне,
Для мене визначив щабель карання,
І часто дух мій візьме та й зітхне.

73 Я там, в Ромені, брав на підробляння
Монети із Хрестителем ясні,
І тілу мить в огні була остання.

76 Якби побачив душі я сумні
Тих Гвідо, Алессандро та їх брата, —
Й фонтана Бранди не шкода мені!

79 Тут одного десь тінь блукає, клята,
Як вірить тим скаженим бігунам, —
Та що я вдію, бо нога – як втята!

82 Якби то легкість повернуть ногам,
Щоб крок ступить в сто літ я був би в силі,
Уже давно я мандрував би там,

85 Шукаючи його в огидній гнилі,
Хай обводу всього, навкруг бери,
Миль з одинадцять, впоперек – з півмилі.

88 Це ж через них попав я до діри —
Примушували карбувать флорини,
Що мали домішок каратів з три».

91 І я: «А хто ці двоє? В чім їх вини?
Як взимку змочена рука, димлять,
Праворуч там, людина до людини».

94 «Такими їх застав, коли з проклять, —
Сказав він, – прірва ця мене вхопила.
Ніколи брехень їм вже не казать.

97 От ця шахрайка Йосифа губила,
А грек, шахрай Сінон згубив троян;

Пропасниця ж смердюча все убила».

100 І той вже вскочив у злоби туман

І в гніві, з маху, скільки стало сили,

У пузо бахнув, як у барабан.

103 А майстер той Адамо, роздобрілий,

Його в одвіт у пику затопив,

Бо мав кулак не надто обважнілий,

106 Приказуючи: «Хоч не з ряду бив,

Бо рухатись мені не дуже зручно,

А все ж удар не надто ослабів».

109 А той відмовив: «Трапивши невлучно

У пломінь, ти не квапив ніг прудких,

Коли монету карбував поштучно».

112 Товстун же: «Правда йде зі слів твоїх,

А чи слова ти правди говорив ці,

Коли за правду мав троянець їх?»

115 «Брехав я в слові, ну, а ти в карбівці, —

Сказав Сінон, — тож ти життя й знання

Віддав, щоб жить на чортовій верхівці».

118 «Клятвopорушнику, згадай коня, —

Відмовив черевань, — і тим карайся,

Світ пам'ята тебе до цього дня».

121 «А ти від спраги лютої старайся, —

Промовив грек, — налить живіт бурди

І черевом, як плотом, прикривайся!»

124 Тоді монетник: «В тебе, як завжди,

Мерзоти повен рот, на гидь багатий,

Бо спрагу чую й дмуся од води,

127 Ти ж весь в жару, горить язик проклятий,

І дзеркало, в яке дививсь Нарцис,
Ти б без запрошення почав лизати».
130 Що інтерес до спору в мене ріс,
Учитель мовив: «Що тобі в цім диві?
Ще трохи – й я цього б не переніс».
133 Коли сказав мені він так у гніві,
Я озирнувся, і стид мене поиняв;
Ще й досі у душі він соромливий.
136 Мов той, хто лихом снів, як сон змагав,
І, щоб те снилось лиш, він мріяв спавши,
Бо переплутував з уявним яв, —
139 Таке ж і я чинив, благання славши
Від серця, щоб мені пробачив він,
І, що я прощений уже, не знавши.
142 «І менший сором більшу із провин, —
Сказав мій вождь, – спокутує звичайно,
Й тобі журитися нема причин.
145 І пам'ятай, що стану я негайно
З тобою, в разі доля допуска,
Подібні свари слухать непотайно.
148 Воліть їх слухать – воля то низька».

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ПЕРША

1 Язик той, що завдав мені страждання,
Від чого сором в мене ріс і ріс,
Одразу ж вгамував мої вагання.

4 Так я чував, – був у Ахілла спис
Від його батька, що у час той самий
І рани завдавав, і ліки ніс.

7 Залишили ми ті злощасні ями,
Обходячи по краю без доріг,
І не обмінювалися словами.

10 Похмурий день на відпочинок ліг,
Я бачив кепсько, мов крізь сутінь ночі.
Раптово я почув – звучав десь ріг;

13 Він заглушив би грім, що з хмар гуркоче
Між блискавок та дощових гірлянд, —
І спрямував туди свої я очі.

16 Коли під натиском невірних банд
Великий Карл втрачав братів по зброї,
Так моторошно не сурмив Орланд.

19 Звернувши зір в бік музики різкої
Й побачивши немов громаддя веж,
Я: «Вождю, тінь фортеці то якої?»

22 І він мені: «Уяву не бентеж,
То далина тебе ввела в оману,
Ти ж хочеш бачити і в п'їтьмі теж.

25 От станем ближче, вийде все з туману,
І сумніви розвіються умить.

Отож тебе я й підганяти стану. —

28 Почав, за руки взявши, говорить: —
Щоб знову в прикрий не упав обман ти
Й даремно не лякався тих страхіть,

31 Тож знай, що то не вежі, а гіганти
До пупа видимі навкруг жерла.

Ми підійшли уже. Тепер поглянь ти».

34 Як, поки хмарна розтає імла,

Наш зір у темряві ще неглибокій

Те розрізня, де досі муть була,

37 Так ми пішли по стежці неширокій,

Спускаючись у ще хмурніший край,

І меншав мій обман, і ріс неспокій,

40 Бо, мов у вежах вся стіна стара

В Монтереджоне, як ведеш очима, —

Криничний так обстали грізно край

43 Ті вежі, половина тіла зрима

Жахних гігантів, що донині їм

Грозить Юпітер, в час, коли він грима.

46 Угадував я під лицем страшним

І плечі, й груди, й живота частину,

І руки понад краєм кам'яним.

49 Природа, створюючи без упину

Істоти різні, права все ж, свята,

Катів не давши Марсові в дружину.

52 А, творячи слона або кита,

Не кається, вдоволена собою,

І в цьому видна мудра простота.

55 Коли ж до сили разом із злобою

Буває додається й ум тямкий, —

Людина позбавляється спокою.

58 Був грубий в нього й довгий вид такий,

Як шишка близ Петра святого в Римі;

Належних розмірів були й кістки.

61 До лоба в половині тіла зримій

Один на одному б не дотяглись
Три фризи, велетні ці незборимі.
64 Від стегон тридцять п'ядей би вляглись
До місця – так прикидував кришталь мій, —
Де щільно застібки в плащі зійшлись.
67 «Рафель маї амек ізабі альмі!» —
Оглушно заревів страшенний рот,
Не назвичаєний в ніжнішій псалмі.
70 І вождь до нього: «Душе нечеснот,
За ріг берися, ним ти краще скажеш,
Як мучить злість чи інша із гризот.
73 Обмацай шию і на ній пов'яжеш
Дебелий ремінь, душе туману,
Тоді і ріг на ньому ти підважиш. —
76 До мене ж: – Це Немврод. Свою вину
Він зна. Через діла його нікчемні
Ми маєм в світі мову не одну.
79 Та годі з нас: розмови з ним даремні,
Бо як йому нікого не збагнуть,
Так і його слова для інших темні».
82 Ми подались ліворуч в дальшу путь
Й побачили за постріл арбалета
Гіганта, що його долала лють.
85 Хто дужчий поборов цього атлета,
Не знаю, – знов, щоб не чинив наруг,
Рука та – на живіт, ця – вздовж скелета,
88 І велетенське тіло все навкруг,
У нього відбираючи свободу,
Аж п'ять разів обвив тяжкий ланцюг.

91 «Гордій вважав, що ствердить зверхність роду,
Як на Юпітера він зазіхне, —
Сказав мій вождь, – от має й нагороду.

94 Це Ефіальт – він витворяв страшне,
Коли богам гігант був страховитий,
А нині й пальцем не поворухне!»

97 І я йому: «Хотів би я уздріти,
Який він, той незмірний Бріарей,
Якби дозволив це мені зробити».

100 Він відповів: «Тут близько є Антей,
Він вільно розмовляє, без кайданів,
І послугу він зробить для гостей.

103 А той, кого ти хочеш бачить, станув
Десь далі, скутий теж, щоб не крутивсь,
І гарний був, та гнів його споганив».

106 Ніколи ще підмурок не трусивсь
І не здригалась вежа, страхом скута,
Як в злобі Ефіальт заворушивсь.

109 Злякавсь я, що вже смерть підходить люта, —
Бо страх, насправді, то смертельна річ, —
Якби міцні я не помітив пута.

112 І далі стежкою пішли ми встріч :
Антею – певно, той був на льодині;
Він ліктів з п'ять од стегон мав до пліч.

115 «О ти, хто в ошасливленій долині,
Де слави Сціпіон зажив навек
Вслід втеклій Ганнібаловій дружині,

118 Кричати з тисячами левів звук
І змушуєш у те пойняти віру:

Коли б ти на війну проти владик
121 Повів братів, то перемогу шири
Сини землі дістали б, – нас знеси
В глибини, де Коціт замерз надміру.
124 А Тітія й Тіфона не проси;
Супутний мій дарунок знаменитий
Несе собі, нагнись, та не вкуси,
127 Твою він славу хоче відновити,
Бо ще живий і ласкою небес
Щасливо на землі гадає жити», —
130 Сказав мій вчитель; мов слухняний пес
Той взяв його в простягнуті долоні,
Що міцність їх спізнав сам Геркулес.
133 Віргілій, вчувши зручність в їх полоні,
Сказав мені: «Підходь, я обійму».
І з ним в однім ми опинились лоні.
136 Як Гарізенда видасться тому,
Хто йде вниз, нахиленою грізно
Й от-от впаде на голову йому, —
139 Мені здавався Антей таким приблизно, —
І пожалів: не той я шлях обрав,
А рятуватися було запізно.
142 Та він поставив нас на мерзлий став, —
Люцифера з Іудою пекельна
Терзала холоднеча там, – і встав,
145 І випроставсь, як щогла корабельна.

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ДРУГА

1 Якби мій вірш був жорсткий та суворий,
Щоб міг відповідать безодні тій,
Де починаються всі скелі й гори,
4 Я б вилив сік своїх думок і мрій
Якнайповніше, а без цього статку
Підношу полохливо голос свій,
7 Бо значно важча справа – без остатку
Дна світового дати малюнки,
Аніж дитячий белькіт: «мамко», «татку».
10 Поможуть віршу хай святі жінки,
Як Амфіону будувати Фіви,
Щоб він уславив бачене, дзвінкий!
13 О створений на лихо роде хтивий,
Думки про тебе в нас такі сумні!
Вже вівці кращі, аніж ти, бунтливий!
16 Коли ми опинилися на дні
В гіганта під ногами, я негайно
Став оглядати мури обвідні.
19 Зачулось враз: «Уважніше ступай-но,
Не йди по головах братам в біді,
Бо й так вони страждають надзвичайно!»
22 Оглянувшись, побачив я тоді,
Що під ногами озеро, дзеркалам
Подібне, але зовсім не воді.
25 Узимку під таким товстим вкривалом

Не спить Дунай поміж австрійських рік,
Чи Танаїс ген за холодним валом;
28 Коли б то величезний Тамберник
На озеро це впав, чи П'єтрапана, —
Крізь лід би жоден камінь не проник.
31 Як жаба висуває, мов із жбана,
З води свій писок кумкать в пору спек,
Коли селянка снить жнивами зрана,
34 Так мертві тіні в лід, немов у глек,
До ліній стиду на лиці ховались,
Зубами повторявши стук лелек,
37 Обличчями найнижче всі схилились;
Про холод – ротом, а в чуттях тяжких —
Про болі серця – зором признавались.
40 Спустивши очі, біля ніг своїх
Побачив я дві тіні зледенілі,
Що й кучми переплутались у них.
43 «Скажіть ви, стиснуті в єдиній брилі, —
Сказав я, – хто ви?» Не звелись самі,
Лиш вбік зирнули, скільки чулись в силі.
46 І тут їх очі налились слізьми;
І сльози бралися відразу льодом
Від холоднечі вічної зими.
49 Вони були подібні двом колодам,
Які скобами збиті ще міцніш,
Аніж цапи б сплелись в борні над бродом.
52 А інший, прихиливши вид щільніш,
Який з морозу без ушей зостався,
Сказав: «Чом в нас, як в дзеркало, глядиш?

55 Щоб ти докладно про обох дізнався, —
Діл, де біжить Бізента, в їх роду
І від Альберто, батька їх, дістався.

58 Вони й одноутробні, на біду,
Нікого ти не знайдеш у Каїні,
Хто більше б заслужив тремтіть в льоду:

61 Ні той, кому пробив – йому і тині —
Огруддя списом доблесний Артур,
Ані Фокачча, ані той в глибині,

64 Хто заступа нам стежку до тортур
І називався Сассоль Маскероні, —
Його в Тоскані знає кожен мур.

67 І, щоб не бути в розпитів полоні,
Дізнайсь, що Камічоп де Пацці я
Й мені Карлін потрібен в обороні».

70 Я тисячі тих бачив, хто з лица
Був синій, як собака, й зріть не можу
Відтоді крижаного озерця.

73 Чим більше наближалися ми к ложу,
Куди стремить усяка річ важка,
Тим я від страху був у більшім дрожу.

76 Чи випадковість, чи судьба така, —
Йдучи повз діл, весь од голів строкатий,
Торкнувся враз я одного виска.

79 І дух з плачем гукнув: «Чого штовхати?
Коли ти не з'явився відомстити
За Монтаперті, то чого топтати?»

82 І я: «Мій вчителю, дозволь просить,
Постій, мою послухай просьбу щирю,

Ми потім надолужим кожну мить».

85 Мій вождь погодивсь, я ж сказав блюзніру,
Який брехав гидкіш за всіх собак:

«Хто ти, що поспіль всіх ганьбиш над міру?»

88 «А сам ти хто, – промовив він, – що так

На лиця ти ідеш по Антенорі,

Немов живий ступає на стрімчак?»

91 «А я живий і є, не будеш в горі,

Мабуть, коли, – одвіт мій був такий, —

Уславлю я тебе в земнім просторі».

94 І він: «Якраз я хочу навпаки, —

Йди геть звідсіль; кінчай цю мову кляту;

Не місце тут розводить балачки».

97 Схопив я за потилицю кошлату

Й сказав: «Мені своє ім'я назвеш,

Бо обскубу я голову патлату».

100 А той: «За те, що ти мене скубеш,

Я не скажу, хто я, хай і каліччя,

Хай тисячу разів мене клянеш».

103 Я намотав собі на передпліччя

І висмикнув волосся жмут товстий,

А він із гавкотом ховав обличчя.

106 Коли гукнув хтось: «Бокко, з чого ти?

Хіба не досить щелепами гримать,

А ти ще й гавкаєш? Під три чорти!»

109 Я мовив: «Можеш язика притримать,

Запроданцю! Вернись – і все повім,

І від ганьби ім'я тобі не вимить!»

112 «Іди, – він мовив, – всім брехать живим,

Не обминай лиш згадкою живою

Цього із язиком його швидким.

115 Він плаче за французькою грошвою,
«Мені там, – скажеш, – стрівся Двера злий,
Де всі корою вкриті льодовою».

118 Про інших зайде мова ще коли, —
Он Джанні Сольданьєр, он Беккерія,
Якому рідні комір розсікли.

121 Тут всі – від Ганелона-лиходія
До того, хто болонцям ключ одніс,
Як пойняла Фаенцу сонна мрія».

124 Пішли ми, й враз вождю я руку стис,
Уздріли двох, вморожених в крижину, —
З них верхній капшуком на нижнім звис

127 І, як вмирущий з голоду в хлібину,
Несамовито вгризся в місце, де
Із черепа заходить мозок в спину.

130 І не лютіш, помщаючись, Тідей
Пив Меналіппа кров зі скронь гарячу,
Ніж цей впивавсь у вмістище ідей.

133 «О ти, що виявляєш лють звірячу,
Гризучи голову в страшній грозьбі,
Скажи мені, – сказав я, – хай побачу,

136 Чи справедливий ти в своїй злобі.
Хто ти, скажи, й якій ти мстиш мерзоті, —
І в світі дещо я зроблю тобі,

139 Поки не всохне мій язик у роті».

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЯ

1 Піднявши рота від страшної страви
Й волоссям жертви з губ утерши кров,
Цей грішник припинив бенкет кривавий
4 І так почав: «Мене ти хочеш знов
Вернуть у розпач, що пече незгасно
Від думки лиш самої – не розмов.
7 Коли ж на зрадника, якого сласно
Гризу, впаде це сім'я відкриттям, —
Мовлять я й плакати ладен одночасно.
10 Не знаю, хто ти є і як відтам
Попав сюди, а що твоє коліно
З Флоренції – з вимови чую сам.
13 Тож знай, що я був графом Уголіно,
Архієпископом Рудж'єрі – цей;
Ворожість нас тут в'яже воедино.
16 Як він мене брехливістю рацей,
Яким так вірив я, призвів до смерті, —
Усі наслухалися цих вістей.
19 Але ніхто в щоденній коловерті
Не знав, яка була та смерть страшна.
Про ницість слухай-но слова одверті.
22 В вузьеньку шпарочку, замість вікна,
У вежі, що Голодною зветься
Та багатьох ув'язнює вона,
25 Я бачив, місяць безліч раз дереться,

Коли злий сон душі порушив стан, —
Повівши, що зазнать нам доведеться.

28 Приснився цей мені владар і пан,
Він вовка гнав з вовчатами на гору,
Що Лукку затуляє від пізан.

31 Спустили і хортів, порвавши швору, —
Усі Гваланді, та й Сісмонді всі

Й Ланфранкі мчали в цю жахливу пору,

34 Та й знищили в безжальності усій
З малими й батька, що звивався диба;
В крові ходили, наче по росі.

37 Я підхопивсь, і стисла горя глиба,
Бо плакали вві сні мої малі,
Також ув'язнені, й просили хліба.

40 Жорстокий ти, коли свої жалі
Словами кількома лише обмежив,
Не плакав, – та чи й плачеш взагалі?

43 Попрокидалися, і кожен стежив,
Коли тюремник принесе обід,
Але той сон усім серця бентежив.

46 Аж раптом чую, забивають вхід
Страшної вежі; мовчки подивився
Я на синів і скрив розпуки слід.

49 Відчув, що в камінь я перетворився,
Вони ж стогнали; Ансельмуччо мій
Спитав: «Чого ти, батьку, засмутився?»

52 Та я не плакав. У журбі німій
Просидів день і ніч, поки прекрасне
Зійшло світило у красі своїй.

55 Блідий світанок, що сяйне і згасне,
В сумну пробравсь темницю, і я вздрів
В них чотирьох своє обличчя власне, —
58 Собі я руки в розпачі вкусив.
Гадавши, що я голод за всіх важче
Терплю, вони, підвівшись із кутів,
61 Сказали: «З'їж нас, батьку. Це найкраще,
Коли ти відбереш життя у нас.
Нехай воно іде на щось путяще».
64 Щоб не смутить їх, мій відчай пригас.
Ще день і ще без їжі, без вологи.
Чом не розверзлась нам земля в той час!
67 А на четвертий день мій Гаддо ноги
Мої до себе пригорнув щільніш
І простогнав: «Дай, батьку, допомоги!»
70 І він помер, і, як мене ти зриш,
Я зрів їх смерть, – а був же кожний молод!
Смерть в п'ятий, шостий день – і не пізніш.
73 Осліплий, мацав я камінний холод,
Звав кожного, – і кожний був мертвяк,
Аж поки горе переміг злий голод».
76 Замовкнувши, накинувсь неборак
На вбогий череп знову й ну глодати
Зубами гострими, як у собак.
79 О Пізо, ти ганьбиш весь край багатий,
Де наше «сі» так солодко бринить!
Сусіди не спішать тебе карати,
82 То хай Капрайя і Горгона вмить,
Немов дві греблі, встануть в гирлі Арно,

Щоб весь твій люд у хвилях потопить!

85 Хоча граф Уголіно вмер немарне,
Бо, зрадивши тебе, він замки здав,
Але дітей морити – це ж почварно!

88 Покайся, мала фіванко, і прослав
Малечу – Угуччоне та Брігату
Та ще тих двох, що в пісні я назвав.

91 Ми вже в долину сходили покату,
На грішних іншого уже зразка
І навзнак перекинутих багату.

94 Сам плач їх плакати не допуска,
І біль, що набігає їм на очі,
Назад верта, і мука знов тяжка,

97 Як витекти сльоза з очей захоче,
Ледь на студене вийде прикриття,
То забралом криштальним заklubоче.

100 Хоч в холоді згубив я всі чуття
І вже ніяких форм, ні барв, ні літер
Не міг би, мабуть, розрізнити я,

103 Мені здалось, що почувую вітер,
Тому я: «Вчителю, це б звідки йшло?
Бо тут же пари й слід хтось ніби витер».

106 І він: «Пожди, хоч би там що було,
Вже скоро твої очі з прямоюю
З'ясують цього вітру джерело».

109 А хтось із скутих холодом і тьмою
Гукнув: «Хіба ви, душі, злі такі,
Що вас послали до низького звою!

112 Ви тягарі зніміть з очей важкі,

І погляд знов нехай сльозою присне,
Поки не вернуть холоди бридкі».

115 І мовив я: «Тобі зроблю корисне,
Скажи ж, хто ти, і хай тягар вериг
Із криги, як збрешу, мене притисне».

118 І він сказав: «Я брат той Альберіг,
Що злі плоди в саду ростив, упертий,
Й ужинок має фініків – не фіг».

121 «О! – з подивом гукнув я. – То вже вмер ти?»

І він: «Та не обходить це мене,
Чи дано тілу час життя чи смерті!

124 Одне лиш діло тут нам і ясне,
Що душі падають до Толомеї
Раніш, як нитку Атропос утне.

127 Щоб ти охочіш з ямини моєї
Знімав цю непрозору пелену,
Знай, що душа як зрадить, то до неї

130 Як і зі мною стало, в мить одну
У тіло входить біс в лихій погрозі,
Душа ж викочується в глибину,

133 В криницю, не спинившись на порозі.
Тут не вважають мертвим і того,
Можливо, хто залякнув на морозі.

136 Коли з землі ти, мусиш знать його:
Це Бранка д'Ор'я; хто із нас не знає
Цього сусіду з давнини свого!»

139 «Боюсь, – сказав я, – правди тут немає:
Цей Бранка д'Ор'я зовсім ще не вмер.
Він їсть, і п'є, і спить, і вбрання має».

142 І він: «До Ляхолапових озер
Туди, нагору, ще тоді не вийшов
Мікеле Дзанка, де сидить тепер.
145 З близьким я родичем місця полишив,
Де віддавались радощам стільком,
І вже надіями себе не тішив.
148 Тепер мерщій звільняй мій зір цілком!»
Йому ж орбіти я не зчистив очні:
З ним найшляхетніш – стати селюком.
151 О генуезці, розуми порочні,
Чого ще на собі вас держить світ?
Чому не пожирає вас, збиточні?
154 Я з тим, хто сто пройшов решіт і сит
В Романьї, бачив одного, в якого
Душа давно вморожена в Коціт,
157 А тіло на землі вдає живого.

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТА

1 «Грядут хоругви к нам владики Ада»
Все ближче; подивись лишень на знак, —
Сказав учитель, – де його громада».
4 І як, коли б у хмарах день побляк
Чи відійшов би з нашої півкулі,
Ледь бачимо здаля верткий вітряк, —
7 Побачив я будову в свисті й гулі
Й сховавсь од вітру за вождя в імлі,

Немов у найнадійнішій притулі.

10 Люд грішний в неймовірному числі —
Аж лячно в римах це віддать словами, —
В льоду стирчав соломинками в склі.

13 Хто лежачи, хто випроставшись прямо,
А хто сторчком, ногами догори,
Або упершись в маківку п'ятами.

16 Коли без слів прийшли ми до гори,
Учитель, показати мені схотівши
Того, хто гарним був у час старий,

19 Ступив набік, мене вперед пустивши,
«Ось Діте, – мовив він, – і ось той рів,
Де ти подужчаєш, все оглядівши».

22 Як раптом захолов я й остовпів,
Читачу, не питай: я весь стенувся,
Розповісти – не вистачило б слів.

25 Не чувсь я мертвим, та й живим не чувся.
Збагнеш ти й сам, що я переживав,
Коли й життя, і смерті враз позбувся.

28 Володар найсумнішої з держав
Був до середини грудей в крижині.
Гігантові я б скорше дорівняв,

31 Аніж гігант руці його єдиній;
Тепер вже можеш сам ти справу здать,
Який він весь, умерзлий у льодині.

34 Якщо він на Творцеву благодать
Звести смів погляд, повний люті й крові.
То скільки зла від нього треба ждять!

37 Я з подиву позбувся навіть мови,

Побачивши на ньому три лица!
Той вид, що спереду, – увесь багровий,
40 Два інші йшли від шийного кільця
З обох боків і, пересікши міру,
Сягали десь під кучмою кінця.
43 З них правий вид мав барву жовто-сіру.
Коли ж пройти до водоспадів Ніл,
Побачиш лівого обличчя шкіру.
46 Над кожним височіла пара крил,
Таких же самих розмірів потрібних.
Я в морі не здибав таких вітрил
49 Безперих, на кажанячі подібних.
Махаючи весь час на цілий світ,
Вітрив він троє створював осібних,
52 Що обвівали без кінця Коцит.
І річка аж до дна вся прохолола:
Сльозами сходив він на шість ланит,
55 А кожна з пащ, мов терниця, молола
По грішнику, – щоразу об коли
Душа стражденна тіпалася гола.
58 Передній ще жахливіші були
Такі тертя під скреготи зубовні,
Що дерли шкіри кусень чималий.
61 «Той, угорі, що терпить кару вповні, —
Сказав мій вождь, – то Юда Іскарйот,
В зубах он голова, а решта – зовні.
64 А в тих обличчя видно без турбот:
У чорній пащі ти он бачиш Брута, —
Він корчиться увесь, та зціпив рот.

67 А в Кассія статура краще скута.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.